Şipşak Dostoyevski

Klaus Städtke

DK

ŞİPŞAK DOSTOYEVSKİ

Orijinal adı: Dostojewski für Eilige

Yazan: Klaus Städtke

Almanca aslından çeviren: Regaip Minareci

Dijital yayın tarihi: Aralık 2013 / ISBN 978-605-09-1801-4

Kapak tasarımı: Geray Gençer

Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık Tic. A.Ş.
19 Mayıs Cad. Golden Plaza No. 1 Kat 10, 34360 Şişli - İSTANBUL
Tel. (212) 373 77 00 / Faks (212) 355 83 16

www.dogankitap.com.tr / editor@dogankitap.com.tr / satis@dogankitap.com.tr

Şipşak Dostoyevski

Klaus
Städtke

Çeviren: Regaip Minareci

Fyodor Mihailoviç Dostoyevski, 1860 yılı civarlarında.

Işıltılı roman dünyası

Dostoyevski'nin eserlerini okuyanların hafızalarında çoğunlukla karanlık, izbe kira evleri canlanır; yoksulluk kokan bu evlerin merdivenleri kir içindedir, koridorları uzun ve loştur. Yoksul insanların kaderlerine, gerçekleşemeyen düşlerine ve acıklı aşk hikâyelerine genelde XIX. yüzyıl Petersburg'unun arka sokakları tanıklık eder. Ne var ki Dostoyevski'nin topografyası ve romanlarının içeriği bunlarla anlatılmış sayılamaz. Yazarın eserlerine bütünsel olarak bakınca, olayların geçtiği yerlerin birbirlerinden hayli uzak olduklarını görürüz: Sibirya'da bir hapishane, Avrupa kentlerindeki kumarhaneler, Petersburg üst tabakasına ait villalar ve yazlıklar, Rus taşra kentleri, manastırlar ve ücra köşelerdeki şahıs mülkü köyler. Kahramanlar ise hükümlüler, sıra dışı aristokratlar ve tekinsiz tacirler, yoksul memurlar, işini bilir avukatlar, dindar papazlar ve garip hekimlerdir. Bütün bunlardan sınırsız bir hayal gücünün olağanüstü renkli bir kaleydoskobu ile karşı karşıya olduğumuzu anlarız.

Dostoyevski'ye yoğunlaşmak isteyenlerin, psikoloji ile felsefeye ilgili ve de duyarlı olmaları gerekir. Bu durumda Dostoyevski, sadece eğitimli üst sınıfa hitap eden bir yazar mıdır? Kesinlikle hayır. Dostoyevski, yazarlığı kendine meslek edinmiş biri olarak kitaplarının satışını yakından izlerdi ve bunların olabildiğince çok sayıda okurla buluşmasını önemserdi. Suça karışmış insanları anlatan konuları, skandal yaratan sahneleri, karmaşık aşk maceraları, bunların tüyler ürpertici etkileri ve bu insanların her şeye karşın içlerinde barındırdıkları o garip mizah anlayışı, aynı zamanda eğlendirici öğeler taşır. Dostoyevski, okurunu büyülemek, şok etmek ve onun huzurunu kaçırmak ister. Konusu ne olursa olsun, geniş kitlelere ulaşması arzu edilen bir kitap, heyecan verici üslupla yazılmalıdır; Dostoyevski, edebiyatın her türlü aydınlanmacı

didaktik ve teorik soyutluğuna tepkisini böyle verir. Çocukluğunda Ann Radcliffe'in korku romanlarını tutkuyla okumuştur; ünlü bir yazar olunca da, okurlarına Edgar Allan Poe'yu ve Casanova'nın maceralı anılarını önermiştir. Dostoyevski'nin çağdaşları, onun, aralarında *Üç Silahşörler* ve *Monte Kristo Kontu* olmak üzere, Alexandre Dumas'nın eserlerini kelimenin tam anlamıyla yuttuğunu anlatmışlardır.

Dostoyevski okumayı aklına koyan birinin, sürprizlere hazırlıklı olması, eserlerin derinlerde yatan anlamına varabilmek için tüm dikkatini elindeki esere vermesi gerekir. Yani, Dostoyevski zor mu okunur? Böyle de denebilir. Kesin olan şudur ki, onun üslubu, XIX. yüzyılın diğer romancılarınkinden farklıdır: Dostoyevski çok şey anlatmaz, doğa tasvirleri yapmaz, tarihi hallaç pamuğu gibi atmaz, çevreyi ayrıntılı olarak betimlemez. Konuyu teatral bir anlayışla sahneler, figürlerine anlattırır. Olaylardan çok, yaşananların kahramanının üzerinde bıraktığı duygusal etkiye yönelir. Dostoyevski kendi de ifade ettiği gibi, kendini, o an orada konuşan figürünün "söylediklerini yazan stenograf"ı olarak görür. Üslubunu, figürlerin sesleri belirler.

Romanlarındaki olaylara, çoğunlukla kontrolden çıkmış bir ses keşmekeşi eşlik eder; böylece olaylar çeşitli açılardan yansır, kuşku yaratır, bastırılır ya da konuşmalar arasında kaybolur giderler. Genelde kısıtlı, ancak etkileyici şekilde tarif edilen ortamlarda sürekli olarak tartışan kahramanlar arasında geçen diyalogların okurda yarattığı etki, hiçbir şeyin somut olmadığıdır; ne var ki olayların akışı yine de durmaz, sürekli beklenmedik durumlar meydana gelir ve bunların hepsi heyecanla yorumlanır. Bu ışıltılı roman dünyasının yazarının amacı nedir peki?

Dostoyevski'nin inişli çıkışlı biyografisi, Rus toplumunun yaşadığı dramatik geçiş çağıyla doğrudan ilintilidir. Bu süreçte toplumun geniş katmanları sefalete sürüklenmiş, yapılan kaynağı belirsiz para ticaretleri yeni seçkin sınıflar yaratmış ve asi bir gençlik, siyasi terör yoluyla isyana soyunmuştur. Dostoyevski'nin yazarlık muhayyilesinde Rusya, Tanrı'nın unuttuğu ve ne zaman ne

yapacağı kestirilemez bir dünya imgesi oluşturur; bu dünyada bütün değer yargıları ve ahlak ölçüleri dağılmıştır, bireyler akıntıya kapılmıştır, bir yandan dürtü ve ihtiraslarının peşinde koşarken, diğer yandan sosyal çöküş, güçlünün fiziksel şiddeti ve siyasi iktidarın yaşamlarını biçimlendirmesi tehdidi altındadırlar. Dostoyevski eserlerinde, sanayi çağının ve XX. yüzyılın totaliter rejimlerinin sonradan yaratacağı psikolojik etkileri kehanette bulunurcasına anlatır. Bunun karşısına, Rusya ve Rus halkının başlatmasını istediği, gelecekteki Hıristiyan kardeşliği çerçevesinde "Kaybolan insanın yeniden ayağa kalkması" diye tanımladığı ütopik düşüncesini koyar. Bencillik nedeniyle yalnızlaşmaları önlemek için, iletişimin, kişinin başkalarıyla diyaloğa girmesinin şart olduğunu söyler. Romanlarında bu yüzden sıklıkla tekrarlanan günah çıkarma sahneleri, uzun diyaloglar, iç içe geçmiş, anlaşılmaz hissini veren konuşmalar vardır: *Suç ve Ceza*'da yer alan bu sohbetlerden birinde bir kahraman, "Gizli yollardan bile olsa gerçeğe ulaşacağız" der.

Dostoyevski'nin darmadağın olduğu hissi veren roman dünyası, özellikle de Hıristiyanlık ve ulusçulukla bezenmiş ütopyası, onu vatanı Rusya'da en tartışılan yazarlardan biri yapmıştır: Yazar, Sovyet Rusya'da 1960'lara kadar sosyalizm karşıtı olarak dikkate alınmamış, muhalefet tarafından Stalinizm ve GULAG[1] peygamberi olarak yüceltilmiş, Sovyetler Birliği dağıldıktan sonraki dönemde aşırı sağcı partilerce idol olarak göklere çıkarılmıştır, şimdilerde de postmodern akım tarafından yeniden keşfedilmiştir. Vladimir Sorokin'in bir oyununda Dostoyevski, uyuşturucu hapı olarak satılır. Sonunda satıcı ve kimyager çaresiz kalırlar: " –Dostoyevski'nin ölümcül etkisinden artık kesinlikle emin olabiliriz. – Peki, ne yapalım? – Sulandıralım. – Neyle? – Hadi, Stephan King'le deneyelim bari. Duruma göre yine bakarız."

Rus romancının karmaşık ve görüldüğü gibi günümüze kadar çeşitli şekillerde yorumlanmış olan eserlerini, dar vakitli okura verebilir miyiz? Bence bu, kapsamlı romanlarında sahneler halinde anlatıldıkça gelişen, dallanıp budaklanan, yer yer çözülüp

gidecekmiş duygusunu veren heyecan dolu hikâyelerin yeniden anlatımıyla mümkün olabilir. Metinleri kısaltmak için seçtiğim yöntemle, Dostoyevski’nin eserlerinin büyüsünü okura aktarmayı ve romanların otantik orijinal versiyonlarını okumaya onu heveslendirmeyi belki de başarabilirim.

1. Çalışma kampları yönetimi baş idaresi. (ç.n.)

“İnsancıklar”

Kâtip Makar Devuşkin’in kız arkadaşı Varvara’ya yazdığı uzun ve tutkulu mektupların yanıtları genelde kısa, içerikleri temkinli ve mesafelidir. İlkbahardan sonbahara uzanan zaman dilimini kapsayan bu mektuplaşma süresinde her ikisi de Petersburg’da yoksulluk sınırında yaşar ve her ikisi de geçiş dönemi içindedir: Adam, yaşlılığın eşiğine gelmişken, kız ilk gençlik ile yetişkinlik arasında bir yerdedir. Birbirlerini uzunca zamandır tanırlar, arada sırada buluşurlar da, ancak içlerini mektuplarda dökerler. Bu mektup-romanın içeriğini aşk ve tutku oluşturmaz. Adamı da kızı da zorlayan temel konu, yaşam ve gelecek korkularıdır.

Devuşkin kısa bir süre önce Varvara’nın evinin yakınına taşınmıştır ve pencerelerinden birinden kızın evinin içini görebilmektedir. Taptığı kıza çiçek ve şekerleme yollar ve perdenin hafifçe aralanmasını kendisine yönelik sevgi işareti olarak yorumlar! Bundan aldığı cesaretle başlarda kendini romantik âşık gibi gösterir. Ne var ki Varvara ona haddini bildirince özür diler, biraz kırılarak “bir babanın duygularını taşıyan uzak bir akraba” kimliğine bürünür ve geri çekilir. Bu keyifsiz hali, ona ansızın eski evindeki sessiz ve sakin yaşamını anımsatır, taşındığına pişman olur. Bununla da kalmaz, doğru dürüst mektuplar yazamadığı için kendini yetersiz bulur. Sonraki mektuplarında, kira evindeki yeni ikametgâhını, ev sahibesini, ev sahibesinin hizmetkârlarını ve binadaki diğer kiracıları anlatır; işsiz memur Gorşkov’un ailesi gibi, acıların ve haksızlıkların peşlerini bırakmadığı “insancıklar”dır bunlar çoğunlukla. Petersburg’un bu yoksul mahallesinden betimlenen hüzünlü sahneler, psikolojisi karmaşık bir ikili ilişkinin arka planını oluşturur.

Devuşkin; mektuplarıyla, ardı arkası kesilmeyen armağanlarıyla ve bulunduğu küçük hizmetlerle Varvara’yı kendine bağlamaya

çalışır. *Varinka'sını, kumrusunu, canını, anacığını* onu babası gibi sevdiğine, koruyup kollamak istediğine ikna etmeye uğraşır ve bunu elinden geldiğince duygusallık içinde yapar. Kendini iyi yürekli bir insan ve titiz bir memur olarak tanıtır. Otuz yıldan beri aynı görevdedir. Sıkışıp kaldığı memuriyetin en alt kademesinde saçlarına aklar düşmüştür ve tüm dünyaya karşı korku içindedir: Kirasını çoğunlukla ödeyemediği ev sahibesinden de, kendisini hor gördüklerini düşündüğü iş arkadaşlarından da korkar. Dünyanın adaletsizliğinden sürekli yakınır, adeta keyif alırcasına dile getirdiği kendine acıma duygusu, mektup arkadaşında karşılık bulur, genç kız da ona acımaya başlar. Varvara'nın mektupları Devuşkin'inkilerden farklı olarak, olgunlaşmakta olan, ruh hali iniş çıkışlar gösteren, hastalık düzeyinde gergin ve yaşamdan beklentileri karşılanmamış genç bir kadını yansıtır. Bu iki insanın nasıl tanıştıklarını tahmin etmek okura bırakılmıştır.

Varvara'nın arkadaşına yolladığı bir tür günlük olan "eski defter"den, genç kızın o güne kadarki yaşamının bir bölümüne tanık oluruz. Babası, bir çiftlikte kâhyalık yaparken işini kaybettiği için aile, taşradan başkente taşınırken Varvara henüz çocuktur. Gerçek perişanlığın ne demek olduğunu Petersburg'a gelince öğrenir, babasını yine bu kentte yitirir. Beş parasız kalan ve alacaklıların eline düşen ailenin imdadına Anna Fyodorovna yetişir. Evini aileye açan bu uzaktan akraba tekinsiz kadın, belli ki kadın satarak geçimini sağlamaktadır. Varvara daha sonra bu kadının evinde genç bir üniversite öğrencisiyle tanışır, delikanlıdan dersler alır. Derken iki genç birbirlerine âşık olurlar. İkiliyi özellikle de edebiyat birleştirmiştir; Varvara, genç adama doğum günü için Puşkin'in bir şiir kitabını armağan eder. Ne var ki bir süre sonra kızın sevgilisi hastalanır ve ölür. Varvara mektubunda, cenaze ayininden sonra cenaze arabasının uzaklaşmasını, delikanlının babasının gözyaşları içinde arabanın peşinden deliler gibi koşmasını çok dokunaklı anlatır. Günlük, burada kesilir.

Devuşkin, günlüğün devamını kendisine göndermesi için Varvara'ya rica eder, ancak kız bu ricayı geri çevirir: Varvara, bir yıl

önce ölen annesinin ardından yaşadığı, belleğinde henüz çok taze olan anılardan korkmaktadır. Anna Fyodorovna'nın onu Bikov adında bir toprak sahibiyle tanıştırdığı ve adamın onu baştan çıkardığı, Varvara'nın daha sonra yaptığı imalardan anlaşılır: "Siz bunları bilirsiniz zaten." Bu noktada, kızın hayatındaki karanlık bir dönem kapalı geçilir ve Devuşkin'in kızın bu yaşadıklarını kabullendiğini anlarız. Karanlık kalan bir diğer nokta, Bikov'un, üniversite öğrencisi gencin annesine karşı hissettiği tuhaf duygularla ilgili olarak Varvara'nın yaptığı imalardır. Varvara'dan, kadının çok güzel olduğunu, ne var ki çok erken öldüğünü öğreniriz.

Devuşkin, Varvara'ya kusursuz el yazısıyla övünür ("her bir harf tek tek yontulmuş gibi"); bu özelliği onu dairedeki diğer kâtiplerden farklı kılmaktadır. Adam kızı etkileyebilmek için, edebiyata olan ilgisinden, dahası gizli hayalinden söz eder: Yazar olmak istemektedir. Sözümona ünlü bir yazar olan bir komşusunun kendisine önerdiği kitaplardan alıntılar yapar. Bu alıntılardaki sıradanlık Varvara'nın gözünden kaçmaz ve genç kız bunların karşılığında Devuşkin'e, Aleksandr Puşkin'in öykülerini yollar. Devuşkin büyülenir. Kendini, Puşkin'in postane müdürüyle özdeşleştirir, romantik duygulara kapılarak kendini yoksul, ancak soylu babanın yerine koyar; kızı Dunja'yı topraklarından geçmekte olan bir subaya kaptıran bu babanın kaygılarını, mektup arkadaşına karşı hissettiği "babavari" duygularıyla kıyaslar.

Ancak Varvara ona Gogol'un "Palto" hikâyesini yollayınca sinirlenir: Bu, yoksul bir memur olarak ona ve onun gibilere yapılmış bir hakarettir! Yazarın röntgencilik yaptığı, onu gizlice dinlediği ve herkesin alayına maruz bıraktığı duygusuna kapılır. Gogol'un anlattığı, bir yazarın acınası, dahası ahmakça sayılabilecek yaşamı, Devuşkin'in kendi yaşamında olabildiğince bastırmaya çalıştığı her şeyi bir anda gözleri önüne seriverir. Zaten kimselere güvenemeyen biridir, bunları okuduktan sonra, yazar komşusunun onun üzerine bir hiciv yazmayı planladığından kuşkulanmaya başlar. Yazar olarak ünlenme düşlerinden bir süreliğine uzaklaşır ve kâğıtlara basılmış ne varsa bir anda hepsini külliyen reddeder:

Edebiyat denen şeyin asıl maksadı, insanın maskesini düşürmek ve zayıf yönlerini ortaya çıkarmak değil midir, nasılsa? Shakespeare'in eserleri de "düpedüz saçmalık"tır ve "küçük düşürmek için yazılmış"lardır!

Varvara bir gün, geleceğini garanti altına alabilmek için, toprak sahibi bir ailenin yanında mürebbiye olarak işe başlayacağını arkadaşına yazınca, mektuplaşmaları gergin bir yöne doğru kayar. Devuşkin, ilişkilerini, doğa gezintileri, mektuplar ve edebiyat üzerine sohbetlerden örülü gönül ferahlatıcı akışının bozulmaması için, bu ayrılığı ne pahasına olursa olsun engellemek ister. Gerçek yaşama karşı duyduğu hastalıklı korkuyla, kızı "yabancı insanlara" karşı şiddetle uyarır ve yaşadıkları rüya gibi durumu göklere çıkarır: "Bizim burada hiç değilse sıcacık bir koruma altındasınız, kuşun yuvasına alıştığı gibi alıştınız yerinize." Devuşkin, iyi niyetli önerilerini sıralarken aslında kendini düşünür ("Ben onsuz ne yaparım?") ve işi tehditkâr açıklamalara kadar vardırır: "Ben de Neva Nehri'ne atlarım, olur biter."

Rüya gibi durumdan zaten çok geçmeden eser kalmaz: Varvara, Devuşkin'in kendisi için borca girdiğini, dahası birilerinin onu sarhoş halde sokaklardan topladığını öğrenir. Kız, adamın bu davranışları yüzünden dostluklarının dillere düştüğünü söyler. Devuşkin, koruyucu ve babacan dost maskesinin düştüğü hissine kapılır. Zaten zayıf olan özsaygısı yerle birdir artık. Sınırsız bir kendine acıma duygusuyla özür mektupları yazar, kendini hem kız arkadaşının nezdinde, hem de kendi gözünde haklı çıkarmaya çalışır. Ama boşunadır.

Varvara'nın artık başka dertleri vardır. Anna Fyodorovna'nın birbiri ardına gönderdiği koca adaylarından kaçmak için evinden taşınmayı düşünmektedir. Ama bunun için paraya ihtiyacı vardır. Devuşkin, çevresinden borç para bulmak ya da başka yazı işleri alarak gelirini artırmak için başvurmadık yer bırakmasa da sonuç alamaz. Ne var ki, Varvara'nın parasızlık yüzünden en azından şimdilik taşınamaması işine de gelir. Kızın onu beğenmekten vazgeçmemesi için tek çaresi yine mektup yazmaktır, ama bu kez

kızın öğüdüne uyarak üslubunu düzeltir. Mektuplarında sürekli olarak, komşuları ve dairedeki diğer memurlar tarafından aşağılandığından yakınır. Hüzünlü ve yağmurlu bir sonbahar günü yaptığı yürüyüş, Petersburg'un sokak yaşamını anlatması, özellikle de sokaklarda dilenen çocukların durumunu etraflıca gözler önüne sermesi için vesile olur. Devuşkin daha sonra, mektuplarını kaleme alırken, edebi yazı tarzını deneme amacı da güttüğünü Varvara'ya itiraf eder. Bu yüzden okurlar olarak yanılgıya düşmeyelim; sosyal acılar üzerine sık sık yinelenen yorucu duygusal klişeler, yazarın yarattığı, geleceğin yazarı olarak kız arkadaşını etkilemeye çalışan kahramanın kaleminden çıkmadır!

Dairede günün birinde bir olay meydana gelir. Devuşkin, bir metni başka bir kâğıda geçirirken yazım hatası yaptığından şefinin odasına çağırılır. Ekselansları tarifsiz bir hışımla suçunu yüzüne vururken, Devuşkin'in resmi elbisesinden kopan bir düğme, ekselanslarının ayağının dibine kadar yuvarlanır. Rezil eden bu utanç verici durumu ("Bütün itibarım ve içimdeki insan yerle bir olmuştu") alçaltılan adamın güçlenip doğrulması izler: Çevredekiler şeflerine, çok düşkün olduğu her halinden anlaşılan bu memurun o güne kadar davranışlarında kusur etmediğini söylerler. Ekselansları duygulanır, emrindeki bu kişiye, "değersizlerin değersizine" yardım için elini bile uzatır ve cebinden çıkararak yüz ruble verir. Özellikle mektubu yazan kişiyi niteleyen ve büyük bir keyifle anlatılan bu alçaltılma ve kendini alçaltma hali, romanın kilit sahnelerinden biridir. Devuşkin'e göre bütün sorunlar çözülmüştür: "Birbirimize yine huzur dolu mektuplar yazacağız, edebiyat sohbetleri yapacağız." Kahırlı dönemler geride kalmış gibidir.

Hikâyenin seyrini geciktiren bu andan sonra nihai felaket gelip çatar. Varvara, Devuşkin'e ansızın, Bikov'un kendisine evlenme teklif ettiğini anlatır. Kız, hiçbir yorum yapmadan sözlerini sürdürür: "Evet, onunla evleneceğim, teklifini kabul etmek zorundayım." Çünkü onu yüzkarasından ancak o kurtarabilir, kaybettiği onurunu ona o geri verebilir ve onu "gelecekte yoksulluk, yoksunluk ve mutsuzluktan koruyabilir." Kız, düğünden sonra

Bikov'un çiftliğine yerleşecektir. Kendisinden sonra arkadaşı yalnız kalacağı için üzgün görünse de Devuşkin'i, hiç duraksamadan düğün hazırlıkları için bazı şeyler satın almakla görevlendirir, adam da bu görevleri özenle yerine getirir.

Devuşkin çaresizlik içindedir, sadece şunu sorar: "Bundan böyle nasıl mektuplaşacağız?" Yazmak, onun için epeydir vazgeçilmez bir uğraş haline gelmiştir, yaşamın yerine geçmiştir adeta. "Ben kesinlikle yazacağım, siz de bana yazmalısınız... Üslubum henüz düzelmeye başlamıştı!" Oysa hayatının tepeden tırnağa değişmesiyle birlikte, bu dostça yazışmanın da, ortak uğraşları edebiyat sohbetlerinin de sona ereceğini Varvara bilmektedir. Beceriksiz, hayalperest ve yoksul kâtip Devuşkin, kız arkadaşını gerçek yaşama, Bikov'un "heybetli yapısına" ve yadsınamaz cinsel çekimine çoktan kaptırmıştır bile. Rüya gibi durum uçup gitmiştir. Devuşkin kitabın sonunda, idrak etmesi gereken gerçeğe çaresizce direnir: "Ben sadece yazmak için, gitgide daha çok yazmak için yazıyorum, ey siz, kumrum, sevgilim, anam!"

“Öteki”

Petersburglu devlet memuru Yakov Petroviç Goladkin, sabah aynaya bakar ve huzursuzluğu kaybolur: Karşısında o tanıdık, bildik yüzü vardır ve şükürler olsun ki, bir gecede değişmemiştir. Büyük bir zevkle parasını sayar –ne de olsa 750 rublesi vardır– kendine özenle çekidüzen verir, ödünç hizmetli üniformasını giydirdiği uşağı Petruşka’yı çağırır, onunla birlikte açık mavi renkteki kiralık faytona biner ve Nevski Caddesi’ne doğru yola koyulur.

Kavşaktan geçtikleri sırada, daireden iki arkadaşı şaşkınlıkla Goladkin’in arkasından bakarlar, parmaklarıyla onu gösterirler ve adını seslenirler. Derken, üstü açık bir arabayla, dairedeki bölüm şefi Andrei Filippoviç de yanından geçip gider, bu karşılaşma onu da şaşırtır. Goladkin, mensubu olduğu alt tabakaya göre biraz abartılı, dahası cüretkâr sayılabilecek bu durumundan huzursuzluk duyar ve tanınmamaya çalışır: “Ben... ben değilim aslında, çok basit, ben bambaşka biriyim!” Bu ani bir kararla kalkıştığı özünü inkârın ne anlama gelebileceğini kestiremez ve soluğu Doktor Krestyan Rutenspitz’te alır. Hekim şaşkındır, bu sürpriz ziyaretin nedenini sorar, ancak işin içinden çıkamaz. Goladkin karmakarışık yanıtlar verir, kendini haklı göstermeye çalışır: O, “sadece küçük bir insan”dır, “entrikacı değil”dir, “kimsenin arkasından gizli dolaplar çevirmez”, “maske”si yoktur, “ağzı iyi laf yapmaz”. Ne var ki ansızın gözyaşlarına boğulur ve itiraf eder: “Düşmanlarım var, beni mahvetmek için komplo hazırladılar!” Goladkin, günler önce Olsufi İvanoviç’in evinde onun birkaç konuğunun yüzlerine düşüncelerini söylemiştir, onlar da bunun üzerine hakkında dedikodu çıkarmışlardır; buna göre Goladkin bir aşçı kadına evlenme vaadinde bulunmuş ve sözünde durmamıştır. Doktor Rutenspitz, hastasından konuyla ilgili ayrıntılı bilgi isteyince, Goladkin kaçamak yanıtlar verir ve muayenehaneyi terk eder.

Okur, genç doktor ve hastası arasında geçen bu diyalogdan sonra, romanın başkahramanında bir tuhaflık olduğunu sezinlemeye başlar. Sabah aynaya kaygıyla bakılması, yolda özünü inkâr fikri ve son olarak Doktor Rutenspitz'in yanındaki karmakarışık itiraf; dış dünyayla ilgili algılarını, iç dünyasının belirsiz korkular ve suçluluk duygusuyla ürettiği resimlerle artık bağdaştıramayan bir bilince işaret eder.

Öğle öncesi saatlerin devamında Goladkin alışveriş yapar, pahalı mücevherler, kumaşlar ve çeşitli aksesuvarlar sipariş eder, peşinat ödeyeceğine ve siparişlerini almaya geleceğine söz verir, gelgelelim sonunda hepi topu bir ruble ve elli kopek tutarında ufak tefek şeyler satın alır. Bir restoranda öğle yemeği yediği sırada, sabah karşılaştığı iki iş arkadaşına yeniden rastlar. Arkadaşları, bu züppe giyim tarzıyla ilgili sorular sorar, ne var ki Goladkin bunları kaçamak imalarla geçiştirir. Yemeklerini yedikten sonra, Petruşka'ya eski hamisi Olsufi İvanoviç'in İsmailov Köprüsü'ndeki evine gitmesini emreder. İvanoviç, kızı Klara'nın doğum günü şerefine bir parti vermektedir ve bu partiye birçok konuk davetlidir. Goladkin "canlıdan ziyade ölü kimliği"ne bürünerek eve girmenin bir yolunu arasa da, hizmetliler tarafından geri çevrilir ve evi terk etmek zorunda bırakılır.

Anlatıcı, görkemli doğum günü partisi hadisesini gerektiği gibi şereflendiremediği için üzülür –"Ah, keşke şair olsaydım... o zaman değerli okurlarım! O zaman bu olağanüstü törensel günü sizlere cesur kalemimle ışıltılı renklerde betimlemeye çalışırdım"– ve dikkatini yeniden kahramanına verir. Goladkin bu arada, kutlamanın yapıldığı salona girebilmek için ikinci bir denemede daha bulunmuştur. Kimselere görünmeden konukların arasına karışabilmek için evin karanlık bir köşesinde beklemeye koyulur. "Kendi gücümle değil, yabancı bir gücün peşine düşerek" kendini ansızın balo salonunun ortasında ve ummadığı bir şekilde Klara'nın karşısında bulur. Aslında, yer yarılsa içine girsem diye dua ederken ve "Hemen bu gece kendimi vuracağım" diye içinden geçirirken, ağzından tebrik sözcükleri dökülür. Sonra ansızın donup kalır.

Konukların anlamlı sessizliği ve çevresindeki hışımlı bakışlar üzerine durumunu kavrar: Herkes ondan kurtulmak istemektedir. O ise, adeta ne yaptığını kendi de bilmez gibi, Klara'yı dansa kaldırır, ancak dans ederken tökezler. Kalabalık onu var gücüyle çıkış kapısına doğru itekler ve Goladkin dışarıya fırlar. Yaralanan onurunu oracıkta ve ne pahasına olursa olsun kurtarma çabası da – burada Doktor Rutenspitz'e yaptığı karmakarışık imaları anımsayalım– Klara'nın kalbini çalma umudu da yerle bir olmuştur. Her şeyini tek bir karta yatırmış ve kaybetmiştir. Evden atıldıktan sonra kendini "vurulmuş ve öldürülmüş" hisseder. Petersburg'un bu kasım gecesinde hava da berbattır. Goladkin evine doğru giderken, kendinden kaçıyormuş izlenimi uyandırır. Elinden gelse kendini "oracıkta yok etmek, yerin dibine gömmek" niyetindedir.

Kutlama evinde ortalığı birbirine katan davranışı ile bunu izleyen kendini yok etme isteği arasındaki çelişki, ruhsal bozukluğu olduğu yönündeki tahmini güçlendirir. Goladkin'in bu dünyadaki en büyük korkusu, işini kaybetmek ve buna bağlı olarak sınıf düşmektir. En büyük hayali de işinde terfi etmek ve takdir görmektir. Korkuları ve arzuları arasındaki bu ikilem içinde, diğer insanları bir yandan düşmanları ve rakipleri, diğer yandan da lütuflarını kazanması ve asla kaybetmemesi gereken üstün ve dokunulmaz otoriteler olarak görür. Çığırından çıkmış olan hayal gücü, bu ruhsal zemin üzerinde ona çevresiyle ilgili yanıltıcı bir fotoğraf dayatır. Bu fotoğraf, doğum günü kutlamasından sonra yerle bir olmuş, Goladkin'in kimliğini ve kişisel bütünlüğünü "yerin dibine" gömmüştür.

Gecenin karanlığında çıkan kar fırtınasında ansızın bir suret görür gibi olur; suret ona doğru gelir, önünden geçerek kaybolur, ama yeniden belirir. Evine kadar peşinden gelen, sonra yatağının kenarına oturan yabancı, onun tıpatıp aynısı, ötekidir. Öteki, ertesi sabah çalışmak üzere dairede de ortaya çıkınca, Goladkin önce kuşkuya düşer; "Bunlardan hangisi gerçek Bay Goladkin, hangisi kopyası; hangisi eskisi, hangisi yenisi; hangisi aslı, hangisi sahtesi"dir. Üzerine bir korku çöker ve varlığından kuşku duymaya başlar. Amiri kaygılanır, Goladkin'in sağlık durumu hakkında bilgi

alır, buna karşın iş arkadaşları, birbirlerine açıkça benzeyen bu iki Goladkin'in varlığını çok doğalmış gibi karşılarlar. Bu durum onlara Siam ikizlerini, aralarından bazılarına da kendi başlarından geçen olayları anımsatır ("Teyzem de ölümünden kısa bir süre önce kendini çift görmüştü"). Kahramanımız, dikkatini başka noktalara yöneltmeye çalışır, iş çıkışı Nevski Caddesi'nde kış havasının tadına varır ve ona tek kalan ahlaki kimliğini kimselerin elinden alamayacağını kendine sürekli telkin eder. Derken öteki bir kez daha ortaya çıkar, onunla konuşmak ister. Goladkin ötekini evine davet eder, ona hayatını anlattırır –ki "sıradan bir yaşam hikâyesi"dir bu– sonra ikramlarda bulunur, adamla dostluk kurmaya hazır olduğunu söyler ve sonunda ötekinin geceyi evinde geçirmesine göz yumar.

Ne var ki ertesi sabah daireye gittiğinde bir akşam öncesi yaşanan dostça yakınlaşma unutulmuştur. Goladkin, hazırladığı evrakları şefinin odasına götürmek istediği sırada, öteki dosyayı koparırcasına elinden çekerek alır, şefin masasına kendi bırakır ve Andrei Filippoviç'ten övgüler alır. Goladkin şaşkına döner, kendini horlanmış ve küçük düşürülmüş hisseder. Öç mü almalı, yoksa kendi çevresinde dönen bu olayı görmezden mi gelmelidir, bilemez. Ne var ki ötekini silkeleyip atmak olanaksızdır. Öteki, yemeğini yediği restoranda belirir ve hesabını ona ödetince, Goladkin ötekine bir mektup yazarak yakınır: "Sizin var gücünüzle yaşamıma ve çevreme hücum etmedeki ısrarınız, sayın beyefendi, kibarlığın ve terbiyenin bütün sınırlarını aşıyor." Goladkin, Petruşka'dan, devlet dairesindeki yazman Vahrameyev aracılığıyla ötekinin adresini bulmasını ve bu mektubu ona iletmesini ister. Petruşka iyice sarhoş durumda eve döndüğünde saatler gece yarısını göstermektedir. Goladkin bin bir uğraştan sonra, ötekinin adresi olarak uşağına kendi adresinin verildiğini öğrenir. Petruşka'nın elinde ayrıca Vahrameyev'in bir mektubu vardır. Yazman, Goladkin'e, aralarındaki dostluğun bittiğini yazmıştır; onu ayrıca, uzun bir süre önce verdiği evlilik sözünü tutmayarak, iffetli aşçı kız Karolina İvanova'nın onurunu çiğnemekle suçlar. Goladkin, hakkındaki bütün suçlamaları şiddetle reddeder ve kibirleri yüzünden başka insanları işlerinden etmeye

çalışan insanların ya tımarhaneyi boylayacaklarını ya da adaletin pençesine düşeceklerini üstü kapalı olarak ima eder.

O gün yaşadıkları Goladkin'in "varlığını temelinden sarsmıştır". Gece düşünde, kibar insanlardan oluşan bir toplulukta taltif edildiğini ve herkesin kendisini sevgiyle kucakladığını görür. Ne var ki, düşünde de yakasını bırakmayan öteki, bu zaferi yerle bir eder. Evin önündeki faytoncular, "önlerine çift çift dikilen adamı" arabalarına almazlar. Goladkin oradan koşarak kaçar, bütün Petersburg'u basan bir dizi ötekilerin peşinde olduklarını görür, ancak bir polisin önlerine ilk çıkan nöbetçi kulübesine onu tıkmasıyla ötekilerden kurtulur.

Goladkin öğleye doğru uyanır uyanmaz, kendisi ve durumu hakkında bilgi edinebilmek için soluğu hemen dairede alır. Ancak çabaları boşunadır. Ötekinin çoktan iş arkadaşlarının ve yöneticilerinin gözüne girdiğini anlar. Goladkin, önce bölüm şefinin, sonra amirinin önünde kendini savunmaya çalışır; ne var ki amiri, hakkında anlatılanların doğru olduğunu ve onu bir sınava tabi tutacağını söyler. Goladkin, toplum içindeki yerini kaybetme korkusuna kapılır ve devletine son derece bağlı bir vatandaş olduğuna sürekli yemin eder. Kahramanımız, onun gizliden gizliye beklediği terfii, ötekinin elde etme yolunda başarıyla ilerlediğini dehşet içinde fark eder: "Seçkin insanlara sözünü geçirmeyi nasıl başardığını çok merak ediyorum!" İnsanlar tarafından yeniden kabul görebilmek için kafa yorar. Ötekinin ahlakını yerme yoluna gider: "O, alçağın biri, ama ben edebimle duracağım!", ya da onu amirine gammazlar: "O, bayağı ve yoldan çıkmış biri, ekselansları!"

Benzeriyle konuşmayı bir kez daha dener. Ancak öteki onunla alay eder ve bir faytona biner, görünüşe göre Olsufi İvanoviç'e gitmektedir. Goladkin, Semyonov Köprüsü'ndeki küçük bir otelde, bir iş arkadaşının öylesine cebine soktuğu bir mektubu okumaktadır: "Asil, benim yüzümden acı çeken ve kalbimin ebediyen en kıymetlisi olacak adam!" Klara, ona böyle seslenmektedir. Kızın bir ricası vardır; onu kaçırmasını, böylelikle zorunlu bir evlilikten kurtarmasını ister. Kız, bu entrikanın sorumlularının babası ve öteki

olduğunu söyler. Goladkin, bu beklenmedik öneri karşısında şaşırıp kalır, altüst olur. Doktor Rutenspitz'in verdiği ilaç şişelerinden biri kazayla cebinden düşüp kırılınca, herkesin bakışları üzerinde toplanır. Evine kaçar; burada daireden gönderilen bir uşak, elinde dosyaların hepsini ona teslim etmek üzere kapısında beklemektedir. İşten mi atılmıştır yani? Petruşka da eşyalarını toplar ve ortadan kaybolur. Goladkin, çileden çıkar, nereye gideceğini bilmeden Petersburg'da dolanıp durur.

Klara'nın, kendisini kaçırma talebini ciddiye alır ve bu kez kızın evinin arkasına gizlenir. Pencereler ışıl ışıldır, anlaşılan içeride yine bir kutlama vardır. Kızın arzu ettiği kaçırılma olayının ona toplumdaki yerine mal olacağını düşünür; öyle ya, ne de olsa roman kahramanı falan değildir o. Sonra ansızın, insanların pencerelerden ona baktığını fark eder. Öteki dışarı çıkar, onu eve sokar, merdivenlerden yukarı çıkarır, ağzına kadar dolu balo salonunun ortasına getirir. Goladkin önce, gelişmelerin barışma amaçlı olduğunu düşünür. Ne var ki, Doktor Rutenspitz'in ortaya çıkmasıyla tedirgin olur. Goladkin'i yatıştırırlar ve dostça koluna girerek dışarıya çıkarırlar, bir otomobile bindirirler. Otomobilde doktoru da vardır, birlikte oradan uzaklaşırlar. Onu nereye götürüyorlardır acaba? Yol, Goladkin'e tanıdık gelmez, sağında ve solunda sık ormanlar uzanmaktadır. Bunun dışında yolun çevresi ıssız ve bomboştur. Ateş saçan bir çift göz, karanlıkta yüzüne dikilir, Doktor Rutenspitz'in "otoriter ve ölüm fermanı gibi korkunç" sesi yankılanır: "Devlet size bedelsiz olarak ev verecek, ısınma, elektrik, hizmetçi giderlerinizi karşılayacak, ama siz bunlara layık değilsiniz."

“Stepançikovo Köyü ve Sakinleri”

XIX. yüzyıl Rusya’sının taşrasına uzanalım ve köleliğin kaldırılmak üzere olduğu dönemdeki şahıs mülkü bir köye gidelim. Köyün adı Stepançikovo, sahibi ise saf ve son derece iyi yürekli Albay Yegor Rostanyov. Albay, askerliğinin ve genç yaşta ölen karısının ardından, iki küçük çocuğu ve onların özel öğretmeniyle birlikte buraya yerleşmiştir. Huzurlu taşra yaşamları çok geçmeden ciddi anlamda bozulur. Albayın, katıksız bir sinir hastası olan annesi, ikinci kocası emekli generalin ölümünden sonra, peşi sıra sürüklediği her şeyiyle –evinden çıkmak bilmeyen konukları ve süs köpekleriyle– birlikte oğlunun Stepançikovo’daki çiftliğine yerleşmeye karar vermiştir.

Çiftlik sahiplerinin kâhyalar ve özel öğretmenler dışında yoksul akrabalarına ve arkadaşlarına uzun süreli aş ve yatacak yer sağlamaları o yıllarda çok yaygındır. Ancak bu vakada ortamın gerginleşmesinin nedeni, generalin dul eşinin çiftliğe getirdiği maiyetinde, Foma Opiskin diye birinin de bulunmasıdır. Başarısız bir yazar olan Foma, yaşlı kadının ölen eşine evlerinde soytarı olarak hizmet etmiştir, şimdilerde ise arada sırada çıkan işlerle geçimini sağlamaktadır. General tarafından sürekli horlanan Foma, velinimetinin ölümünden sonra ansızın sınırsız bir bencilliğe düşmüş, inanılmaz derecede övünme ihtirasına kapılmış, kendisine saygı ve hayranlık gösterilmesi için yanıp tutuşur olmuştur. Ona olağanüstü düşkün olan general eşinin desteğini de alarak, Stepançikovo köyünün zorbası olup çıkar. Amacı, köy sakinlerinin gözünde hem en üst ahlaki merci, hem de bilimsel ve edebi otorite olmaktır. Toprak sahibini sürekli bencillikle ve annesiyle kendine yeterince saygı göstermemekle suçlar. İnsanlara körü körüne güvenen albay, aslında kimseye karşı suç işlemediğini bilse de, Foma’nın ahlaki bütünlüğünü ve sözümona bilgeliğini ciddiye alır

ve ona hoşgörüyle yaklaşır: “Bu insan büyük acılar çekmiş, çok şey başarmış, bunun ödüllendirilmesi gerekir! Evet, bir de bilimsel yanı var. Yazar o! Fevkalade kültürlü! Olağanüstü değerli bir insan.”

Albayın Petersburg’da yaşayan yeğeni –ki kendisi bu hikâyeyi anlatan kişidir– günün birinde amcasından bir mektup alır. Albay, en hızlı şekilde Stepançikovo köyüne gelmesini rica etmektedir. Biraz araştırınca, amcası aleyhinde bir komplo yürütüldüğünü anlar: Annesi ile Foma, albayı, general eşinin uzaktan bir akrabası olan geçkin, biraz dengesiz bir ruhsal yapıya sahip, ancak varlıklı bir kızla evlendirme hazırlıkları içine girmişlerdir. Anne ile Foma ayrıca, albay ona âşık olmaya kalkışmasın diye, özel öğretmen Nastya’yı evden atmaya çalışmaktadırlar. Albayın yeğeni, ortalığı düzene sokmak, Foma’yı kovmak amacıyla ve de genç ve çekici olduğunu düşündüğü Nastya’yla tanışmak umuduyla yola koyulur.

Yeğen köye gelir ve duyduklarının doğru olduğunu anlar; Foma, çevresine karşı abesliğe varan ölçüde zorbadır: Köylülere ekonomi üzerine konferanslar verir, hizmetlileri Fransızca öğrenmeye zorlar ve benzeri girişimlerde bulunur. Albay, adamın sözümona derin kültürüne duyduğu derin saygı ve de açıklayamadığı bir acıma duygusuyla Foma’yı savunur. Annesi ile Foma’nın planladığı çıkar evliliğine bile sıcak bakmaya başlamıştır. Yeğenine, kız Stepançikovo’da kalmaya devam edebilsin diye, Nastya’yla evlenmesini önerir.

Anlatıcı, öğle sonrası çayları içilirken çiftlikte yaşayan diğer insanlarla tanışır. Sadece Foma özür dileyerek onlara katılmaz; gerekçe olarak da aralarına yeni birisi geldiği için kendisinin yeterince ilgi görmeyeceğini gösterir. Çay toplantısında “önünde herkesin sopa yutmuş gibi hareket ettiği” general eşi dışında başka hanımefendiler, aşırı heyecanlı gelin adayı kız, iki beyefendi, üçüncü kuşaktan bir kuzen ve annesiyle birlikte şehirden gelmiş bir erkek konuk hazır bulunurlar. Başlarda Petersburgluya gösterilen beylik ilgiden sonra, sohbet belli ki çokça konuşulmuş bir diyaloğa kayar: Albay, düzelme şansı bulunmayan bencil ve nankör bir evlat olmakla suçlanır. Bunun üzerine albay kendini boş yere savunur.

Albayın kızı Aleksandra, beklenmedik bir anda Foma'dan usandığını, ne var ki onu kapının önüne koymaya babasının gücünün yetmediğini söyleyiverir. Skandal anlamına gelen bu söze karışma hadisesi üzerine, general eşi bayılma numarası yapar ve Petersburglu yeğeni ortalığı karıştırmakla suçlar. Bu fırtınalı sahnede Foma ansızın ortaya çıkar.

Yerden bitme, üzerinde geceliği, ayağında terlikleri, elli yaşlarındaki bu "yüzüne bakılamaz insancık", kendini bir şey sanan kibirli adam pozuna karşın, anlatıcıda gülünç biri olduğu izlenimi uyandırır. Ancak Foma hiç vakit kaybetmeden duruma el koyar, sesini olabildiğince yükselterek evdeki ayrıcalıklı konumunu gözler önüne serer, hizmetlilere hakaret eder, edebiyattan halkın kaba alışkanlıklarını asilleştirmesini talep eder ve küstahlığını haklı göstermeye çalışır: "Rusya'yı tanırım, Rusya da beni tanır, bu yüzden böyle konuşuyorum." Seyircileri onu onaylar ve abartıyla pohpohlarlar. Destekçilerini eğlendirmek ve araya keyifli bir oyun sokuşturmak için, uşak Gavrila'nın Fransızca bilgisini ölçmeye kalkar, ancak uşak bu uluorta aşağılanmaya tepki gösterir. Ortalık bir kez daha karışır: Foma ile generalin eşi "isyan" kokusu alırlar ve Gavrila'nın derhal cezalandırılmasını isterler. Yeğen bu saçmalığa karşı çıkınca hür düşünceli Petersburglu olmakla yargılanır. Yeğen, Foma'nın zil zurna sarhoş olduğunu söyleyince, Foma salondan kaçar ve bütün çay ahalisi onun peşinden gider.

Bu hikâye, okura Molière'in ahlak komedisi *Tartuffe*'ü anımsatacaktır. Foma, bazı benzerliklerine karşın Tartuffe değildir; ikiyüzlülüğüyle bir servetin üzerine konan, evin beyinin kızıyla evlenmek, adamın karısını baştan çıkarmak peşinde olan, ancak sonunda yakayı ele veren o düzenbaz değildir. Dostoyevski, başkarakteri aracılığıyla ilk kez ve komedi formunda, en sevdiği fikirlerden birini gözler önüne serer: Kişinin kendini yok yere olduğundan büyük görmesi ve patolojik bir şekilde iktidar peşinde koşmasıyla ortaya çıkan, sosyal köklerinden uzaklaştırılma, aşağılık duygusu ve telafi ihtiyacı arasında bağlantı kurma eylemi. Hiç yoktan ortaya çıkan Foma ("nereden geldiğini kimseler bilmiyor"),

hor görülmüş ve aşağılanmış bir hiçken, otoriter bir kişiliğe bürünür, ikiyüzlü belagat becerisiyle, çevresi üzerinde, kendisini izleyenlerin anlam veremediği bir hâkimiyet kurar. Bir zamanların soytarısının despot birine dönüşmesi sadece destekçilerinin yardımıyla gerçekleşir: Generalin eşi ve hemen hepsi yoksul ve yalnızlık çeken insanlar olan Stepançikovo sakinleri, Foma'nın hâkimiyeti altına gönüllü olarak girerler ve onunla kurdukları dostluktan çıkar sağlamayı umarlar. Foma, sahtelikle gerçek yüzü, iktidarla boyun eğme arasında gidip gelen baş döndürücü oyununda, en büyük desteği toprak sahibinin yerleşik konuklarında bulur. Buna karşın onun oyununa katılmayanlar –Petersburg'dan gelen yeğen, albayın çocukları ve onların öğretmeni Nastya– tımarhaneye düştükleri duygusuna kapılırlar.

Hikâye ilerledikçe olaylar ve beklenmedik değişimler üst üste gelir. Gözlerden uzak, ancak Foma'nın gizlice dinlediği bir buluşmada, Nastya albaya aşkını itiraf eder. Aynı dakikalarda, Petersburg'dan gelen konuk, zengin gelin adayını kaçırır. Bunun üzerine figürler yer değiştirir. Foma ve generalin eşinin planladığı çıkar evliliği gerçekleşemezken, diğer tarafta albay ve öğretmen arasında güçlü bir aşk ilişkisi başlar.

Stepançikovo'da kutlama vakti gelip çatmıştır: Albayın oğlu küçük İlyuşa'nın isim yortusudur. Foma, coşkulu davetliler arasında düşünceli tavrıyla dikkat çeker; arada bir yaptığı iğneleyici imalar dışında sohbetlere katılmaz. Ancak konuklara ansızın teatral bir edayla Stepançikovo'yı terk edeceğini söyler, sonra evin beyine döner ("Sizden ebediyen ayrıldığıma göre, özellikle size son kez söylemek istediğim şeyler var") ve zaaflarını dizginlemesi için ona yalvarır, çünkü mutluluk ancak erdemli yaşayarak mümkündür. Albaya, kendini ihtiraslarına teslim etmek yerine, çalışmasını, Tanrı'ya, çara ve anavatanına karşı sorumluluklarını yerine getirmesini öğütler. Sözlerinin sonunda tanık olduğu randevuyu da açıklar ve albayı, çocuklarının öğretmenini baştan çıkarmakla ve mahvetmekle suçlar.

Burada beklenmedik bir şey olur: Albay, evine yerleşmiş bu konuğu tuttuğu gibi dış kapının önüne fırlatır, kapı hızla açılır ve Foma bahçeye inen merdivenlerden aşağıya yuvarlanır. Albay, kendisine azap veren kişiyi böylece kelimenin tam anlamıyla evinden attıktan sonra, annesi ve diğer konukların huzurunda, sözümona baştan çıkardığı Nastya'ya evlenme teklif eder. Generalin eşi, hüngür hüngür ağlayarak Foma'nın derhal içeri alınmasını ve Nastya'nın bu evliliğe rıza göstermemesini ister. Evdeki bu son skandal yaşanırken, dışarıda fırtına kopar ve şiddetli bir sağanak başlar. Sırılsıklam bir halde tekrar eve alınan Foma'yla destekçileri ilgilenir; adam, başlarda hayal görüyor ve yaşananları anımsamıyor gibidir. Ama sonra gürültü koparak ayılır ve acı çeken bir sesle açıklar: O aslında masum bir kızın kaderine üzülmüştür, ancak şimdi çifte hayır duasında bulunmak ister, "acıyla ezilmiş bir cefakârın hayır duası"dır bu.

Yaka paça dışarı atıldığı anda Foma'nın hâkimiyeti ve otoritesi kesintiye uğrar. Albay, Nastya'nın gururuyla oynanmasına dayanamadığı ve kızı ne kadar sevdiğini o an daha iyi anladığı için kontrolünü kaybetmiştir. Foma ise, çiftliğe dönüşüyle birlikte rolünü yeni koşullara uydurur. Mevcut durumda önüne geçilemeyen evliliği kendisinden beklenmedik şekilde onaylayarak, sahte hümanist ve yüce arabulucu pozuyla Stepançikovo'daki konumunu köyün en önemli şahsiyetine yükseltir. Böylelikle burada ömür boyu kalma garantisini elde etmiştir: "O insanı sevmek istiyorum, verin, bana o insanı verin ki, onu sevebileyim... Çocuklarım, sarılın bana, kalıyorum."

Foma, dik kafalı, kaprisli, öfkeli tutumuyla ve insanlara sürekli ahlak dersleri vermeyi sürdürerek Stepançikovo'da yedi yıl daha yaşar. Sahte varlığının zaferi, ölümünden sonra bir kez daha onanır: Mezarının üzerine dikilen beyaz mermer anıt, bir zamanlar efendisi olan generalin anıtmezarına tıpatıp benzemektedir.

“Ölü Evinden Anılar”

Yazar, Omsk Kalesi’nde geçen hapishane yıllarına ait (1850-1854) izlenimlerini anlatırken, müsvedde-roman formatını kullanmıştır. Düzenlenmemiş duygusunu uyandıran notlar, betimlemeler ve yorumlar, yaşanmış gerçek olaylar etkisi yaratsa da, bu belgeli nesir, tıpkı bir roman gibi kurgulanmıştır. Girişteki kısa tasvir, okuru gündelik yaşamından koparır, adeta bir savaktan geçirerek, mahpusluğun “yepyeni, daha önce anlatılmamış dünyasına” taşır: Anlatıcı, Sibirya’da yaptığı yolculuk sırasında eski bir mahkûm olan Aleksandr Goryançikov’la tanışır. Bir zamanlar toprak sahibi olan adam, düğününden kısa bir süre sonra kıskançlık yüzünden karısını öldürmüş, on yıl hapis cezasına çarptırılmıştır. Cezasını tamamladıktan sonra hapishane yakınlarındaki bir kasabaya yerleşmiştir. Yazar, adamın ölümünden sonra onun evrakları arasında kalın bir defter bulur; eski mahkûm deftere *Ölü Evinden Anılar* başlığı altında hapishane anılarını yazmıştır. Anlatıcı, okuduklarından büyülenir ve bunları yayımlamaya karar verir.

Goryançikov, notlarına bir sınır çizerek başlar: Oldukça yüksek kazıklı bir çit, gönderildiği hapishaneyi dış dünyadan ayırmaktadır. Hapishaneye giriş ve çıkışlar için büyük bir kapıdan geçen tek bir yol vardır: “Aydınlık dünya bu kapının ardındaydı, öteki insanların hepsi orada yaşıyordu. Ancak çitin berisinde kendine özgü bir dünya hüküm sürüyordu; öteki insanlar bu dünyayı her türlü gerçeklikten uzak bir masalmış gibi hayal ediyorlardı. Burası, hiçbir dünyaya benzemeyen özel bir dünyaydı; kuralları özel, giysileri özel, âdetleri özel, gelenekleri özeldi. Burası, canlı canlı gömülmüşlerin ölüler eviydi ve burada hiçbir yerde olmayan bir yaşam hüküm sürüyordu.”

Çitin iç kısmında uzunlamasına iki kışla binası ve bir yoklama meydanı vardır. Bu tavanı alçak, karanlık basınca soluk kandil ışığıyla aydınlatılan barakalarda, sınıfsal farklılıklarına bakılmaksızın suçlarına göre bir araya toplanmış mahkûmlar yaşarlar. Nöbetçiler, mahkûmlara eziyet eden bir binbaşı ile "soylu ve mantıklı düşünebilen" bir komutanın emrindedirler. Goryançikov, ceza sisteminin yargısı kuşkulu isimsiz dişlisine kapılmıştır artık: "Burada işlenen ağır cürmü, mevcut bakış açılarıyla kavrayabilmek mümkün olmadığı gibi, felsefesi de genelde tahmin edilenden daha güçtür." Tutuklu, güvenlik nedenleriyle hücreye kapatılır. Ancak ne hapis, ne de kürek cezası onu düzeltebilecek yöntemler değildir. Goryançikov aksine, bu resmi ceza sayesinde kendisinin suçlu olduğu bilincinden sıyrılır. Halk ise mahkûma bir suçlu değil, "bahtsız" gözüyle bakar, ona sadaka verir. Ayrıca işlenen suçların kıyaslanması mümkün değildir. Faillerin karakterleri birbirlerinden tamamen farklıdır. Öyle ki, hapishane hayatı kimi mahkûm için ıstırapken, kimileri için de neşeli bir kalabalık içinde geçen eğlenceli bir yaşamdır.

Hapishanedeki günler birbirinin aynıdır: Yoklama, koğuş temizliği, kahvaltı, denetim, mahkûmların bayağı konuşmaları. Yemekler boldur. İçinden sık sık hamamböcekleri çıkan lahana çorbası o kadar olmasa da, özellikle ekmek çok lezzetlidir. Goryançikov'un önceleri hissettiği tiksinme duygusu kısa zamanda yok olmuştur. "Zamanla anladım ki, bir mahkûmun yaşamında özgürlüğün kaybı ve kürek cezası dışında bunlardan çok daha büyük olan bir işkence daha vardır: Başkalarıyla bir arada yaşama zorunluluğu."

Goryançikov çok geçmeden, diğer mahkûmların kendisinden uzak durduklarını fark eder: "Eski soylulara hapishanede düşman gözüyle bakılıyor." (Tutukevinde az sayıda soylu vardır, Rus ve Polonyalıdır bunlar, aralarında bulunan eski sancaktar Akim Akimiç, Kafkaslar'da görev yapmıştır ve orada, adalete teslim etmesi gereken birini kendi elleriyle vurmuştur. Burada daha çok etnik farklılıklar ağırlıktadır: "Biri Rus, öteki Çerkez, diğeri kâfir,

bir başkası imanlı bir çiftçi, beşincisi Yahudi, altıncısı Çingene, yedincisi kim bilir kim ve şimdi isteseler de istemeseler de hepsi bir arada yaşamak zorunda.” Herkesin, değinmek istemediği kendine göre bir hikâyesi vardır, başka dünyalardan kaderlerdir bunlar: Genç ve kendi halindeki Sirotkin, bölük komutanını vurmuş ve ömür boyu hapis cezasına çarptırılmıştır. Öteki tarafta iğrenç Gasin yatmaktadır; ağır suçlar işlemiş olan bu Tatar, aralıksız kafayı çeker ve kendini yumruklar. Hapishanede, an itibarıyla nasıl davranıldığı esastır. Kişi sürekli kendi onurunun derdindedir. Kibir ve azamet, pişmanlık duygularını da işlenmiş olan suçu da örter. Günün birinde hapishaneye soyguncu katil Orlov nakledilir ve kırbaç cezasına çarptırılır: “Meraktan ayrıca gerçekten ilgi duyduğum için, adamla samimiyetimi ilerlettim ve onu bir hafta boyunca inceledim. Şunu kesin olarak söyleyebilirim ki, böylesine güçlü, çelik gibi bir karakteri olan birine hayatım boyunca rastlamadım. Orlov kendine son derece hâkim biriydi, azametliydi, pişmanlık ve vicdan nedir bilmezdi, kafasında kaçmaktan başka bir şey yoktu.” Adam, kürek cezasının yanı sıra zanaatkâr, tefeci, kaçakçı, dahası “meyhaneci” olarak başka uğraşlar edinir. Goryançikov, “ölü evinde” para karşılığında kanyak, dahası çok riskli de olsa kadın bile satın alınabileceğini şaşkınlıkla görür. Yeterince parası olan bir tutuklu, müzikli, kanyaklı, bazen de kadınlı bir davet verebilmektedir.

Goryançikov’un çevresini gözlemleme ve tahlil etme merakı, özellikle başlarda sık sık umutsuzluğa kapılmasıyla dizginlenir: “Akşam ortalık kararınca, baraka kapıları kilitlenmeden önce dışarı çıktım ve kazıklı çitin çevresini dolaştım, bu sırada ruhuma ağır bir melankoli çöktü. Bütün tutukluluk hayatım boyunca bir daha böylesine büyük bir çöküntü yaşamadım.”

Mahkûmlar son denetimden sonra barakada kendi aralarında kalırlar, burası “evleri”dir artık. Herkes kendini özel uğraşına verir ya da topluca iskambil oynarlar. Bu oyunlara, yapacak bir şey bulamayan ve her türlü hizmete açık olduklarını söyleyen “dilenciler” bile katılırlar. Goryançikov’un koğuşunda, hırsızlık suçundan hüküm giymiş bir grup Kafkasyalı, atletik vücudunun her

yeri yara izleriyle kaplı, dürüst ve imanlı genç bir Müslüman olan "aslan" lakaplı Leshgir Nurra, ayrıca; en küçükleri olan Ali'yi iki ağabeyin baba gibi korudukları Dağıstanlı üç Tatar erkek kardeş vardır: "Bence Ali olağanüstü bir canlı ve onunla tanışmamı, yaşamımın en iyi ve en büyük şansı olarak anımsıyorum. Tanrı'nın armağanı olarak mükemmel yaratılmış karakterler vardır; böyle bir karakterin sahibinin kötü birine dönüşeceğinin düşüncesi bile insana olanaksız gelir." Koğuştaki diğer tutuklular Polonyalılar, Ukraynalılar, sarraf ve tefeci Yahudi İsay Fomiç Bummstein ve birkaç Ortodoks'tur. "Bütün bu kişileri, yeni yaşamımın o en hüzünlü akşamında sanki sis perdesi arasından görür gibiydim. Beni, henüz düşünmediğim, aklımın ucundan bile geçemeyecek bir sürü olay bekliyordu."

Goryançikov kendini kederine kaptırır, "Bedbahtlığımın boyutunu idrak etmek adeta haz veriyordu. Kim bilir, buradaki insanlar belki de *diğerlerinden*, kazıklı çitin gerisinde kalanlardan daha kötü değillerdi?" Goryançikov, para karşılığında ufak tefek işlerini görecek, bir de yiyecek alışverişlerini yapacak ve yemeğini pişirecek bir yardımcı bulur. "Başlarda her şeye şaşırmaktan kendimi alamıyordum; burası, alt tabakayla ilk kez doğrudan temas ettiğim bir yerdi. Kendim de ansızın onlar gibi sıradan bir insana, Sibiryalı mahkûma dönüştüm." Ancak değişimin yeri "ölü evi"dir, öyle de kalır.

Sabah yoklamasından sonra işbaşı yapılır. Goryançikov düşünmeye başlar: "Şu Sibirya kürek cezasının aslı nedir? Ve hayatında ilk kez çalışacak biri olarak acaba ne yapacağım?" Dahil olduğu işçi grubuna verilen görev, İrtiş Nehri kıyısındaki iki yelkenliyi sökmektir. "Herkes sonunda isteksiz, üşengeç ve acemice işe koyuldu. Hepsi de sağlıklı, güçlü kuvvetli olan işçi sürüsünün, işe nereden başlayacaklarını bilemediklerini görmek sinir bozucuydu. İşçilerden yelkenliden çıkarmaları istenen keresteler adeta kendiliğinden kırılıyordu." Başlarındaki gardiyan yapacakları işi etraflıca açıkladıktan sonra adamlar düzgün iş çıkarmaya başlarlar. Ne var ki, Goryançikov'un bir soylu olarak bedeniyle

çalışmayı beceremeyeceğini düşündükleri için, onu itip kakar ve alaya alırlar. Akşam koğuşa dönerken Goryançikov'un canı sıkkındır, akşam karanlığında onu heyecanla karşılayan tek canlı hapishane köpeği Şarik'tir.

"Ancak zaman ilerledikçe alışıyordum." Sıkıcı düzenliliğiyle sürüp giden gündelik yaşam, alışkanlığa dönüşür. Geriye sadece özgürlüğü düşlemek kalır. Dışarıdaki özgür insanlar, sürekli değişen yaşamın girdabı içinde ne yaptıklarının bilincinde olmazken, mahkûm, önündeki tutukluluk sürelerini hayalinde atlar ve sonrasında yaşama bir zamanlar bıraktığı yerden devam edebilmenin düşünü kurar. Hayatta kalma şansını artıran işte bu umuttur. "Çalışmanın beni kurtaracağını, sağlığımı ve bedenimi çelik gibi yapacağını hissediyordum" – nehirdeki kazıkları yakarken ya da devirirken, ağaç torna tezgâhının çarkını çevirirken, ya da kar kürerken bunu düşünür. Kendine giderek çevre de yapar. Mahkûmlardan Petrov, sık sık ziyaretine gelir ve ona III. Napolyon ya da Dumas'nın romanları hakkında tuhaf sorular sorar. Petrov, hapishanede korkusuzluğu, kararlılığı ve her türlü cinayeti işlemeye yatkınlığıyla ün yapmıştır. Kafasına bir şey koydu mu, onu hiçbir şey ve hiç kimse durduramaz. Onun gibi insanlar bir reform sırasında ansızın baş aktörler olarak ortaya çıkmışlar, hedefleri doğrultusunda engel tanımadan sonuna kadar gitmişler ve öldürülmüşlerdir. Ancak bu öldürme işi sadece kararlılık ve azimle değil, aynı zamanda zevk için ya da rastlantısal olarak, ya da ufak tefek nedenlerle veya içsel dürtülerle gerçekleşmiştir: "Çok çok yüksek bir kulenin tepesine çıkmış bir insan, elinde olmadan kendini aşağıya doğru çekiliyor hisseder, öyle ki sonunda kendini baş aşağı boşluğa bıraksa, mutlu olacaktır"; durum aynen bunun gibidir. Caniler, hapishanede herkes onlardan korksun diye, genelde ölümü hiçe sayan yürekli adamlar havasında dolaşırlar. Luka Kusmiç'in, hikâyesini laf arasında ranza komşusuna anlatması gibi, burunları havada, karıştıkları suçlarla övünürler: Kusmiç, savunmasız bir mahkûmken, karşısında çar ya da Tanrı havalarına giren binbaşıyı bıçaklamıştır. Goryançikov, elinde olmadan adama hak verir; çünkü

“her insan, kim olursa olsun ve ne kadar horlanırsa horlansın, içgüdüsel olarak bilinçaltında insanlık onuruna saygı duyulmasını bekler”.

Noel yaklaşırken mahkûmlar belediye hamamına götürülürler; burası soğuk bir hole açılan eski, daracık ve kir içinde bir yerdir. Zaten soyunmakta zorlanmışlardır, üstüne üstlük hamam dedikleri yer tam anlamıyla bir cehennemdir: Loş, buharla kaplı, “yaklaşık on iki adım uzunluğunda ve on iki adım eninde”ki bu mekânda, yüze yakın kişi durmuş, diz çökmüş, oturmuştur, ya da sonrasında ter atma bankına geçmek üzere yıkanmaktadır.

Noel, mahkûmlar için de bayramdır, onları “dış dünyaya” bağlar. Mahkûmlar o gün ciddi ve ağırbaşlıdırlar, sivil kıyafetler giymişlerdir. Yere saman serpilir. Nöbetçi gardiyan sabah yoklamasında mahkûmların bayramını kutlar. Meydana bir Meryem Ana heykeli getirilir, çağırılan papaz ayin düzenler. Sonrasında bol bol yiyecek vardır: Bayram için hazırlanmış lahana çorbası ve domuz çevirme; ayrıca kentten bağışlar, “yığınla peynirli kek ve şerbetli ekmekler” gelmiştir. Kimileri ölçüyü kaçırır, kanyak içer ve herkesi bastırarak mahkûm şarkıları söyler. Ne var ki sayılı saatler çabuk geçer ve “sonunda herkes büyük bir umudun ardından koca bir düş kırıklığının geldiği duygusuna kapılmıştır”.

Noel’den sonra tiyatro gösterisi düzenlenir. Taşlamalı güldürü “Filatka ile Miroşka”, halk oyunu “Obur Kedrill” ve “müzikli pandomim” sahnelenir. Baraka, yaratıcı desenlerle boyanmış bir perdeyle ortadan ikiye ayrılmıştır, perdenin arkası sahnedir. Aydınlatma olarak, kesilmiş mumlar kullanılır. Seyircilere ayrılan bölüm tıklım tıklım doludur. Gardiyanlar da seyirciler arasındadır. Goryançikov, seyircinin bu beklenmedik saygısının tadını çıkarır: Bir soylu olduğu için tiyatroyla ilgili konularda ona güvenilmektedir. Giriş, orkestra, kemanlar, balalayka, davul, gitar ve akordeonla yapılır. Sonra gösteri başlar: “Filatka’yı Moskova ve Petersburg’daki tiyatrolarda pek çok kez izledim, ancak şunu kesin olarak söyleyebilirim ki, kentli oyuncular bu rolü Bakluşin kadar iyi oynayamadılar.” Hali vakti yerinde olan rakibini öldürmek suçundan

hükümlü Bakluşin, bu rolünü izleyen halk oyununda korkak ve obur rolündedir, oyunun sonunda cinler tarafından cehenneme sürüklenir: “Beyefendiyi şeytanlar götürdü!” – seyircinin tezahüratı bitmek bilmez. İzlenimler birbiri ardından gelir – belediye hamamının “cehennem”inden sonra ciddi törensel bir havada Noel ayini yapılmış, kutlamalar tiyatro gösterisiyle doruğa ulaşmıştır; bu, dünyanın karnaval havasında tersine dönmesi gibidir: Birinci oyunda, devlet memuru üniforması içinde bir katil, sonraki oyunda şeytanların alıp götürdüğü bir beyefendi ve büyük kentin profesyonel oyuncularını ceplerinden çıkaran mahkûm oyuncular... Sonrasında yine hapishanedeki gündelik yaşama dönülür. “Onların zavallı yüzlerini, yattıkları yürek burkan yerleri, bütün bu perişan yoksulluğu ve çıplaklığı gördüm – gördüklerimin tüyler ürperten bir düşün devamı değil, gerçek olduklarına inanmakta zorlandım.”

Derken Goryançikov hastalanır ve hastaneye kaldırılır. Üzerindeki mahkûm elbiselerini çıkarır, yerine temiz oldukları kuşkulu hastane çamaşırları giyer. Her yeri basmış olan bitler, tahtakuruları ve pireler, hastaların acılarına acı katmaktadır. Bir odada yirmi kadar insan yatmaktadır, aralarında akıl hastaları ve işkence mağdurları da vardır. Doktorları sevmeyen yoktur, çünkü onlar, hastanede olabildiğince uzun süre kalabilmek için hastalık numarası yapanlara da acırlar. Ne var ki gerçek bir güven ortamı yine de yaratılamaz: Doktorlar üst sınıfa mensupturlar ve çoğunlukla başka ülkelerden gelmiş yabancılardır. “Devletin damgasını taşıyan, resmi olan her şeye” karşı zaten güvensizlik hâkimdir. Pisliğe, çürümüşlüğü, özellikle de geceleri ihtiyaçların giderilmesi için odaya bırakılan leş kokulu oturağa dayanmak güçtür. Acilen temiz havaya ihtiyacı olan hastalara neden böylesine eziyet edilir ki? “Bizim alt tabakamız gerçekten çok kanaatkâr ve tiksinme nedir bilmiyor. Ancak benim tüylerim ürperiyor.” Hastaların kelepçeleri sökülmez, ölen, zincire bağlıyken ölür. “Bu zincirler insanın onuruyla oynamaktan, ruhsal ve ahlaki yükten, rezalet ve yüzkarasından başka bir şey değil.” Goryançikov, ağır suçlar işlemiş genç bir veremlinin ölümüne tanık olur; genç adam

uzun süredir “için için acı çekmekte”dir, sonra soluk alamayınca can havliyle üzerindeki giysileri parçalar. “Hâlâ zincire bağlı olan, bir deri bir kemik kalmış çırılçıplak ceset, nöbetteki astsubayı bile derinden sarsmışa benziyordu.”

Kırbaçlanma, hapishanede her gün yaşanan sıradan olaylardandır. Hastaneye sıklıkla sırtları kan içinde kalmış mahkûmlar getirilir. Mahkûmların pansumanları yapılır, ancak sonrasında hepsi kendi hallerine bırakılır. Suçlular, bu cezaları genelde kaderleri olarak görürler ve kabullenirler. Gardiyanlar arasında sadistler, dayak atmayı tutkulu bir zevk ve sanat haline getirmiş olanlar da vardır, Teğmen Serebyatnikov bunlardan biridir; hükümlülerle kirli oyunlar oynamaya bayılır, sonrasında da kırbaçlanmalarını büyük bir zevkle izler. Goryançikov kendini kırbaçlananların yerine koyar, onların ruhsal durumlarına, “insanın üzerinden silkinip atamadığı, içinde ahlaka dair ne varsa ezen” fiziksel korkularına kafa yorar. Kırbaç darbeleri –sayıları suçun şiddetine bağlı olarak beş yüz ile dört bin arasında değişir– mahkûmu kollamak adına genelde taksitlere bölünerek uygulanır. Goryançikov, “Acı nedir?” diye sorar, ne var ki yanıt alamaz. Ancak şunu öğrenir: Kırbaç darbeleri, deriyi parçaladıkları için sopadan daha çok acı verirler. Toprak sahiplerinin kölelerini sadistçe kırbaçladıkları düşünülürse, dayak Rusya’da yerleşik bir gelenektir. “Kaplanlar gibi kana susamış insanlar var. Birisi; bir insan bedeni, eti ve ruhu üzerinde sınırsız hâkimiyet kurmaya görsün –ki aslında kendi de böyle bir insandır–, aslında Tanrı’nın sureti olan başka bir canlıyı yerin dibine batırma ve alçaltma hâkimiyetini ve özgürlüğünü ele geçirmeye görsün, bu kişi farkında olmadan kendi duyguları üzerindeki iktidarını yitirir.” Zorbalık, alışkanlık olmuştur. En mükemmel insan bile hayvanca kabalaşabilir. Kan ve iktidar insanı sarhoş eder, kabalık ve şiddetli arzunun birleşmesiyle keskin bir haz ortaya çıkar. Bu işkencelere ayrıca, gardiyan ve cellatların kurbanları üzerinden kazanç elde etmeleri eklenir. “Bu tür yaklaşımlar karşısında duyarsız kalan bir toplum, özünde zehirlenmiş demektir. Kısacası; birisine, diğerinin

bedenine ceza uygulama hakkı verilmesi, toplumun alnında bir lekedir ve durdurulamaz bir çözülmeye yol açar."

Paskalya Yortusu'na doğru yazlık çalışmalar başlar. Bahar gelince insanların içindeki özgürlük özlemi artmıştır. "Bu zincirlenmiş güçlü halkın büyük bir bölümü, gençliğinin ve gücünün zirvesindeydi. Böyle bir dönemde zincirlenmiş olmak çok ağırdır." Hükümlüler arasında huzursuzluk başlar, kaçma girişimleri artar. Herkes özgürce bir serseri yaşamının özlemi içindedir. Goryançikov, kazıklı çitlerin yarıklarından her zamankinden daha sık özlemle dışarıyı seyreder.

Paskalya Yortusu'na çok az zaman kalmıştır, akşam yemeği dağıtılmaktadır: "Zincirlenmiş ve damgalanmıştık, *günahkâr haydut* sözünü herkes üzerine alınır olmuştu." Noel'de olduğu gibi, Paskalya'da da bayram yemeği ve geleneklere uygun kutlamalar yapılır. İş ağır olsa da, Goryançikov nehrin yakınlarındaki bu mekânı sever, çünkü uzaklarda birkaç çiçek, göçebe çadırları ve mavi gökyüzünü görebilir. "Bu kıyıdan sıklıkla söz ediyorum, çünkü Tanrı'nın özgür dünyasını sadece oradan görebiliyorduk." Hava gündüzleri dayanılmayacak kadar sıcaktır. Geceler kısalmıştır, bitler insanlara uyku yüzü göstermez. Derken bir denetçinin geldiğine dair dedikodu yayılır, bütün Sibirya'yı dolaşan Petersburglu bir generaldir bu. Değişim kapıdadır. Belki yeni binbaşı gelecektir? Gerçekten de kampı bir general ziyaret eder. Geleceği gün herkes orada hazırdır, binbaşı çok sert biri olduğu havasını uyandırır. Ancak mahkûmlar düş kırıklığı yaşarlar. Hiçbir şey değişmez.

Hapishaneye hayvanların alınması yasaktır. Nakliye işlerinde kullanılan atın bakımı mahkûmlara verilmiştir, onlar da bu işi büyük zevkle ve beceriyle yaparlar. "Mahkûmlar aslında kaba saba insanlardı, ancak atın yanına sık sık gelerek onu okşuyor, boynuna hafif hafif vuruyorlardı." At dışında ortalıkta gezinen birkaç tane köpek, bir keçi, bir-iki kaz, bir de kanadı kırık Tatar kartalı vardır, kartal bozkırlara salınır.

Hapishanede herkes kendi çapında birer hayalperest olup çıkar. Kültür, üst tabakaya özgüdür ve burada sakıncalıdır. Buraya gelen

sıradan bir mahkûm, benzerlerinin arasındadır, kültürlü soylu ise sonuna kadar bir yabancı olarak kalır ve ondan nefret edilir. "Onu, alt tabakadan büyük bir uçurum ayırır"; Goryançikov bu durumu ancak ansızın haklarını ve ayrıcalıklarını yitirdikten sonra anlar. İşte o zaman başka bir hava solumayı öğrenmek zorunda kalır, ne var ki "ruhsal yoksunluklara katlanmak, fiziksel işkencelere maruz kalmaktan güçtür". Mahkûmlar bir gün yemekleri beğenmez ve şikâyetlerini dile getirmek isterler. Binbaşıyla görüşmek üzere yoklama alanında toplanırlar. Goryançikov da onlara katılır, ancak diğerleri onu aralarına kabul etmezler: "Sizin şu an burada yeriniz yok. Biz, bizi ilgilendiren bir sorundan dolayı buradayız Aleksandr Petroviç. Siz ise bu kez burada gereksizsiniz." Goryançikov birkaç kişiyle birlikte mutfağa çekilir: "Onların iki, dahası üç katı Sibirya mahkûmu olsam bile, beni asla arkadaşları olarak görmeyeceklerini anlamıştım." Binbaşı konuyu tartışmaya bile açmaz ve hepsini işlerinin başına yollar. Ertesi gün yemekler biraz düzelse de, çok geçmeden her şey eskiye döner.

Az sayıdaki Polonyalı soylu, geride durmayı yeğler. Alt tabakadan gelen diğer hükümlülere küskündürler, onlara güvenmezler ve önyargıyla yaklaşırlar; kendileri siyasi tutukludur ve bu haydut takımına bulaşmak istemezler. Goryançikov, onlardan birinden *"Je hais ces brigands"* diye alıntı yapar.[2] İş dağıtımında soylulara genelde hoşgörülü davranılır, onlar çoğunlukla yazman olarak değerlendirilirler. Nöbetçi subayların bir kısmı soylu ailelerden gelmektedir. Otuz yıl önce, 1825 yılındaki Dekabrist ayaklanmasında buraya sürgüne gönderilenleri kimse unutmamıştır. Dışarıdan sık sık soylu mahkûmlarla ilgili rica dilekçeleri gelir. Dayak yiyen soylu sayısı zaten azdır. Binbaşı sadece cezalandırma konusunda ayrım yapmaz. Günün birinde sürpriz bir şekilde yerine başkası tayin edilir, mahkûmlar derin bir soluk alırlar.

"Çalışma kampımızı ve o yıllarda orada yaşadıklarımı açık ve olabildiğince anlaşılır bir dilde aktarmak istemiştim; ancak bunu başardım mı, bilemiyorum." Goryançikov'un anıları, ağırlıklı olarak mahkûmiyetinin birinci yılını kapsar. Sonraları birçok şey

öncekilerin tekrarıdır. Goryançikov sonraki yıllarda gitgide kabuğuna çekilir. Notlarının sonlarına doğru olaylı bir firar girişiminden söz eder. Sahte pasaport düzenleme uzmanı a-V, Çingene ve at hırsızı Kulikov ve bir Polonyalı koruma eri, çalıştıkları atölyeden firar ederler. Olay, büyük heyecan yaratır ve bu üç kişiyi günün kahramanı haline getirir. Ne var ki firarilerin ormanda yakalandıkları haberi gelince, romantik hava bir anda dağılır. Önce bu üçlüyle alay edilir, sonra her zamanki umursamazlığa geri dönülür. "Başarısız firar girişiminden sonra Kulikov'un itibarı yerle bir olmuştu. İnsanların gözünde başarı, bu kadarcık bir şey işte."

Son yıla gelinmiştir. Goryançikov dışarıyla bağlantılar kurar, kitap okumasına izin verilir. Hapse kışın girmiştir, yine kışın, üstelik geldiği tarihte tahliye edilir. Goryançikov yeniden kazıklı çitin önünden geçer. "Bu duvarların ardına ne gençlikler yok yere gömüldü, ne güçler burada boşu boşuna çürüdü gitti. Belki de bu topluluk, bizim Rus halkımızın tamamının en zeki, en güçlü bölümüdür. Ama en kudretli güçler kanunlara aykırı ve telafi edilemez şekilde çürüdü, yok yere çürüdü. Kim bunun sorumlusu?"

2. "Şu haydutlardan nefret ediyorum." (ç.n.)

“Ezilmiş ve Aşağılanmışlar”

Romanın adı, o yıllarda sevilen bir edebi konuya işaret eder: Büyük kentlerdeki sefalet; hiçbir günahları olmadan mutsuzluğa gömülen alt tabakadan insanlarla, bu mutsuzluğun sorumlusu, varlıklı üst tabakanın açgözlü ve kötü yürekli temsilcileri, yani kurbanlarla failler arasında yaşanan sorunlar. Bu melodram formatındaki romanın kahramanı ve ben dilinde anlatıcısı, yoksul, hastalıklı, ruhu romantik düşlerle dolu bir yazardır. Kahraman, aklına esen her türlü kötülüğü gözünü kırpmadan yapabilen hali vakti yerinde, vicdansız bir prensin kurduğu tuzaklara düşer. Konunun merkezinde, iç içe örülmüş iki umutsuz aşk hikâyesi vardır.

Romanın başında alışılmadık bir olay meydana gelir. Anlatıcı, Petersburg’daki bir pastaneye köpeğiyle gelen yaşlı bir adam görür. Hayvan, adamın ayakları dibinde sesiz sedasız ansızın can verince, yaşlı adam ağzını bile açmadan pastaneyi terk eder, dışarıda yol kenarına oturur. Anlatıcı onun peşinden gidince, yaşlı adamın da az önce öldüğünü anlar. Pasaportuna göre adamın adı Jeremias Smith, mesleği makine teknisyenliği, yaşı da yetmiş sekizdir. Muhtemelen onun hakkında daha çok şey öğrenmek amacıyla, anlatıcı merhumun evine yerleşir. Okur, soğuk bir mart akşamında Petersburg’da yaşanan bu esrarengiz olayın heyecanla devamını beklerken, anlatıcının hayat hikâyesini öğrenir.

Anlatıcı, taşralı yoksul bir soylu olan Nikolay İkmenyev ile karısının evinde yaşamış, çiftin kızları Nataşa’yla birlikte taşrada büyümüştür. İyi yürekli, candan bir adam olan İkmenyev, Prens Valkovski’nin geniş topraklarının idaresini üstlenmiştir. Uzun yıllar yurtdışında yaşamış olan prens, eşini kaybetmiştir ve oğlu Alyoşa’yı taşrada koruma altında yetişsin diye başlarda İkmenyev’e emanet etmiştir. Günün birinde kendisine Petersburg’da üst düzey bir görev

verilince prens oğlunu yanına alır ve ansızın ortaya attığı, İkmenyev'in kızı Nataşa'yla Alyoşa'yı yakınlaştırmaya çalıştırdığı suçlamasıyla yaşlı adama haksızlık eder. Prens, daha da ileri giderek, İkmenyev'i hırsızlık ve dolandırıcılıkla itham eder. İkmenyev bunun üzerine suçsuzluğunu kanıtlamak için Petersburg'da dava açmak zorunda kalır. O sırada ilk eserleri yayımlanmaya başlayan anlatıcı da artık Petersburg'da yaşamaktadır. Nataşa'ya yeniden karşılaşırlar ve ikilinin arasında başlayacak mutlu bir birlikteliğin sinyalleri verilir.

Gelgelim Nataşa sevgilisine bir gün, prensin oğlu Alyoşa'yı sevdiğini, onunla birlikte yaşamak için ailesini terk edeceğini söyler: "Onu, deliler gibi seviyorum, seni hiçbir zaman böylesine sevmedim; kimse zincire vurulmak istemez, ben de istemiyorum. Ama onun kölesi olmaktan ve ondan gelecek her şeye katlanmaktan mutluyum, yeter ki yanımda olsun ve onu görebileyim." Sevgilisine, ailesine iletilmek üzere bir veda mektubu bırakır ve aşığıyla kiralık bir eve taşınır. Bu haber karşısında şaşkına dönen İvan Petroviç'in bütün umutları yıkılır: "Mutluluk adına neyim varsa, o an bitti ve yaşamım ortadan ikiye ayrıldı. Bu, benim mutluluğumun bütün hikâyesidir; aşkım böyle başladı ve böyle bitti." İvan, yeni koşulları yine de kısa zamanda sineye çeker, duyduğu kıskançlığa karşın âşıklara yardım elini uzatır. Böylelikle dikkatli bir gözlemci olarak yakınlarında kalmayı başarır ve çok geçmeden Alyoşa'yı yakından tanımaya başlar. Alyoşa, yakışıklı, kibar, havai ve kendine tutkun bir genç adamdır, sevgilisine ağız kalabalığı içinde onunla evleneceğini, babalarını barıştıracağını ve kendi ekmeğini kendisi kazanmaya başlayacağını vaat eder.

Anlatıcı, bir türlü alışamadığı yeni evinde tek başına kalınca, taşrada geçirdiği o çok sevdiği çocukluk anılarına sığınır. Hava kararmaya başlarken içini bir korkudur kaplar, akıl almaz bir olayın meydana gelmesinden, örneğin Jeremias Smith'in cansız bedeninin köpeğiyle birlikte ona görünmesinden kaygılanır. Gerçekten de kapı usulca açılır. Eşikte, on iki-on üç yaşlarında küçük bir kız vardır, ona dedesini sorar. Dedesinin öldüğünü öğrenince, kız kaybolur.

Öyle ki, Jeremias Smith’in esrarengiz öyküsü, gerilimi canlı tutmak adına ağır ağır aydınlığa kavuşur; buna karşın, Nataşa’nın Alyoşa’ya duyduğu tutkulu aşk yoluyla romanın ana konusunun temel hatları ortaya çıkmıştır.

Kızlarının onları terk etmesi, İkmenyev çiftini hüzne boğmuştur. Prensin, Alyoşa’nın Nataşa’yla birlikteliğini onaylamadığından ve oğlunu varlıklı bir ailenin kızıyla evlendirmeye çoktan karar verdiğinden haberleri vardır. Ayrıca, prensin mahkeme karşısında bitmek bilmeyen suçlamaları İkmenyev’i küstürmüştür. Ancak suçlamaların altında kalmaya niyetli değildir. Mahkeme evraklarını göğüs cebinden çıkardığı sırada, Nataşa’nın fotoğrafıyla birlikte kaybolduğunu sandıkları bir kolyesi yere düşer; bir babanın evlat sevgisinin anlamlı işaretidir bu. Havai ruhlu Alyoşa’nın karakteri, onun sevgili Nataşa’sının huyuna asla uygun değildir. Alyoşa, kızını sürekli aldatır ve maceralarını ulu orta anlatır. Alyoşa önceleri babasının kendinden habersiz hazırladığı evlendirme planlarına karşı çıkar, ancak kendisi için bulunan varlıklı gelin adayı Katerina’dan gitgide hoşlanmaya başlar. Nataşa, tutkusunun kurbanı olduğunun çoktan bilincindedir. Alyoşa’nın kendisiyle evlenebilmek için babasının karşısına dikilmeyeceğini de artık anlamıştır.

Önceleri her şey yoluna girmiş gibi görünür. Alyoşa, Nataşa’ya büyük bir gururla, babasının evlilik planına karşı çıktığını, babasına sözünü geçirdiğini ve gelin adayına evlenmelerinin söz konusu olmadığını söylediğini açıklar. Beklenmedik bir anda prens ortaya çıkar, anlatıcı onu, çok şık giyimli ve olağanüstü yakışıklı, ancak sürekli bir şey gizliyormuş gibi görünen bir adam olarak tarif eder: “Dikkatlice bakınca, insan onun alışıldık maskesinin arkasında kötü, kurnaz ve son derece bencil olan bir şey seziyor.”

Prens önce, razı olmuş gibi yapar: Zaten gelin adayı da, Alyoşa’yla evlenemeyeceğini bildirmiştir. Aslında aileye varlıklı bir gelinin girmesini hem kendi, hem de oğlu için acilen gerekli görmektedir, ayrıca gelin adayı güzeldir, iyi yetiştirilmiştir ve huyu mükemmeldir. Ne var ki oğlunun Nataşa’ya karşı böylesine bir sadakat göstereceğini ondan beklemediğini söyler. Alyoşa iyi

yürekli olsa da, havai, aklı beş karış havada, çocukluktan henüz çıkamamış biridir. Nataşa'nın, birlikte oldukları süre içinde oğlunu olabilecek en iyi şekilde eğittiğini düşünmektedir, o da bir baba olarak, iyice düşündükten sonra bu beraberliğe onay vermektedir.

Sahne değişir. Anlatıcı yolda, merhum Smith'in torununa rastlar. Kız, bütün perişanlığına karşın çok güzeldir, adı Yelena'dır ve anlatıcı ona yakınlık duyar. Kıza, oturdukları metruk kira evine kadar eşlik eder. Komşulardan, kızın annesiyle babasının yabancı olduklarını, buraya göçtüklerini, annesinin veremden öldüğünü öğrenir. Eve dönerken eski bir okul arkadaşına rastlar; arkadaşı Petersburg yeraltı dünyası için muhbirlik yapmaktadır. Arkadaşı kiralık evin sahibesi Madam Bobnova'yı da prensi de tanımaktadır. Madam Bobnova, küçük kızları erkeklere satarak geçimini sağlamaktadır. Arkadaşı, Nataşa'nın hikâyesini bile duymuştur. Akşam olunca iki arkadaş Bobnova'nın evini basarlar ve küçük Yelena'yı kurtarırlar. Anlatıcı küçük kızı önce kendi evine götürür. Kız gitgide üzerindeki ürkekliği atar ve ev sahibine ısınır. Kendini Yelena diye tanıtsa da, yurtdışında büyüdüğü için asıl adı Nelli'dir. Annesinin Rus olduğunu ve uzun zaman önce öldüğünü anlatır.

Prens, kısa bir süre sonra da oğlu yeniden Nataşa'ya giderler. Geçen süre içinde ikisi de fikirlerini tamamen değiştirmiştir. Alyoşa, heyecanla nişanlısını anlatır. Katerina onu edebiyat, bilim ve siyaset üzerine sohbetlerin edildiği bir çevreye sokmuştur ve kız söz vermiştir, reşit olur olmaz servetinin bir milyonunu halkın refahı için bağışlayacaktır. Prens ise, alaylı bir edayla oğlunu Nataşa'nın gözünde küçük düşürmeye çalışır. İkisinin yuva kurması ona göre anlamsızdır, çok zıt insanlardır, üstelik oğlunun Nataşa'ya eylemleriyle aşkını kanıtlamaya ne yeteneği ne de parası vardır. Nataşa, prensin taktiğini anlar; onu, baştan beri ikisini ayırmak için uğraşmakla suçlar. Prensin evliliklerine geçici olarak onay vermekle, Alyoşa'yı yatıştırdığını, böylelikle onun rahat rahat gelin adayı Katya'ya yönelmesini sağladığını söyler. Nataşa, Alyoşa'nın ona eskiden duyduğu sevgisinin çoktan bittiğini fark eder, Alyoşa'nın tek duygusu pişmanlık ve minnettir. Nataşa, Alyoşa'yı

hâlâ seviyor olsa da, prensin karşısında hiçbir şansı olmadığını anlar ve Alyoşa'yı azat eder.

Bu arada, anlatıcının yeraltı dünyası için çalışan arkadaşından gelen bilgilere göre prens, düzenbaz ve uyanık bir dolandırıcıdır. Zamanında yabancı bir fabrikatörle tanışmış, adamın kızını baştan çıkarmış, kızın aracılığıyla adamın servetine el koymuş ve kızı kucağında bir çocukla Paris'te ortada bırakmıştır. Artık, Jeremias Smith ve torununun ana konuyla bağlantısı gitgide belirmektedir.

Anlatıcı, Alyoşa'nın nişanlısıyla, prense yakınlığıyla bilinen bir kontes olan kızın üvey annesinin salonunda tanışır. Katerina'nın güzel olmasa da, temiz yürekli, neşeli mizacı ve çocuksu deneyimsizliğine karşın, nişanlısından ruhen üstün bir kız olduğunu görür. Kontesin salonunda gerçekleşen ziyaretten sonra, anlatıcı ve Prens Valkovski bir restoranda akşam yemeği yerler. Epeyce alkol aldıktan sonra prensin maskesi düşer. Gelenek ve göreneklerin, insanın düşündüklerini söze dökmesini engellediğini, ama şimdi dürüst davranacağını söyler. Burada ikilinin arasında romanın kilit noktasını oluşturan ideolojik bir konuşma geçer; bu konuşma, Dostoyevski'nin daha sonraki eserlerinde sıklıkla tekrarlanacaktır. Diyalog bu romanda, prensin alaylı bir yaklaşımla Schiller'le kıyasladığı yoksul bir şair ile kendini Marquis de Sade'a dayandıran, köklerini yitirmiş bir aristokrat arasında geçer. Prens, gerçek yüzünü göstermenin verdiği dizginlenemez bir hazla, ahlaksızlıklarını, ölçüsüz bencilliğini, hırsını ve sekse düşkünlüğünü anlatır. Sözlerinde ayrıca satır araları da vardır: Yaşamın anlamsızlığından, ölüme karşı duyduğu gizli korkudan ("Ölümü sevmiyor ve ondan ürküyorum. Kim bilir nasıl öleceğiz!") ya da intihardan ("İşi siyanür olmadan da halledebilirim") söz eder. Bu alaycı adamın kendinden emin monoloğuna, İvan Petroçiv sadece ruh temizliğinin gerekliliğiyle karşı koyar. Prens, söz arasında, bir zamanlar Nelli'nin annesiyle yaşadığı maceraya da değinir, ama kadının kimliğini gizler. Ancak kişiler arasındaki bağlantılar zaten çoktan kurulmuştur. Prens son olarak bir de ültimatom verir: Nataşa, Alyoşa'dan vazgeçmek zorundadır; çünkü o ne yapıp edip oğlunun

varlıklı Katerina'yla evlenmesini sağlayacaktır: "Parayı severim ve ihtiyacım var. Katya zengin bir kız, onun milyonları benim olacak!"

Bu arada Alyoşa ile Katya'nın Petersburg'dan ayrılmalarıyla ilgili planlar tamamlanmıştır. Öncesinde iki rakip kadın konuşmak için bir araya gelirler. Tutkulu Nataşa da, izanlı Katerina da, Alyoşa'yı neden sevdiklerine yanıt bulamadıklarını şaşkınlıkla görürler. Zayıf karakterli, basit bir ruhlu ve tamamen babasına bağımlı olan Alyoşa'ya aslında sadece acımaktadırlar. Nataşa daha sonra, eski sevgilisi İvan Petroviç'e çelişkilerle dolu ve ona işkence veren aşkını açıklamaya çalışır: Alyoşa'yı bir erkek ve kendisiyle eşdeğer gördüğü bir eş olarak sevmemiştir. Ona sahip olmak istemiştir ("O benimdi ve benim dışımda kimseyi görmemeli ve tanımamalıydı"). Sonra Alyoşa'nın kendisini aldatmasıyla birlikte ıstırap çekmiş, arkasından onu affetmenin hazzını yaşamıştır ("Karşıma ne kadar ağır suçla geçerse, o kadar iyiydi!"). Belki âşıkları, birbirlerine eşit hayat arkadaşları olarak düşünmek baştan yanlıştır? Terk edilen Nataşa'nın beynine karmakarışık sorular hücum etmiştir. Genç kadının ayrılık sonrası yeniden toparlanabilmek için zamana ihtiyacı vardır.

Açıklığa kavuşturulması gereken tek hikâye, ölümcül bir hastalığa yakalanan Nelli'ninkidir. Nelli bu arada biraz büyümüş ve anlatıcıyla arasına mesafe koymuştur. Genç kızın içinde, kendisine kol kanat geren genç adama karşı aşk benzeri duygular uyanır. İvan, aslında Nataşa'yı sevdiği için onu kıskanır, kızını kimselere vermek istemeyen yaşlı İkmenyev'e küskündür. Hüzünlü bir deneyimle edindiği "acı çekmenin bencilliği" kıza değişik bir haz verir, bu "kaderin onları yerlere çarptığı ve bunun haksızlık olduğunun bilincine varan hemen hepsi ezilmiş ve aşağılanmış olanların duyduğu" bir hazdır. Anlatıcı, kendi duygularından emin olamayan kızı yatıştırır ve onu İkmenyevlere götürür. Kız, karmaşık hayat hikâyesini burada bir kez daha etraflıca anlatır: Kız, yurtdışında doğmuştur. Annesi, kendi babasının Petersburg'da bulunan İngiliz şirketini âşığının üzerine geçirmesini sağlamış, sonra da âşığıyla yurtdışına kaçmıştır. Sonra da âşığı –ki okur, bu adamın Prens

Valkovski olduğunu çoktan çözmüştür– annesini kucağında bebeğiyle terk etmiştir. Anne ile çocuğu Petersburg'a dönerler, ancak doğru düzgün kalacak bir yer bulamazlar ve sefalete düşerler. Nelli'nin dedesi, yani serveti hileyle elinden alınan İngiliz Jeremias Smith, kızını onun ölümüne kadar affetmez.

Romanın sonunda her şey bir araya toparlanır: Nelli'nin yaşam hikâyesinden duygulanan yaşlı İkmenyev, baba evine dönen kızı Nataşa'yı bağışlar. Nelli ölüm döşeğindeyken anlatıcıya annesinin mektubunu verir. Mektuptan, kadının prensle resmi nikâhla evlendiği ve Nelli'nin prensin resmen kızı olduğu ortaya çıkar. İkmenyevler Petersburg'u terk ederler. Geriye, kaybettiğini aşkının peşinden yas tutan ve romanın girişinden bütün hikâyeyi onun yazdığını bildiğimiz anlatıcı kalır.

“Kumarbaz”

İçinde kumarhanenin de bulunduğu, hayal ürünü bir Alman kaplıca kasabası olan Roulettenburg’da, karısı ölmüş bir Rus generali, kız kardeşi, üvey kızı Polina ve çocukları Mişa ve Nadya ile birlikte bir otelde konaklamaktadır. Hikâyeyi ben dilinde anlatan, çocukların özel öğretmeni olarak ailenin yanında çalışan Aleksey İvanoviç dışında generalin maiyetinde, Parisli koket Matmazel Blanche, onun annesi ve sözümona kuzeni Marquis des Grieux de vardır. Bir de varlıklı İngiliz Mr. Astley; kendini herkesin dışında tutan ve kendine daha çok olayları izleyen ve keskin zekâsıyla yorumlar yapan bilirkişi süsü veren bu adam, görünüşe göre Polina’ya karşı derin duygular besler.

Yukarıda adları geçen insanların ortak yönleri, para sorunları ve aşk hikâyeleridir. General, Matmazel Blanche’a deliler gibi âşıktır. Markiden borç para almış, senet vermiş ve karşılığında çiftliğini ipotek ettirmiştir. Generalin bu hareketine sinirlenen kız kardeşi, Karlsbad kasabasına gider. Matmazel Blanche, general eşi olmak ister, ancak bunun için müstakbel eşinin bir an önce kendi servetine kavuşmasını şart koşar. Generalin üvey kızı Polina’nın da bir an önce kapatmak istediği borçları vardır. Kız, elmaslarını rehin verir ve buradan elde ettiği parayı, onu tutkulu bir aşkla seven Aleksey’e rulette kendisi için para kazanması için teslim eder. Polina, özel öğretmenin bunun dışında da her türlü hizmetine açıktır, ancak görünen odur ki gencin duygularına karşılık vermez. Bu arada herkes, çok varlıklı, yaşlı Moskovalı teyzenin son nefesini vermesini beklemektedir; general, kadının ölümüyle kendisine yüklü bir miras kalacağını umudu içindedir.

Ailenin arzuları, amaçları ve planlarıyla ilgili kararın verileceği yer, kumarhanedir. Ne var ki aralarından sadece anlatıcı Aleksey, doğuştan kumarbaz olduğunu ortaya koyar. Zaten bu kasabaya,

yaşamını değiştirme kararıyla gelmiştir: “Kesin olarak biliyorum ki, kaderimi değiştirecek bir şey olmadan Roulettenburg’dan ayrılmayacağım.” Bir dünya insanı olarak aslında kumardan nefret etse de, öbür yanıyla yüksek paralar kazanma umudu içindedir. Ahlaki kaygıları hiç yoktur: “Aslında kumar, herhangi bir yoldan para kazanmaktan daha kötü bir şey değil; ticaret yaparak para kazanmaktan örneğin.”

Aleksey, Polina’nın parasını kumara yatırır ve önce kazanır. “Kazanınca masadan kalkmam gerekirdi. Ama içimde tuhaf bir şey yükseldi. Sanırım, kaderin üzerine gitme isteğiydi bu. Tekrar para koydum ve kaybettim. Bu beni tahrik etti, bunun üzerinde üzerimde ne varsa hepsini aynı sayıya yatırdım ve yeniden kaybettim. Masadan kalkarken uyuşmuş gibiydim.” Heyecanı ve kazanma şansını önceden hesaplayabilmek için beyninin içine hücum eden düşünceler (“Belirli renklerin ve sayıların kazanma sıralamalarında gerçekten bir sistem gizli, ancak bu sistem çok ilginç bir kuralın ahengine bağlı”), genç adamın ulusal kimliğiyle açıkladığı bir yatkınlığa işaret etmektedir; Aleksey’e göre, Ruslar, Almanların tasarruf anlayışına göre uzun vadeli para biriktirerek edinilen servete inanmazlar; onlar daha çok beklenmedik, rastlantısal, sahibini yücelten ani servetten yanadırlar: “Biliyorum ki, bu paralar cebime girince, artık biçare bir köle değil, bambaşka bir insan olacağım.” O zaman, artık Polina’nın gözünde “sıfır” olmayacak, mutluluğunu satın alabilecektir, çünkü “Para, her şey demektir!” İçi, her şeye hükmetme arzularıyla dolar, “isterse küçük bir sinek olsun, bir canlı üzerinde alabildiğine sınırsız kudret sahibi olmak, bambaşka bir hazdır” ve bu düşünceleri sadistçe hayallere kadar vardırır: Polina’ya, “Sizi öldüreceğim” diye itirafta bulunur, “bunu kıskançlıktan ya da sizi sevmekten vazgeçtiğim için yapmayacağım. Sizi dövmek, boğmak ve sakatlamak için içimde birçok kez dayanılmaz bir dürtü hissettim.”

Romanın esas konusu, gülünç bir olayla başlar. Polina, bir gün sırf kapris olsun diye, kendisine âşık delikanlıdan, kaplıca ziyaretine gelmiş Baron ve Barones Wurmerhelm çiftine yürüyüşe çıktıkları

sırada kabalık etmesini ister. Aleksey bir an bile duraksamadan, gezinti yapan Wurmerhelm'lerin önüne dikilir: "*'Madame la baronesse'* dedim yüksek sesle ve her hecenin özellikle üzerine basarak, *'j'ai l'honneur d'être votre esclave*".[3] Çift, öfke ve korkuyla arkasını döner ve oradan uzaklaşır. Ancak bu sahnenin devamı gelir. Baron, generale şikâyette bulunur, o da özel öğretmenin işine derhal son verir. Ama Aleksey onu düelloya davet etmekle tehdit edince, general ansızın sesini alçaltır ve delikanlıya bundan vazgeçmesini rica eder. Marki de bu ricaya katılır, Polina bile olanları unutması için sevgilisine yalvarır. Amaç, ne pahasına olursa olsun, skandalı önlemektir. Bu çabanın bir nedeni vardır: Uzun zaman önce Matmazel Blanche, Roulettenburg'a Matmazel Selma adıyla gelmiş ve kumar masasında, oyun oynayabilmek için barondan utanmadan para istemiştir. Selma, baronesin şikâyeti üzerine polis tarafından salondan dışarı atılmıştır. Şimdi markinin refakatinde Matmazel Blanche adıyla yeniden ortaya çıkan eski Selma, yeni bir skandal çıksın istemez. Aynı şekilde kendisine âşık general, marki ve henüz bilinmeyen bir nedenden Polina da ortalığın karışmasını engelleme peşindedirler.

Derken hiç beklenmedik bir şey olur. Aleksey, otelin merdivenlerinde mirası beklenen Moskovalı teyzeyi ansızın görünce gözlerine inanamaz: "Evet, ta kendisiydi, şu ölüm döşeğinde yatan, ancak ölmeyen hanımefendi... Onun yüzünden nice telgraflar gelmiş gitmişti ve o şimdi gökten düşer gibi bizzat aramızdaydı." Toprak sahibesi, Aleksey'i yanına çağırır ve delikanlıyı yanına alarak akrabalarının bulunduğu salona doğru yola koyulur. Yaşlı kadının generalin kabul salonuna girmesiyle birlikte gezintiye çıkmak üzere olan topluluktaki herkes donup kalır. General yumruk yemiş gibi olur, yaşlı kadının beklenmedik ortaya çıkışı diğerleri için de tam bir felakettir.

General akrabası Tarasseviçev Prensesi hanımefendi, derhal otelin ve kaplıca kasabasının seçkin konukları arasında yerini alır. Yaşlı kadın, peşine yeğenini ve onun maiyetindekileri takarak zafer alayında yürür gibi kumarhaneye girer. İçerisi her zamanki gibi

kalabalık olmasına karşın, kumar masalarından birine kolayca ulaşırlar. Öyle ya, bir tarafı felçli olmasına karşın kumar oynamak isteyen yetmiş beş yaşındaki bir kadına her gün rastlamak mümkün değildir. Yaşlı kadın nasıl oynanacağını sorar, sonra para koyar ve kazanır. Kendisine yol gösteren Aleksey, kadınla birlikte heyecan içindedir: "Ellerim ve bacaklarım titriyor, beynimin içinde kıyamet kopuyordu." Yaşlı kadın, çok para kazandığı birkaç turdan sonra kumarhaneden ayrılır. Kazandığı paradan kendisine el açan dilencilere ve hizmetkârlarına bolca dağıtır. General şimdi yepyeni bir sorunla karşı karşıyadır: Teyze belki de sonraki günlerde bütün servetini kumara yatıracaktır. Zaten kadın ona tek kuruş vermek istemediğini ima etmiştir. General bu durumun önüne nasıl geçecektir? Aleksey'e yaşlı kadını kumardan vazgeçirmesini rica eder, ancak çabası boşunadır. Kadın ertesi gün kumarda yüksek meblağlar kaybeder ve Moskova'ya dönmeye karar verir. Masaya son bir kez oturur, yanında getirdiği bütün parasını kaybedince hemen yola koyulur.

Anlatıcı bu noktada zamanı ilerletmiştir: "Yazdığım son notların üzerinden neredeyse bir ay geçmiş. O günlerde yaklaşmakta olduğunu sezdiğim felaket gerçekten meydana geldi, ancak beklediğimden yüz kat daha şaşırtıcı ve yıkıcıydı." Anlatıcı, okuru geriye götürür ve önce yaşlı kadının kumarhanede geçirdiği son bir saati ayrıntılarıyla anlatır. Kadın kaybetmiş, kazanmış, bir kez daha kaybetmiş ancak kumar masasından kalkmamıştır. General kadını oradan çekmeye çalışır, ama başaramaz. Acaba kadını vesayeti altına mı almalıdır? Yoksa polis çağırıp kadını etkisiz hale mi getirmelidir? Umutla beklenen miras, kumar masasında kalacak gibi görününce, Matmazel Blanche, Paris'e dönmek üzere bavulunu toplar. Marki de gitmeyi planlamaktadır, çünkü yaşlı kadın ortaya çıktığından beri generalden para alma umudu kalmamıştır.

Bu arada Aleksey, aşkını kanıtlama peşindedir. Polina için para bulabilmek amacıyla kumarhaneye girer ve çok geçmeden beklenmediği kadar yüksek bir kazançla, yüz bin guldenle geri döner. Polina'ya ihtiyacı olan parayı vermek ister, ancak kız

reddeder: “Tam bir deli gibiydi. ‘Satın al beni! Bunu mu istiyorsun? Elli bin franga, des Grieux gibi!’[4] Polina bunları hıçkırıklara boğularak söyledi.” Kız o geceyi yine de Aleksey’in yanında geçirir. Bu ilk ve tek aşk gecesinin sabahında Polina, Aleksey’i yeniden horlar, para destelerini kafasına atar ve çekip gider. Aleksey, kızın markiyle bir ilişkisi olduğunu, ona borçlandığını ve bu parayı mutlaka geri ödemek istediğini düşünür. Kızın bu taşkınlığının, kibrinin ve çaresizliğinin nedeni onurunun kırılması mıdır acaba? Anlatıcı, daha sonra kendi davranışını tahlil eder: “Yemin ediyorum ki, Polina’ya acıdım; ancak gariptir, kumar masasına oturduğum ve paraları yığınla kucakladığım andan itibaren ona duyduğum sevgi adeta azaldı. Bunu ancak şimdi söyleyebiliyorum, o zaman bu kadar açık görememiştim. Yoksa kumarbaz mı olmalıyım, gerçekten olmalı mıyım?” Kumara karşı duyduğu nevrotik, asla dindiremediği sınırsız haz, Polina’ya duyduğu aşkın önüne geçmiştir.

Polina’nın ortadan kaybolmasıyla birlikte, generalin ailesi bir daha bir araya gelmemek üzere dağılır. Bir kez daha sıra dışı bir olay yaşanır: Matmazel Blanche, kazandığı paraları kendi çevresinde harcaması için, Aleksey’i kendisiyle birlikte Paris’e gelmeye ikna eder: “Mutlu olduğumu iddia edemem. Hayatım altüst oldu, ancak dün geceden beri *banko* rolü yapmaya alışmıştım. Sanki bir süreliğine sadece dekorlar değişmiş gibi geldi.” Matmazel Blanche, Aleksey’in parasıyla Paris’te bir daire kiralar, hizmetçiler tutar, atlar alır, balolar düzenler, Aleksey’i koluna takar, herkese tanıştırır. Ancak Aleksey’i etkilemesi mümkün değildir: “Bunlar olup biterken hep üzgündüm, bir de canım müthiş sıkılıyordu. Burjuvalar arasında, sıradan bir çevrenin içinde yaşıyordum.” Kafasına koymuştur, paralar tükenince Bad Homburg’a gidecek, yeniden kumar oynayacaktır. Derken general Paris’e çıkagelir. Onunla sonunda evlenen Matmazel Blanche’ın mutluluğuna diyecek yoktur. General zaman zaman hüzünlenir, ordudaki yıllarından, ölen karısından, topraklarından ve eski evinden söz eder. Oysa Blanche şimdi “Madame la générale Sagorjanski ya da Sagosjanski – ah şu korkunç Rus isimleri!” olmuştur. Anlatıcı, kumar paraları kısa

sürede suyunu çekince Almanya’ya döner, ancak bu kez Roulettenburg’a değil, Bad Homburg’a gider, çünkü insanın aynı masada iki kez şansını denemesi uğursuzluğa delalettir.

Aradan yaklaşık bir buçuk yıl geçer. Aleksey, yoksulluğa düşmüştür, kendi yaşamından tiksinerek kumarbaz kimliğini okura aktarır: “Ben neyim şimdi: *Zéro*.[5] Peki, yarın ne olabilirim? Yattığım yerden dirilebilirim, tamamen yitip gitmeden önce içimdeki insanı kurtarabilirim.” *Zéro*, Aleksey’in varlığının sıfırı tükettiğini ve değersizliğini dile getiren anahtar sözcük olur. *Zéro*, aynı zamanda yeni kazançların ve yeni bir yaşamın başlangıç noktası anlamına da gelir – yaşlı teyze birçok kez parasını *Zéro*’ya yatırmış ve beklenmedik şekilde kazanmıştır! *Zéro*, kumarbazın üzerine üzerine gittiği kader demektir, kendini adadığı, ama sırrını çözemediği kazanma ve kaybetme talihi demektir.

Aleksey, bu arada birçok kumarhanede oynamış, dahası hapse bile düşmüştür. Artık derdi para değildir: Kaybeder ya da kazanır, “krupiyenin ağzından çıkacakları nasıl bir titremeyle, yüreğimi ağzıma getiren nasıl bir çarpıntıyla dinliyorum: Trente et un, Rouge, Impair et Passe, ya da: Quarte, Noir, Pair et manque! Üzerine Louisdore, Friedrichsdore[6] ve talerlerin[7] saçıldığı yeşil masaya nasıl bir açgözlülükle bakıyorum.” Bu, Aleksey’i kaçınılmaz olarak çöküşe sürükleyen bir hastalıktır artık. Bad Homburg’da kendine hâkim olmaya, küçük oynamaya çalışır. Günün birinde Mr. Astley’le karşılaşır ve ondan Polina’nın uzun süren ağır bir hastalık geçirdiğini, artık hayatta olmayan teyzenin mirasıyla maddi sıkıntıdan kurtulduğunu, kardeşlerinin düzgün eğitimler alabilmesi için şimdilerde İsviçre’de yaşadığını öğrenir. General de ölmüştür, ancak payına düşen mirası henüz hayattayken yeni general eşi ve bir zamanların Matmazel Blanche’ına devretmiştir. Arkasından şaşırtıcı açıklama gelir: Polina, Mr. Astley’den Bad Homburg’da kendisi hakkında bilgi toplamasını istemiştir: “Ah, sizi talihsiz insan, Polina sizi seviyordu! Nasılsa artık yitik bir insan olduğunuza göre, bunu size açıklamamda bir sakınca kalmadı.”

İngiliz’in kınaması aslında gerçeği olduğu gibi yansıtmaz. Aleksey’in notlarından sonunda ortaya bir roman çıkmıştır. Anlatıcı bu romanda sadece nasıl kumarbaz olunduğunu gözler önüne sermekle kalmaz, aynı zamanda şans oyunlarının “kurallarını”, talihi, kazanmanın ve kaybetmenin önceden kestirilemez oluşunu anlatır ve bunları yaşama ve yaşamın öngörülemezliğine bağlar. Aleksey, Mr. Astley’in vaazını dinledikten sonra derhal İsviçre’ye gitmeye karar verir. Ne var ki yolculuk için gerekli parayı önce kumarda kazanması gerekmektedir: “Yarın, yarın her şey sona erecek!”

3. “Sayın Madam Barones, sizin köleniz olma şerefine nail oldum.” (ç.n.)

4. des Grieux, Puccini’nin *Manon Lescaut* operasındaki kahraman. (ç.n.)

5. Sıfır. (ç.n.)

6. Prusya altın sikkeleri. (ç.n.)

7. Alman gümüş sikkeleri. (ç.n.)

“Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları”

Bir Rus gezginin Avrupa izlenimlerini konu alan bu notlar, yolculuk anıları değil, “Rusya ve Batı” konusunda kâh alaylı, kâh büyük bir öfkeyle kaleme alınmış bir inceleme yazısıdır. Bunu, henüz girişte anlarız: Anlatıcı, Avrupa’yı artık en iyi şekilde tanıyan Rus okurlara yeni bir şey veremeyeceğini belirtmenin yanı sıra, gerçeklere uygun bir geri bildirim yapamayacağını da söyler. Aslında çok dolaşmış, iki buçuk ayda bir sürü Avrupa kenti görmüştür, ne var ki buraları dikkatle incelemeye zamanı yetmemiştir. Çünkü hava ve sağlık durumu gibi koşullar onu bağlamıştır (“Ben sağlıksız, karaciğer hastası bir adamım”). Örneğin Berlin’i hiç beğenmemiştir, şu ünlü Unter der Linden[8] bile onu etkilememiştir. Köln Katedrali de bir geziden alınan anıya benzemektedir, “Her yanında sivri uçlar, sivri uçlar, sivri uçlardan başka bir şey yoktu, mektupların üzerine konan ağırlıklara benziyordu, ancak en az yetmiş kulaç yüksekliğindeydi”. Bir Rus turistin gözünden, rastlantısal izlenimler yığını olarak Avrupa...

Anlatıcı, henüz yolculuk sırasında “bizim Rus Avrupamız” diye düşünür ve Avrupa’nın Rusları neden böylesine büyülediğini kendine sorar. “Ülkemizde gelişim, bilim, sanat, vatandaşlık bilinci ve insanlık adına ne varsa hepsi, kesinlikle hepsi oradan, şu ‘kutsal mucizeler ülkesi’nden gelmedi mi?” Aslında Rusların çoktan Avrupalılara dönüşmüş olması gerekirdi, diye düşünür. Şair Puşkin, alt tabaka mensubu dayesi Arina Rodyonovna’yı bu tehlikeden korumuştur. Peki, yeni moda Slav hayranlığına ne demelidir? Ne de olsa gökten düşmemiştir o da.

Paris gece treninin kompartımanında, Londra’daki uluslararası sergiye giden Rus bir çift, Petersburglu bir işadamı ve bir safkan İngiliz yolculuk etmektedirler. “Çok geçmeden hepsi uyumuştu. Trenin düdükleri ve takırtıları insanı ister istemez uykuya

çekiyordu." Anlatıcı, yeniden hikâyesine dalar: XVIII. yüzyılın, Fransız usulü kadife pantolonları giymiş, ellerinde kılıçlarını sallayan Rus yazarları, yurtsever tavırları ve İncil'den yaptıkları alıntılarla Batı'yla aralarına sınır koymayı çok severler. Diğerleri, ulusalcılık azametiyle sözümona çiftçi kıyafetleri içinde ortalıkta dolanırlar, oysa üzerlerine giydikleri şeyler daha çok opera kostümlerine benzer, onların bu tuhaf giysilerine çiftçiler şaşkınlıkla bakakalır. Bir başka grup, halkın gözünde saygı kazanabilmek için, kendilerini eksiksiz birer Avrupalı olarak göstermeye kalkarlar. Ancak Avrupa Rusya'ya gerçekte nasıl yansımıştır? Fransızlar, XVIII. yüzyıldan başlayarak moda olup çıkınca, onlardan insanlık adına büyük hizmetler beklenir olmuştur. Ne var ki Paris'e ve XIV. Louis dönemini anlatan Fransız edebiyatına duyulan hayranlığa karşın, XVIII. yüzyılda değişen bir şey olmamıştır: Kişi kitabı elinden bırakır bırakmaz, "çiftlikteki yanaşmalara yine her zamanki gibi bağırıyor, ailesi üzerinde yine eskisi gibi ataerkil tahakküm kuruyor, ona küstahlık eden komşu çiftlik sahibine ahırda eskisi gibi dayak atıyor, hükümet makamlarını her zamanki gibi yalanları ve ikiyüzlülüğüyle dolandırmaya devam ediyordu." Avrupa'daki maskaralıklar, soylu Rus toprak sahiplerini pek etkilemez. Ancak XIX. yüzyıla gelindiğinde, Avrupa'nın yaşam tarzına gitgide daha çok ayak uydurulur: "Artık öylesine medenileştik ve öylesine Avrupalı olduk ki, alt tabaka bile bize iğrenerek bakıyor. Onlar bizi şimdi tamamen yabancı kabul ediyorlar; tek bir sözümüzü, kitaplarımızı, düşüncelerimizi anlamıyorlar. Bize gelince; alt tabakayı şimdiye kadar görülmemiş bir tiksintiyle horluyoruz." Gazetelerde, yeni yaşam tarzının zalim geleneklerinden ve Avrupa medeniyetinin yüksek Rus sosyetesiyle bağdaşamayacağından söz edilmektedir.

Uygar Ruslar, artık akın akın Avrupa'ya seyahat ederler, ellerinde rehber kitaplarıyla görülecek yerlere adeta saldırırlar: "Rubens'in tablolarına alık alık bakıyor, 'Führer' öyle buyurdu diye, bunu yapmanın şıklık olduğuna itaat ediyorlar. *Sistine Madonna*'nın önünde[9] ifadesiz bir bekleyişle duruyorlar. Birazdan bir şey olacak.

Çekilip gidecekler ve hiçbir şey olmadı diye şaşıracaklar.” Bu arada anadillerini unutan göçmenlerin durumu yürekler acısıdır: “Bizim ülkede Batı sevdası var, sorgusuz sualsiz Batı’yı seviyor herkes, ancak acil durumlarda, yani iş karar vermeye gelince, herkes oraya gidiyor. Bakın işte, şimdi ben de gidiyorum. *Mais moi c’est autre chose*.”[10]

Anlatıcı, Paris’e ayak basar basmaz, açıklamasını yapar; “Paris’e mutlaka daha önce gelmiş, büyük olasılıkla burası hakkında geniş bilgiye sahip” okura kenti ayrıntılı olarak anlatma niyetinde değildir. Paris’i genel olarak beğenmiştir: “Burası bütün dünyanın en ahlaklı ve erdemli kenti. Burada yaşayan herkes, hayatından çok memnun ve mutlu ve de bu noktada öylece kalmışlar. Nasıl bir konfor ve düzen var! Beni yanlış anlamayın; dışa yansıyan yönetim anlayışını kastetmiyorum, bana göre bunun önemi yok, ben o içsel, devasa, ruhtan gelen düzenliliği söylüyorum.” Buna karşın, İngiltere’nin başkenti Londra’da sık sık yeni incelemeler yapar. Burası, aşırı zıtlıkların bir arada toplandığı kocaman bir şehirdir. Anlatıcı, yapmadığı bir şey yaparak dokunaklı betimlemelere yönelir: “Gece gündüz durup dinlenmeden hızla akan, denizler gibi sonsuz bu kent, evlerin üzerinde gidip gelen, yakında da altında çalışacak olan tren motorlarının uğultuları ve gürültüleri, bu pervasızlık ve atılganlık, gerçekte burjuva düzeninin en üst noktası olan bu sözümona düzensizlik, zehirlenmiş Thames Nehri, kömür zerrecikleriyle kaplı hava, muhteşem meydanlar ve parklar, yarı çıplak, taşkın ve aç insanlarıyla Whitechapel gibi tekinsiz semtler, milyonları ve dünya ticaretiyle büyük kent, kristal saray, uluslararası sergi.” Londra, sistemi iyi çalışan bir karınca sürüsüne benzer. Betimleme, İncil’le kıyaslamalara kadar varır: “Bu, kehanetteki *sürü* değil de ne şimdi? İncil’den, Babil’den bir sahne,[11] o felaket kehanetinin gerçekleşmesi mi yoksa?” Londra’da insanları, dünyanın hiçbir yerinde olamayacak kadar aynı noktaya yığın yığın toplanmış halde görmek olasıdır. Hay-Market’ın gece hali bu durumun bir örneğidir: Burası bir fuhuş mahallesidir, caddeler gaz lambalarıyla aydınlatılmıştır; yol boyunca dev aynalarla donatılmış, yaldız süslemeli dizi dizi

görkemli kafeler vardır. İçleri; her yaştan, üzerlerine pırıltılı, pahalı giysiler giymiş insanlar ve yanlarında üstleri başları dökük insanların oturduğu, tuhaf şekilde bir araya getirilmiş kalabalıklarla doludur.

"Ama ne bu şimdi? Yeniden Paris'e gelmedim ki! Tanrım, ben düzene ne zaman alışacağım?" Anlatıcı, yeniden Fransa'nın başkentine yönelir. Aşağıda yer alacak olan "Burjuva üzerine deneme"de, anlatıcı, Second Empire stilinin opera havasındaki sahte dünyası çerçevesinde Paris yaşamını karakterize eder. "Burjuva kraldır, her şeydir, *le tiers état, c'est tous*.[12] – Madem öyle, o zaman neden İmparator Napolyon'un ardına gizlenir ki?" Burjuvaya geçmişini anımsatırsanız, sizi el hareketiyle geçiştirir. O şimdi, devletin öngördüğü, gazetecilerin, yazarların ve oyun yazarlarının da desteklediği, resmiyet kazanmış uzlaşımlara göre yaşamaktadır. Palais Royal'in büyük salonunda her akşam ortaya çıkan sahneyi görünce, insanın içinden duygulanarak ağlamak gelir: Kocalar ve karıları, ılık akşamlarda gezintiye çıkmışlardır, çevrelerini koşup oynayan evlatları sarmıştır. Onlara fıskiyeli küçük bir havuz eşlik eder, tekdüze şarıltısı sakin, huzurlu, her gün yinelenen, hep var olanı, sebatkârlığı çağrıştırır. "Bu burjuva, gerçekten tuhaf bir insan: Para sahibi olmanın, insanın en büyük erdemi ve insanlık görevi olduğunu lafını asla sakınmadan söyler, bunun yanında insanların en soylusuymuş gibi davranmaya bayılır." Aralarından en düşük olanı bile, sarsılmaz azameti ve yüce gönüllülüğüyle ortalıkta dolaşır. Gezgin, on franga küçük bir şey almak üzere bir dükkâna girmeye görsün; ona, Lord Devanshire bizzat teşrif etmiş gibi davranılır ve önüne on binlerce franklık mallar serilir. Adonis'e[13] ya da William Tell'e[14] benzeyen asil yüzlü satıcının, şirinliğiyle boğduğu müşterisi sonunda yüz franklık alışveriş yapar ve kendini yine de bir şekilde suçlu hisseder.

Ancak burjuvanın huzuru kaçmıştır. Kimden ürkmektedir? İşçilerden mi? Onlar da eninde sonunda mal sahipleridir. Taşra ahalisinden mi korkar? Fransız çiftçiler, mal sahiplerinin en gerçek temsilcileridir. Komünistler ya da sosyalistlerden mi korkar? Onlar

artık başarısız olmuşlardır. Burjuvanın *her şey* olacağını Sieyès zaten öngörmemiş midir? Dedikleri olmuştur, *liberté*, *égalité*, *fraternité*[15] formülüyle de desteklenmiştir. Ancak insan ne zaman özgürleşir ve istediğini yapabilir duruma gelir? Milyonlara sahip olunca! Yasalar önünde eşitlik mi? Bu, günümüz Fransız'ı için hakaret sayılır. Geriye kardeşlik kalır ki o da aralarında en tuhaf olan konudur. Kardeşlik; Fransız, daha doğrusu Batı Avrupa mizacında hiç ortaya çıkmamıştır. Onun yerine şu vardır: "Bireycilik ilkesi, öz benin ve özün vurgulanarak korunması ve bu Ben'i bütün doğanın ve diğer insanların üzerinde tutma eğilimi." Anlatıcı, Batı'nın bireycilik anlayışını, "gönüllü ve tamamen bilinçli olarak başkalarının yararı için özünü feda etme" olarak yaklaştığı kendi kardeşlik anlayışıyla karşılaştırır. Bu tür bir kardeşlik ancak derin bir inançla ortaya çıkar, yapay şekilde oluşmaz, sosyalistlerin savunduğu gibi önceden kestirilmesi de mümkün değildir. Öyle olsa, ortaya sadece karınca sürüsü görüntüsünden başka bir şey çıkmaz: "Bütün karıncalar tok ve mutludurlar, her karınca görevinin bilincindedir."

Parisli burjuva, bu tür teorilere girişmez bile. 1848'den sonra tek galip olarak, tüm dünyanın gözü önünde, "son güzelliğin ete kemiğe bürünmüş hali ve insanın mükemmelliği olarak kasılarak poz verme hakkını ele geçirmiştir." İnsanoğlu, her şeye sahip olunca, her şeyini yitirmesi zor gelir – "III. Napolyon, Paris burjuvasını bu karmaşık durumdan kurtarmış, bu desteği cennetten gelen bir armağan ve tek çıkış yolu olmuştur." Burjuva, teşekkürünü dalkavukluk ederek gösterir: "Uşaklık etmek, burjuvanın mizacına her geçen gün kazınır ve gitgide erdem olarak görülmeye başlar. Fransız, hükümet makamları önünde sivrilmekten, yetkililere karşılıksız hizmet etmekten hoşlanır."

XIV. Louis dönemi, Fransızların gurur kaynağıdır, çünkü XIV. Louis, onların beğenisine uygun bir hükümdar olmuştur. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan birkaç hatadan sonra artık eski ruha geri dönülmüştür. Ancak artık herkes düşündüğünü söylemekte hürdür. III. Napolyon, klasik belagati yeniden uygulamaya

koymuştur. Yasama organlarındaki liberal konuşmacılar, akıllarına geldiği gibi konuşma hakkına kavuşmuşlardır, ancak ileri gitmemeleri için her türlü önlem alınmıştır. “Bütün bu konuşmaların zaman geçirmek, sadece zaman geçirmek için oynanan masum bir oyun, tamamen bir maskaralık olduğunu herkes biliyor, ama konuştukça konuşuyorlar, üstelik bunu büyük bir zevkle yapıyorlar. Adam methiyeler mi düzdü, şunu derler: Sayın baylar, kendisi her ne söylerse söylesin, sayın konuşmacının sözleri, bazı üst düzey değerlendirmeler sonucunda hiçbir işe yaramaz.” Akşam olunca bütün beyefendiler eşleri hanımefendilerle Palais Royal’in bahçesinde gezintiye çıkar, şirin fıskiyenin sevimli şarıltılarına kulak verirler. Kısacası, düzen kusursuzdur. Pohpohlamak, sadece siyaset değil, hukuk alanına da yerleşmiştir. Belagat yetisi dillere destan ünlü avukat Jules Favre’ı anımsayalım. Sonra Panthéon’da, ziyaretçilerin karşısına geçen ve akıcı bir dille Voltaire, Rousseau ve Mareşal Lannes’ın tabutları önünde açıklamalarda bulunan elleri yaşlılıktan titreyen bir malul olan müze rehberini hatırlayalım.

Burjuva, “*ma femme”*[16] demez, daha şık bir ifade kullanarak “*mon épouse*”[17] der. Adam duygularını göstermek istediğinde ya da karısını aldatacağı zaman ona “*ma biche”*[18] diye seslenir; kadınlarınsa, kibarlık gösterisi yapacakları zaman kocaları için seçtikleri unvan “*bribri*”dir.[19] *Mabiche* ve *Bribri* ifadeleriyle, toplumun cennetteki melekleri kıskandıracak durumda olduğu örnek bir erdem ve uyum havası yaratılmak istenir. Oysa dışarıya karşı iffetle devam eden evliliklerin içinde her şeyden önce maddi çıkarlar gizlidir, “aşk evlilikleri gitgide olanaksızlaşır, dahası terbiyesizlik olarak görülür.” Gizlenmeyi başardıkları sürece, kadınların âşıklarına göz yumulur. *Bribri*’nin âşıkları *en flagrant délit*[20] yakalaması durumunda, hiç ceza almadan ikisini de öldürme hakkına sahiptir. *Mabiche,* dış görünüm olarak kraliçe gibidir: “Başkaları tarafından yıkanıp, temizlenir, ellerine eldivenleri giydirilir, gezdirilir, dolaştırılır; gönlünce dans eder, şekerlemeler yer.” Aslında kanarya gibi yaşar. “Ancak karşılığında çok güzel giyinir, sokakta nasıl yürünmesi gerektiğini çok iyi bilir. *Mabiche*

görgülüdür, nazlıdır, yaptığı her şey doğallıktan uzaktır, ne var ki erkekleri büyüleyen işte tam da budur." Marifet, sanattan anlıyormuş, duyguluymuş ve doğalmış gibi davranabilmektedir. Gösterilen gerçek sevgi midir, yoksa çok iyi taklit mi yapılıyordur, fark etmez. "Para al ve aldat, yani seviyormuş gibi yap"; bu hem metresten hem de eşten istenir.

Rusları büyüleyen Avrupa tarzı yaşamın göz boyayan ışıltısı, özellikle Paris'te ortaya çıkarken, Batı toplumunun ahlaki düzeni daha çok Paris'in bulvar tiyatrolarına, vodvile ve melodramlara yansır. Bu oyunlar apolitiktir, burjuva her defasında kazanan taraf olur ve oyunların *happy end* ile sonlanmaları beraberinde büyük maddi kazanç getirir.

Biraz da âşığın rolüne değinelim: *Gustave* önceleri bir sanatçıdır, bir deha olduğu fark edilememiştir, haksız yere peşine düşülmüş, işkence görmüştür. Dışarıdan bakıldığında erişilmez biri olan vikontes, *Gustave*'a içten içe âşıktır ve onu evlatlığı *Cécile*'le evlendirmek ister. *Gustave* sonunda ressam olarak başarıya ulaşır, ancak tablolarını satarak onların değerini düşürmeye itiraz eder. Vikontes, *Gustave*'ı çalışmalarını sürdürmeye ikna eder ve *Gustave* kadının kendisine âşık olduğunu sezinler. Bunun üzerine tablolarını satmayı kabul eder ve *Cécile'*le evlenir. Vikontes çiftliğine döner ve artık evli olan sanatçı *mabiche* ve çocuklarıyla birlikte erdemli fıskiyeli küçük havuzun çevresinde gezintiye çıkar. *Gustave,* ansızın büyük bir mirasa konmuş yetim bir genç de olabilir. Milyonlar onundur, ancak o başlarda mirası reddeder. *Gustave*'ın yanında çalıştığı bankerin, ona gizlice büyük bir aşk besleyen karısı Madame Beauprét, delikanlının arkasından entrikalar çevirir ve ona, kendisini seven *Cécile*'i mutlaka kurtarması gerektiğini söyler. *Gustave* sonunda zaten onun olan milyonları kabul eder ve *Cécile*'le evlenir. Madame Beauprét eşine sadık kalır, *Gustave* da karısı ve çocuklarıyla birlikte erdemli fıskiyeli havuzun çevresinde gezintiye çıkar. Ya da *Gustave*, ordu mensubudur, şeref lejyonu sırması taşıyan, "her şeyi bileğinin hakkıyla kazanmış" çalışkan bir subaydır. Madalyası ve "l'épée de mon père" – babasının kılıcıyla

gurur duymaktadır ve elbette meteliği yoktur. *Cécile*’e iftira atan ve kızı baştan çıkarmak isteyen bir adamı gözünü kırpmadan vurur; *Cécile*’in onu sevdiğini ve madamın ona duyduğu gizli aşk nedeniyle kendisine soğuk davrandığını sonunda fark eder. Subay, paraya lanetler yağdırır, ancak ansızın büyük servete ulaşan *Cécile*’le evlenir. Banker, masum ve duygusal bir karmaşadan başka bir şey yaşamayan karısını bağışlar. Sonra erdemli, fıskiyeli küçük havuzun şırıltıları duyulur vs. vs. “*Bribri* ile *mabiche* tiyatrodan mutlu, huzurlu ve rahatlamış olarak çıkarlar; *Gustave* onlara eşlik eder ve *mabiche*’i kucaklayıp arabaya bindirirken gizlice onun küçük zarif elini öper. Özetle, her şey olması gerektiği gibi olur.”

8. Berlin’in merkezindeki adını boydan boya uzanan ıhlamur ağaçlarından alan cadde. (ç.n.)

9. Sistine Madonna, Raffael’in İtalyan Rönesans dönemine ait en ünlü, şimdilerde Dresden’de sergilenen tablolarından biri. (ç.n.)

10. Ama benim durumum farklı. (ç.n.)

11. İncil, Yeremya 25. (ç.n.)

12. Devletin tamamıdır, o kadar. (ç.n.)

13. Mitolojide, Afrodit’in âşık olduğu ölümlü. (ç.n.)

14. XIV. yüzyılın başlarında yaşamış İsviçreli kahraman. (ç.n.)

15. Özgürlük, eşitlik, kardeşlik. (ç.n.)

16. Karım. (ç.n.)

17. Eşim. (ç.n.)

18. Maralım. (ç.n.)

19. Bribriler, Kosta Rika’da yaşayan küçük bir kabile. (ç.n.)

20. Suçüstü. (ç.n.)

“Yeraltından Notlar”

Petersburg’da bodrum katı dairesine çekilmiş, emekli bir memur olan anlatıcı, alaycı ve iğneleyici bir sohbet üslubunda ve düşüncelerini sıraya koymadan yaşama dair görüşlerini, sonra da kendi anılarını anlatmaya başlar. Konuşması, hayalinde canlandırdığı dinleyicilere yöneliktir ve felsefi bir makale ile nevrozlu bir memurun frenlenemez öz anlatımı arasında gidip gelir. *İtiraflar*’da, kendini “doğanın bütün gerçekliğini yansıtan insan” olarak tanımlayan Rousseau’nun aksine, Dostoyevski’nin yeraltı adamı, gerçeğe ve doğaya açılan bütün bağlantı yollarını reddeder, dahası kendini bile inkâr eder. “Ben hasta bir adamım. Ben kötü bir adamım. Ben itici bir adamım.” Bununla da kalmaz, kötü niyetli bir memur olduğunu bile savunur. Bu giriş, anlık bir ruh haliyle yazılmıştır, çünkü çok geçmeden şöyle devam eder: “Kötü niyetli bir memurdum, diye yazarken yalan söyledim. Kötü niyet yalandı.” Ancak kendinden emin değildir: “Kötü olmayı, daha doğrusu bir şey olmayı bilmezdim: Kötü niyetli ya da iyi, dürüst ya da kötü, kahraman ya da böcek.”

Ona göre, ancak harekete geçen kişinin belirli bir karakteri vardır. Oysa XIX. yüzyılın insanı kaçınılmaz olarak karaktersizdir, durup dinlenmeden bir şeyleri yansıtan, başarısızın biridir o. İnsan, sürekli kendiyle çelişki içinde yaşar: Bir yanıyla “güzel ve ulu” olan her şeyi kavrama yeteneğine sahiptir, ancak aynı anda akla gelebilecek her türlü iğrenç işleri yapmaya hazırdır. İnsan bu çelişkinin farkına vardı mı, doğal olarak utanmaya başlar, öyle ki, “başlarda hissedilen burukluk, arsız ve lanet bir lezzete dönüşür ve en sonunda, gerçek anlamda bir haz olup çıkar. Burada haz, tamamen açık bir bilinçle insanın kendi hainliğinin eseridir.” Bu idraktan kaçış yoktur. Bu nedenle, yaşamın gerekliliklerini aşan her türlü idrak zararlıdır:

“Gereğinden fazlasını anlamak hastalıktır”, özellikle de “dünyanın en soyut ve her şeyin kasıtlı yapıldığı kenti” Petersburg’da.

Diyelim ki, birisi kendisine yapılan bir hakaretin intikamını derhal almak istiyor ve “azgın bir boğa gibi boynuzlarını indirerek hedefine doğru koşturuyor.” Onu artık sadece önüne dikilen bir duvar durdurabilir. Bu tür bir duvarın normal ve faal insanlar üzerindeki etkisi “sakinleştiricidir, ahlaki açıdan bir kararlılık ve kesinlik sağlar, dahası gizemlidir bile diyebilirim.” Oysa bilinci yüksek bir insan bunu çok farklı görür: Duvarın karşısında huzursuzlaşır, ne denli minicik olduğunu kavrar ve kendini fare gibi hisseder. “Önemli olan şudur: Kendini fare yere koyan *kendisi, sadece kendisidir*; bunu gönüllü olarak, kimse istemeden yapmıştır.” Fare, asla suçlu olmasa da kendini suçlar, kendine acımaktan perişan olur. Ayrıca çok pişmandır ve düzeleceğine dair kendine sürekli sözler verir. Bu fareye hakaret ederseniz öfkelenir, mutsuz olur, kuşkuları ve sorularıyla kendine öylesine işkence eder ki, “yargıçlar ve diktatörler kimliğiyle törensel bir havada çevresini saran normal insanlar, katıla katıla gülerek onunla alay ederler.” Fare bunun üzerine soğuk ve zehirli kötülükler etmek için kabuğuna çekilir. “İşte sözünü ettiğim o kendine has üstün hazzın tadı bu soğuk çaresizlikte, bu acıdan canlı canlı bodruma gömülmekte, bu içinden çıkılmaz durumda, bu gerçekleşmemiş arzuların zehrinde, alınıp alınıp sonra vazgeçilen kararların ateşli gelgitlerindedir.” Normal insanlar, taş duvarları doğa kanunları ve matematik gibi kabullenirler: “Size ‘Bana baksanıza siz!’ diye seslenirler, ‘buna direnmek yok, nasıl iki, iki daha dört ediyorsa, bu da öyle. Doğayı olduğu gibi, bütün kuralları ve sonuçlarıyla kabul edeceksiniz. Duvar, duvardır, o kadar’ vs. vs.”

Girişken davranan kişinin karakter sahibi olması ve kuşku denen duyguyu taşımaması gerekir. Ancak harekete geçebilmem için güvenilir ve kuşkusuz bir çıkış yolunu nereden bulacağım? “Düşünmeyi öğreniyorum ve derinlerdeki her düşünce kaçınılmaz olarak peşinden bir yenisini sürüklüyor ve bunun sonu gelmiyor.” Bu nedenle yüksek bilince sahip akıllı bir insan, sadece karakterden

yoksun olmuyor; örnek olsun diye tembelliği versem bile, bu insanlar her türlü *olumlu* özellikten uzak oluyor: “Tembel mi – ama bu bir meslek, bir kariyer, rica ederim ama!” Ya da bu insanlar “güzel ve ulu” olan her şeyin uzmanı geçinir. “Güzel ve ulu” olanın, bir sanatçının ya da bir yazarın şerefine kadeh kaldırmak için her olasılık değerlendirilir. Çünkü o zaman saygı görülür. “Ancak bunlar sahte düşten başka bir şey değildir.”

Denir ki, insanoğlu bütün kötülükleri aslında nelere ilgi duyduğunu bilmeden yapar. Bu insanı gerçek kazançları hakkında bilgilendirirseniz, o zaman iyilikten fayda sağladığını anlayacak ve *ister istemez* sadece iyiliğe yönelecektir. İyi de, fayda nedir? Rahat bir yaşam, servet, özgürlük, huzur vs. Bunu kazanabilmek için iki şeye ihtiyaç vardır: Kültür ve us. Kültürün insanların düzelttiğine inanılır, ancak burada bir yanılma payı vardır: Kültür, sadece duyguları ayırt eder, hepsi budur. En kurnaz kan dökücüler, neredeyse istisnasız hep en uygar kişiler olmuştur. Şuna inanılır: “Sağduyu ve bilim birleşerek, insan doğasını tümüyle yeniden terbiye edecek ve yeni bir yöne sevk edecektir.” Ekonomik koşullar dahil her şey önceden hesaplanabilir. Ancak böylece ortaya çıkacak olan can sıkıntısı, beyefendilerden birinin herkesin karşısına dikilmesine ve alaylı bir şekilde şunu söylemesine yol açmaz mı: Bütün bu ussallığı tek bir tekmeyle yıkmaya ne dersiniz?

Bireyin, şımarıklık ve hayal olarak bu özgür iradesi, aslında yararın yararıdır ve hiçbir listede yazmaz. İnsan doğası, önceden hesaplanmış bütün yararlara karşın, yararı olmayan, aptalca ve zararlı şeyler isteme hakkını da saklı tutmak ister ve bunu en değerli olan şeyini, kendi özgünlüğünü korumak için yapar. Bu insana, nankörce dahası ahlaksızca da gelebilir, ancak şu da vardır: “Dünya tarihi hakkında her şey, zırdelice bir hayal gücünün yaratabileceği her şey bile söylenebilir. Ancak bir şey söylenemez, dünya tarihinin ussal olduğudur.” İnsanoğlu kendi için her zaman “en ekonomik olan aptallığı” isteyecektir; bunu, piyano tuşu değil, insan olduğunu kanıtlamak için yapar. Elbette ki her şeyden önce yaratan ve kuran, kendi yolunu kendi açan olmayı arzu eder. Bu tartışılmaz. İyi de,

yıkıp bozmaya ve kargaşa yaratmaya da neden tutkuyla bağlıdır? İnşa edilmesi gereken binayı tamamlamaktan içgüdüsel olarak korktuğu için mi? Yoksa insanoğlu tamamlamayı değil de çabalama sürecini mi sever? Sadece normal kabul edilen mutluluk halini değil de, acı çekmeyi de mi sever? “Ben burada ne acıyı ne de mutluluğu savunuyorum, benim savunduğum kendi geçici heveslerim ve ihtiyaç duyduğumda onlara başvurma hakkımın saklı tutulması.”

Kiralık dairesine muhtaç bir yeraltı insanı, kırk yıl sonra gün ışığına çıkar, çıkar çıkmaz da aklı başından giderse, onu dizginlemek gerekir: “Çünkü o zaman konuşur, konuşur, konuşur. Bu yüzden hiçbir şey yapmamak en iyisidir! Dalgın dalgın düşünme faaliyeti! İnertia![21] İşte bu yüzden – yaşasın yeraltı! Normal insanlara imrensem de, onların yerinde olmak istemem. Bak yine yalan söyledim. Yeraltı yerin dibine batsın! Size yemin ediyorum bayanlar baylar, burada yazan şeylerden hiçbirine inanmıyorum.” O zaman birbirleriyle çelişen bütün bunlar neden yazılmıştır? Bir yandan yaşama özlem duymak, diğer yandan yaşam hakkında kulağa mantıklı gibi gelen saçmalık yaymak, küstahlaşmak, korkmak, adi bir şöhret düşkünlüğüyle gerçekleri tartışılır kılmak, bu sırada sürekli yalan söylemek ve kendini olduğundan farklı göstermek. “Bu gerekçeleri elbette ki kendim uydurdum, yeraltında.”

Her insanın, herkesle paylaşmadığı, olsa olsa en yakın arkadaşlarına anlattığı şeyler vardır. Ama bazı şeyler vardır ki, bunları dostlarına değil, sadece kendine açar, bunu da ketumluk sözü alarak yapar. Bir de öyle şeyler vardır ki, insan bunları kendine açıklamaktan bile korkar. İnsan bu koşullarda kendine ve dünyaya karşı dürüst olabilir mi? Rousseau’nun *İtiraflar* eserinde şöhret düşkünlüğüyle yalan söylediğini savunan Heine haklıdır. Peki, kişinin kendi hakkında yazmaktan ne yararı olabilir? Çünkü bu yolla kendine törensel bir mahkeme kurar ve üslubunu geliştirir. Belki düşünceleri kâğıda dökmek rahatlatır. “Her neyse: Yazmak, çalışmak sayılır. İnsanoğlunun çalışarak iyi ve dürüst olduğu söylenir. Demek ki hâlâ şansım var.”

Anlatıcı, *notlarının* ikinci bölümünde gerçeklerle yüzleştiği sancılı deneyimlerini aktarır. İnsanlarla birlikte yaşamaya, gerçek takdire ve sevgiye duyduğu bütün özleme karşın, gerçek yaşamla bağ kurmayı her denemesinde kaçırmış, kendini hayalinde sürekli olarak yüceltme ve aynı şiddette abartılı alçaltma arasında gidip gelmiştir. Uzun süredir özel ilişkiler kurmaz. Arada sırada büyük kentin gece hayatında ortaya çıkar: "Ahlaksız zevklerime tek başıma, gece karanlığında, gizlice, ürkerek, müstehcence, utanarak teslim oldum. Birileri beni görecek ve tanıyacak diye ödüm koptu. Çünkü adları kötüye çıkmış evlere gidiyordum." Ardından hayal dünyasına kaçış gelir: Anlatıcı için yaşam, ansızın olumlu yönde tersine döner, önüne büyük bir görev çıkar, "insanların karşısına bir kahraman gibi dikilmeme az kalmıştı". Hayalinde herkesi yener: Âşık oluyorum, ünlü bir şairim, saray nazırıyım, sayısız milyonlar kazanıyorum ve hemen insanlık için bağışlıyorum, aynı zamanda kötü huylarımdan arınmak için halkın huzurunda günah çıkarıyorum. Bunun üzerine bir marş çalınıyor, af çıkıyor, Papa Brezilya'ya yerleşmeyi onaylıyor. Sonra bütün İtalya'da balolar veriliyor vs. vs."

Anlatıcı, günün birinde okul arkadaşı Simonov'u ziyarete gider. Simonov o sıralar, muvazzaf subay olarak Kafkasya'ya tayin edilen ortak arkadaşları Sverkov için "Hôtel de Paris"de bir veda yemeği düzenlemek üzere hazırlıklar yapmaktadır. Anlatıcı da yemeğe katılmak ister: "Olduğumu sandığım gibi korkağın biri olmadığımı bu *ayaktakımına* kanıtlamak istiyordum. Dahası – şöyle diyebiliriz; 'beynimde uçuşan düşünceler ve kıvılcımlar saçan ruhumun etkisiyle', onlara boyun eğdirmek, onları yenmek, büyülemek, beni sevmeye zorlamak istiyordum."

Akşam yemeğinde arkadaşı ona mesafeli davranır, alaylı bir sevimlilik içindedir, manidar kahkahalar atar, onun davranışı diğerlerini de etkiler ve sadece kendini anlatır: "Konuşmalar tamamen generaller, onlara bağlı teğmenler, albaylar, dahası emrindeki genç soylular çevresinde dönüyordu ve Sverkov bu insanlar arasında başroldeydi." Bu gevezelikler yapılırken anlatıcı

kendini bunların çok ötesinde yükseklerde hisseder, konuşmalara katılmaz, “kadehlerce” Lafitte ve beyaz şarap içer. Kimse ona aldırmaz. Sonunda iyiden iyiye sarhoş olur ve hakaret dolu bir konuşma yapar. Ne var ki beklediği ilgiyi bununla da göremez. Hayatının bu “en gülünç ve korkunç anları”nın uzun süre hafızasından silinmeyeceğini hisseder.

Saat 11 olunca, kutlamaya başka bir mekânda devam etme önerisi gelir. Anlatıcı onlara katılmak ister, davranışı için özür diler, dahası “oraya” gidebilmek için ödünç para alır. Ama çabaları boşa çıkar. “Orada tek başıma kalakaldım. Dağınıklığın, yemek artıklarının, yerdeki bardak kırıklarının, dökülmüş şarapların, sigara izmaritlerinin ortasında... Başımın içi sarhoşluktan ve ateşten bomboşken, yüreğim ıstırapla sızlarken, her şeyi gören ve duyan garson merakla gözlerimin içine baktı.” Gerçekle yüzleşmek buydu demek, “bu, ne Papa’nın Roma’yı terk ederek Brezilya’ya yerleşmesi, ne de Como Gölü’ndeki baloydu.” Bir kızak kiralar ve kafasının içindeki türlü türlü intikam planıyla grubun arkasından gider. “Düşen kar taneleri iri ve sıktı; paltomun önünü açtım, yağan kar umurumda değildi.” Doğrudan eve gitmek daha uygun değil midir? Ünlü “salon”a vardığında, diğerleri gitmiştir bile. Derken salona genç bir kız girer.

Anlatıcı, kızın odasında gözlerini açtığında ve uyanır uyanmaz durumdan alabildiğine tiksindiğinde, saat 2’yi vurmaktadır. Kızın adı Lisa’dır ve Rigalıdır. Anlatıcı kıza laf arasında, bir fahişenin cenaze töreninden söz eder, o mezarlıkta zemin bataklık olduğu için tabutlar yarıya kadar suya gömülür. Anlatıcı, Lisa’nın dikkatini çekebilmek için uygun sözler seçmek zorundadır: Kıza, kölelik ettiğini anlatmaya çalışır; çirkefin içinde, gerçek sevgiden uzak, ahlaksızca yaşadığını söyler. Aile yaşamının verdiği güveni duygu dolu sözlerle anlatır: “Her şeyin yolunda gittiği bir ailen, Tanrı’nın bereketi üzerinde, seni seven ve yanından ayrılmayan bir kocan olsa, ne iyi olurdu.” Kız çok geçmeden anlatıcının sözlerinin büyüsüne kapılır: “Siz gerçekten kitap gibi konuşuyorsunuz” der, duraksayarak. “’Dur bakalım’ diye düşündüm.” Adam sonra sevgi,

kötü huylar ve Lisa'nın şimdiki yaşamının doğuracağı sonuçlar üzerine konuşur: Hastalık, yoksulluk ve ölüm. Sanki hiç yaşamamış gibi, kimsenin mezarını ziyaret etmeyeceğini söyler. "Ölülerin dirileceği o gece, çaresizlik içinde tabutunun kapağına vuracak ve 'Ey iyi insanlar, izin verin bu dünyada bir kez daha yaşayayım' diye inleyeceksin, ancak çevreni pislik ve bataklık sarmış olacak." Anlatıcı şimdi ikna gücünün zirvesine ulaşmıştır: "Konuşmamın doğallıktan uzak ve abartılı, dahası 'edebi' olduğunu biliyordum, ancak ben 'kitap gibi konuşmaktan' başka türlüsünü bilmiyordum." Lisa ansızın çaresizliğe kapılır, ağlamaya başlar – yani hedefe ulaşılmıştır. Anlatıcı hızla giyinir, bir duygu değişiminin etkisiyle kıza adresini verir ve gider.

Yufka yüreklilik ettiği için ertesi sabah kendine kızar, Simonov'a gönül alıcı bir mektup yazar, aldığı ödünç parayı zarfın içine koyar ("Önemli olan o hikâyeden kurtulmamdı"). "Biraz rüya gibi bir durum yaratarak – ki bu hakiki bir atmosfer değildi, biraz edebi destekliydi" Lisa'yı etkilemeyi başarmıştır. Dahası bir an için kızı kurtarmayı, onu eğitmeyi, yüce gönüllülük göstermeyi bile düşlemiştir, böylece kız ona âşık olacaktır: "Böylece şahane bir yaşama başlayacaktık, yurtdışına gidecektik vs. vs. Kısacası kendimden tiksinir duruma gelmiştim." Anlatıcı, kızın çıkageleceği ve sefillik içinde sürdürdüğü varlığına tanık olacağı düşüncesiyle içten içe kaygılanır.

Günün birinde Lisa gerçekten gelir. "Kızın karşısında dururken yok olmuş gibiydim, rezil olmuştum ve iğrençlik derecesinde sersemlemiştim. Ansızın gözyaşlarına boğuldum." Duyguların kontrolden çıktığı ve zapt edemediği bir nöbettir bu. Ama ruh durumu çabuk değişir: "Kızı sanırım oracıkta öldürebilirdim." Kızın "oradan" ayrılmak istediğine dair ürkek imasını duymazdan gelir ve hışımla esip yağar: "Sana o gün acıdığımı söylediğim için geldin. O zaman şunu bilmelisin ki, o gün tek amacım seninle alay etmekti. Kudrete ihtiyacım vardı; seninle oynamaya, gözyaşlarına, alçalmana, isteri krizine ihtiyacım vardı. İsterse bütün dünya batsın, ama ben çayımı içeceğim. Bunu biliyor muydun? Ama ben bir hilkat

garibesi, alçak, bencil ve aylak biri olduğumu biliyorum.” O verip veriştirirken, kız onun çok mutsuz biri olduğunu anlar. Birbirlerine sarılır ve ağlarlar. Böylece roller değişmiştir, öyle ki “Artık o kahraman olmuş, ben de bir zamanlar onun önümde durduğu haliyle alçalmış ve yıkılmış bir yaratığa dönmüştüm. O an ondan hem ölesiye nefret ediyor hem de ona karşı çekim hissediyordum.” Ancak bunlar gerçek duygular değildir. “Sevgiyi hayallerimde bile kinle başlayan ve boyun eğmeyle sonlanan bir çatışma olarak canlandırmışımdır.” Anlatıcı, huzura özlem duyar ve yeraltında yalnız kalmak ister. Kız sonunda gitmeye karar verince eline para sıkıştırır. Adam daha sonra, kızın beş rublelik banknotu gizlice masanın üzerine bıraktığını fark eder. İyi madem, kızı incitmiştir demek, ancak “Bu incinme, kin ya da bağışlama sayesinde onu yüceltecek ve aydınlatacaktır. Peki, hafiflemesine yetecek midir?”

21. Uyuşukluk. (ç.n.)

“Suç ve Ceza”

Rodion Raskolnikov, hırslı bir genç adamdır; hukuk eğitimi almak ve mesleğinde yükselmek üzere taşradan Petersburg’a gelmiştir. 1864 hukuk devrimi sonrasında, bu alanda kariyer yapmak için uygun bir zemin doğmuş gibidir. Ne var ki Raskolnikov’un kısıtlı parası çok geçmeden tükenir. Zaten zar zor geçinen annesi ve kız kardeşi Dunya da ona yardım edemezler. Raskolnikov eğitimini çaresiz yarıda bırakır, düş kırıklığı içinde çok katlı izbe bir kira evinin çatı katına yerleşir ve kabuğuna çekilir. Aklı fikri, durumunun umutsuzluğuna karşın başarıya ulaşmanın bir yolunu bulmaktadır. Gündüzleri gördüğü düşlerde; hukuk kitaplarından edindiği bilgelikler, sosyalizm üzerine yazılmış makaleler, Darwin’in evrim teorisi ve Carlyle’in kahramanlara saygı üzerine yazdığı kitap birbirine karışır. Sonunda, kendi düşünceleri ve yabancı görüşlerden oluşan bu karmaşadan kendine yol gösterici bir çıkarım yapar: İnsanoğlu, “sosyal doğası”na bağımlıdır ve genelde yaşadığı çevrenin kurbanı olur. Sadece tek tük sıra dışı insanlar, kuşkulu yöntemlerden yararlanarak olsa bile, güç ve itibar kazanabilmek için kendilerini çevrelerinden soyutlarlar. Bu noktada akla Napolyon gelebilir. Bu umut, Raskolnikov’u büyüler. Ancak, gerekirse suç bile işleyerek, kendisine haksızlık ettiğini düşündüğü çevreye ve topluma sözünü geçirecek ve güç insanı olduğunu onlara kanıtlayabilecek yetiye sahip midir? Bunu anlamak için deneme yapmalıdır. Rastlantı bu ya, birisi ona ödünç para alabileceği ve eşyalarını rehin bırakabileceği yaşlı tefeci kadına gitmesini öğütler. Raskolnikov’un aklından “gereksiz bir yaratık” olan yaşlı kadını öldürmek ve soymak, parasıyla sefaletten kurtulmak, büyük işler başarmak ve yeni Napolyon olmak geçer. Gelecekle ilgili düşleri henüz bulanıktır, ancak cinayet işleyerek seçkin kimliğini kanıtlama fikri gitgide kafasında keskinleşir. Bu noktada harekete geçer.

Raskolnikov, sıcak bir temmuz gününde yaşlı tefeciye gider. Evi ile kadının evinin arası –bu kadarını artık öğrenmiştir– tam tamına yedi yüz otuz adımdır. Yaşlı kadına gümüş saatini emanet bırakır. Bu, olaydan önceki son bir deneme midir? Dışarı çıkar, içindeki tek duygu, tiksintidir: “Tanrım, her şey ne kadar iğrenç! Ben bunu gerçekten yapacak mıyım? Hayır, saçmalık bu.” Adi bir meyhanede hırpani giyimli, sarhoş bir müşteri onunla sohbete başlar; adam kendini sözleşmeli memur Marmeladov olarak tanıtır ve ona ağlamaklı bir sesle yaşam hikâyesini anlatır. O da bu kente sonradan gelmiştir, üstelik alkoliktir. İşinden kovulmuştur, üç gündür aralıksız içmektedir. Karısı ve üç çocuğu, birinci evliliğinden olan kızı Sonya’nın fahişelikten kazandığı parayla geçinmektedir. Marmeladov utanç içindedir: “Ben, çarmıha gerilecek adamım. Bize sadece, dünyadaki herkese acıyan biri acıyabilir. O da yargıçlık edecek ve bağışlayacaktır. Efendimiz, beni al artık.” Sarhoş duygusallığı. Raskolnikov, adamı Petersburg’un yoksul mahallelerinin birinde bulunan evine götürür: “Odanın içi boğucuydu, merdivenden kötü bir koku geliyordu, merdivene inen kapı açıktı.” Katerina İvanovna, kocasına bağırıp çağırır. Kapılar açılır, meraklılar içeri bakar; başları takkeli, sırıtan, arsız yüzler, göğüsleri çıplak, pijamalı, ellerinde iskambil kâğıtları tutan siluetlerdir hepsi. Bunlar, Marmeladov’un biçare yaşamından eksilmeyecek gürültülü rezalet sahneleridir.

Raskolnikov ertesi sabah kendi perişan odasına bakarken gözlerinden kin fışkırır. Artık buranın bile kirasını karşılayamayacak durumdadır. Annesi ona taşradan uzun bir mektup göndermiştir; toprak sahibi Svidrigaylov’un yanında idareci olarak çalışan kız kardeşi Dunya, işini kaybetmiştir; bu arada “sağlam bir işi olan, güvenilir, kırk beş yaşlarında, dürüst ve terbiyeli” bir adam olan Luzhin onunla evlenmek istemektedir. Luzhin, Petersburg’da bir avukatlık bürosu açmayı düşünmektedir. Annesi, bu evliliğin oğluna da yarar sağlayabileceği umudu içindedir. Anne ile kız, Petersburg’a gelmek için hazırlığa başlamışlardır. Raskolnikov tedirgin olur: Anlaşılan Dunya kendini ağabeyi için kurban edecek, satacaktır.

İster istemez, kız kardeşini Sonya Marmeladova'yla kıyaslar. Bu evliliği mutlaka engellemelidir. O güne kadar sadece hayali bir oyun olan cinayet işleme fikri, ansızın yepyeni ve tehlikeli bir boyut kazanır. Kendini sokağa atar, amaçsızca dolaşır, Neva Nehri'nin ağzındaki adacıklara kadar gider, bitkinlikten çalılıklar arasında uyuyakalır. Gördüğü düş, onu çocukluğuna götürür: Babasıyla çıktığı bir gezintide, sarhoş çiftçilerin bir atı hunharca döverek öldürmelerine tanık olur; düşü, hiç alışmadığı kadar açıktır. Raskolnikov uyanınca, düşü ve planları arasında derhal bir bağ kurar: "Tanrım, şimdi ben elime gerçekten bir balta alacak, bunu yaşlı kadının kafasına indirecek ve kafatasını paramparça mı edeceğim?"

Saman pazarına gider, tefeci kadının kız kardeşi Lisaveta'nın bir esnafla ertesi akşam için randevulaştığını tesadüfen öğrenir. Demek ki yaşlı kadın o saatlerde evinde tek başına olacaktır. O halde kader böyle istemiştir. Ertesi akşam, paltosunun içine baltayı asacak bir kanca diker, rehin vereceği bir eşya hazırlar ve bir balta edinir. Saat yediyi geçmiştir, kısa bir süre sonra bir yerlerdeki bir saatin yedi buçuğu çaldığını duyar. Yaşlı kadın, zil uzun uzun çaldıktan sonra kapıyı açar. Rehin alacağı malı incelediği sırada, "adam baltayı çıkarır, ne yaptığını henüz kendisi bile anlamadan iki eliyle havaya kaldırır, fazla uğraşmadan, neredeyse mekanik olarak kadının kafasına indirir." Kadın cansız yere serilinceye kadar baltanın geniş sırtıyla vurdukça vurur. Sonra kadının cebindeki anahtarları alır, yatağın altındaki kutuyu çıkarır, içindeki rehin malları rasgele ceplerine doldurur. Derken adım sesleri duyar, yan odada Lisaveta'yı görür, onu da öldürür, ama bu kez baltanın keskin tarafını kullanır. Dehşet ve tiksintiyle baltayı yıkar ve tam kaçmak istediği sırada kapı çalınır. Kapıda iki adam vardır, aralarında bir şeyler konuştuktan sonra uzaklaşırlar. Raskolnikov merdivenleri inerken, birisi de yukarı çıkmaktadır. Tadilatta olduğu için kapısı açık duran bir dairenin son anda içine girerek gizlenir. Olay yerini kimseye görünmeden terk eder, evine gider, baltayı aldığı yere bırakır.

Ertesi sabah giysilerine sıçramış kan izlerini temizler ve çaldığı malları duvar kâğıdının altındaki bir oyuğa saklar. Derken, hizmetçi kız Nastassya, karakoldan gelen çağrı kâğıdını verir. Şimdiden mi ondan kuşkulanmışlardır? Karakola gider; konu, kaldığı odanın sahibesinden gelen ödeme emridir, borcu kabullenmesi istenir. Raskolnikov rahatlamıştır. “Varlığını korumanın zaferi ve onu tehdit eden tehlikeden korunmuş olmak – işte o an bütün benliğini bunlar sarmıştı; dolaysız ve hayvani bir sevinçti bu.” Ancak sonra üzerine “ıstıraplı, sonsuz bir yalnızlığın ve yabancılaşmanın kederli duygusu” çöker. Polisler, ihbarı gelen cinayet hakkında konuşurlarken Raskolnikov bayılır. Ayılınca karakolu aceleyle tek eder. Evinde arama başlatılmış olabileceğini düşünür. Çaldıklarını evinden çıkarır, tenha bir yerde duvarın dibindeki taşın altına gömer. “Sonra içini yeniden karakoldaki gibi olağanüstü bir sevinç sardı. Bütün izler silindi! Ortada kanıt kalmadı!” Rehin malların bulunduğu torbanın içine neden bakmamıştır ki? Cinayet işlenmiş, sınır aşılmıştır, ancak deney anlamında başarısız olunmuştur. Raskolnikov yaptıklarından tiksinir ve yakayı ele vermekten korkar. Umutsuz bir yalnızlık duygusu ile başarısızlığından kaynaklanan büyük öfke arasında gider gelir.

Annesi Raskolnikov’a bir gün para gönderir, üniversiteden arkadaşı Razumihin bu parayla ona giyecek satın alır ve Raskolnikov’u yeni aldığı evin kutlama partisine davet eder. Razumihin, sohbet arasında cinayet soruşturmasından söz eder: Nikolay adında bir badanacı tutuklanmıştır. Adamın üzerinde yaşlı kadına ait olduğuna kesin gözüyle bakılan küpeler bulunmuştur. Adam bunları, boyacı çırağı olarak çalıştığı evde bulduğunu söylemiştir. Razumihin, bunların hepsinin şimdilik bulgu olduğunu söyler. Derken Dunya’nın nişanlısı Luzhin gelir. Müstakbel kayınbiraderiyle tanışmak istemektedir, Dunya ve annesi için ev de tutmuştur. Rusya’ya hızla yayılmakta olan ticari bencillikten hayranlıkla söz eder, bu akımın genel refaha katkısı olacağına inanmaktadır. Bu görüşü yüzünden Raskolnikov’la kavgaya

tutuşurlar, Luzhin müstakbel kayınbiraderinin yanından çok kırgın ayrılır.

Raskolnikov ertesi gün bir restoranda gazeteleri karıştırırken, yanına oturan karakol kâtibi Samyotov'u kışkırtır: "Yaşlı kadının ve Lisaveta'nın katilleri ya bensem?" Daha da ileri giderek inandırıcı bir itirafta bulunur. Samyotov afallar. Başlarda Raskolnikov'dan kuşkulanmış olsa da, bu alaycı kendini ele verme girişimiyle kuşkuları ortadan kalkar.

Raskolnikov sokaklarda dolanır ve kendini ansızın yaşlı kadının evinin önünde bulur. Karşı koyamadığı bir istekle merdivenleri çıkar. Kadının dairesi tadilattadır, kapısı açıktır. Odaları teftiş ediyormuş gibi yapar, zili çalar. İşçiler ve bina görevlisi biraz kuşkulanırlar. Raskolnikov daha sonra sokakta bir atlı konak arabasına rastlar, arabanın yanındaki kalabalık dikkatini çeker. Bir sarhoş ezilmiştir – Marmeladov'dur bu. Raskolnikov onu bir kez daha evine götürür ve bir kez daha ailenin yürek burkan yoksulluğuna tanık olur. Yaralı adam kanepeye yatırılır. Meraklı komşular eve doluşurlar: "Bırakın da hiç değilse rahat ölsün" diye Katerina İvanovna bağırır. "Yoksa burada bir gösteri mi var sandınız?" Papaz gelince seyirciler merdiven sahanlığını doldururlar. Ortamı solgun bir ışık aydınlatmaktadır. Sonya da gelir, kendisine adi bir hava veren süs püs ve tuhaf giysiler içindedir. Kısa boyludur, on sekiz yaşlarında, sıska, sarışın, çok güzel mavi gözleri olan bir kızdır. Marmeladov kızını görünce, onu bağışlaması için yalvarır ve ölür. Raskolnikov oradan ayrılmadan önce Katerina İvanovna'ya cebinde kalan bütün parasını verir.

Evinde, annesi ve Dunya onu beklemektedirler. Dunya uzun boylu, zayıf, güçlü kuvvetli, kendinden emin bir kızdır, yüzü ağabeyine benzer. Ev partisinden kalan sarhoşluğu henüz üzerinden atamamış olan Razumihin, kıza hayran kalır. İki kadına yardım için elinden geleni yapar. Kız kardeşi ve annesi ertesi sabah Raskolnikov'a Luzhin'in mektubunu gösterirler; Luzhin, ağabeyinin bulunmadığı bir ortamda nişanlısıyla buluşmayı önermektedir. Raskolnikov, kederli dalgınlığından çıkmamakta ısrarlıdır. Kendi

yaptıklarını anlayamaz gibidir. Doktoru Sosimov onu aydınlatır: "Bazen bir işin uygulaması kusursuz olsa da, yapılan şeyin yönü ve temeli belirsiz kalabilir ve hastalıklı duygulardan kaynaklanabilir, tıpkı düşlerde olduğu gibi." Bu masum açıklama, Raskolnikov'u orada bulunanların sandıklarından çok daha fazla etkiler. Bundan böyle "kimseyle asla ve hiçbir şekilde açık konuşmaya hakkı olmadığını" hisseder. Geçmiş de çok gerisinde kalmıştır, "Adeta öteki dünyada gibi, üzerinden o kadar zaman geçmiş. Çevremde olup bitenler, sanki burada olmuyor. Sizleri de binlerce verst[22] uzakta görüyorum." Annesinin huzuru kaçar: "Roya, odan ne kadar kötü! Tabut gibi. Burada melankolik olmamak işten bile değil!" Dunya bunun üzerine heyecanla, Luzhin'le buluşmasında ağabeyi ve Razumihin'in de yanında olmalarını istediğini söyler.

Cinayet soruşturmasını yürüten Komiser Porfiri Petroviç, Razumihin'in uzaktan akrabasıdır ve Raskolnikov'u yakından tanımak ister. İki arkadaş komiseri ziyaret ederler. Porfiri, otuz beş yaşlarında, orta boylu, hafif göbekli, sinekkaydı tıraşlı, sarı benizli bir adamdır, ışıl ışıl gözlerinde alaycı bir ifade vardır. Raskolnikov derdini anlatır: Mutlaka yaşlı kadının evinde bulunmuş olması gereken rehine verdiği eşyasını geri istemektedir. Porfiri ona bunun resmi yolunu anlatır. "Sizi uzun zamandır bekliyorum" der, "eşyasını rehine veren ama ortaya çıkmayan tek kişisiniz." Raskolnikov bir kez daha her şeyin ortaya çıktığı kuşkusuna kapılır. Razumihin evindeki kutlama partisinden söz eder, partide "Suç diye bir şey gerçekten var mıdır?" sorusunun inceden inceye tartışıldığını anlatır. En basit kuram, sosyalistlerden gelmiştir: Suçlu her zaman çevredir, koşullar değiştirilince suç da ortadan kalkar. Razumihin, ancak hayat dolu bir ruhun hiçbir hesaba uymadığını ve insan doğasına mantık yürüterek ulaşmanın mümkün olmadığını savunur. Porfiri, Raskolnikov'a döner: "Sizin yazdığınız kısa bir kompozisyonu anımsıyorum, konusu suçlar üzerineydi sanırım." Raskolnikov bu kompozisyonda belirli bireylerin suç işleme hakkına sahip olduklarını ima etmiştir. Raskolnikov, Porfiri'yi doğrular: Sıra dışı insanlar yürürlükteki yasaları çiğnemişlerdir ve insanlık için

yararlı işler yapan kişiler, en büyük kan dökücüler olmuştur. Elbette ki sıradan ve sıra dışı insanlar arasında ayrım yapmak çok güçtür ancak, “Birinci tür hep şimdiki zamanın efendisi, ikinci tür ise geleceğin efendisidir.” Porfiri, alaylı bir edayla, “Ya bir karışıklık olur da, biri sıra dışı insanlar sınıfına ait olduğu düşüncesine kapılır ve engelleri kaldırmaya kalkışırsa, ne olur?” diye sorar. Raskolnikov, kaçamak yanıt verir, sadece imada bulunduğunu, ayrıca mahkemeler, hapishaneler ve sürgünler sayesinde genel anlamda kan dökülmesinin önüne geçildiğini söyler. Ancak Porfiri ısrar eder: Acaba Raskolnikov kendini birazcık sıra dışı bir insan olarak görmüş ve cinayet işlemeye, soygun yapmaya karar vermiş olamaz mıdır? Rusya’da o günlerde kendini Napolyon yerine koymayan var mıydı?

Raskolnikov o konuşmadan sonra, kendini kazanan olarak görür. Ne var ki evinin yakınlarında yanından geçen biri, zor duyulabilir bir sesle, “Katil! Katil sensin!” deyince ağır bir bunalıma girer. Düşünde kendini tefeci kadının evinde görür. Mehtap, kadının odasını aydınlatmıştır. Yaşlı kadın köşedeki sandalyeye iki büklüm oturmuş, başını öne eğmiştir. Raskolnikov kafasına baltayı indirince kadın gülmeye başlar. Her balta darbesiyle birlikte kahkahalar şiddetlenir. Raskolnikov kendini dışarı atar. Hol çok kalabalıktır, insanlar yan yana dizilmiş, sessizce bekliyorlardır.

Raskolnikov uyanır, önünde tanımadığı bir adam durmaktadır; bu, toprak sahibi Svidrigaylov’dur. Raskolnikov’la tanışmak ve kendini haklı göstermek için Petersburg’a gelmiştir: Topraklarında yeni bir düzenleme yaptığı sırada işini kaybeden Dunya’ya âşıktır, o günlerde kızla Amerika’ya ya da İsviçre’ye kaçmayı düşünmüştür. Ancak karısının ölümünden o sorumlu değildir. “Karınızı özlüyorsunuz sanırım? – Marfa Petrovna alçakgönüllülük göstererek ziyaretime geliyor, şimdiye kadar üç kez oldu, her seferinde canlıydı. Oradan buradan konuşuyor sonra kayboluyor. – Bunların hepsi büyük olasılıkla yalan. – Çok ender yalan söylerim, diye Svidrigaylov yanıt verir. – Bir doktora görünün. – Hayaletler, başka bir dünyadan kesitlerdir. Sağlıklı bir insan bunları elbette

görmemelidir. Ancak kişi hastalanır ve normal düzeni yönünü şaşarsa, başka bir dünyanın olasılığı ortaya çıkar ve bu durum, kişi ölüp de öteki dünyaya göçene kadar böyle sürüp gider. – İleride başka bir yaşam olduğuna inanmıyorum. – Ya öteki tarafta sadece örümcekler varsa? Sadece küçük bir oda, taşradaki hamamlar gibi, duman içinde, her köşesinde örümcekler, sonsuzluk dedikleri bu olsa örneğin?” Svidrigaylov, Dunya’yı bir kez daha görmek ister, ayrıca kıza on bin ruble gönderecektir.

Luzhin’le buluşma gerçekleşir; adam sohbet arasında Svidrigaylov’un çok zaman önce reşit olmamış sağır ve dilsiz bir kıza tecavüz ettiğini ve kızın onun yüzünden canına kıydığını anlatınca tartışma çıkar. Raskolnikov, Luzhin’i, Sonya’nın başına gelenlerden kızı küçümseyerek söz etmekle suçlar. Dunya nişanı atar ve Luzhin’i kovar. Raskolnikov, annesini ve kız kardeşini arkadaşına emanet eder, hepsiyle vedalaşır: “Beni yalnız bırakın. Öyle karar verdim. Bana ne olursa olsun, isterse yok olup gideyim, ama yalnız kalmak istiyorum.” Doğrudan Sonya’nın yanına gider; kız, terzi Kapernaunov’un evinde kiracıdır. Raskolnikov önce iğneleyici bir dille içinde bulunduğu çaresizliği tasvir eder, Sonya’ya gelince, o öncelikle üvey annesi Katerina İvanovna’ya üzülmüştür: “Çok mutsuz ve çok hasta. Bir de adalet arıyor. – Peki, siz ne olacaksınız? Onlar sizin elinize bakıyor!” Raskolnikov, kıza, onun geleceğiyle ilgili karanlık mı karanlık bir tablo çizer. – Yok, hayır, Tanrı buna izin vermez. – Ama belki de Tanrı yoktur?” Raskolnikov ani bir kararla kızın önünde diz çöker, ayaklarını öper. “Sadece senin önünde değil, insanlığın çektiği bütün acıların önünde eğiliyorum.” Kıza, kendini boş yere adadığı için büyük bir günahkâr olduğunu söyler. Mucize beklemek yerine, her şeye bir son vermesi gerektiğini savunur, “başın önde kendini suya atmalıydın” der. “Tanrı’sız ben ne yaparım? diye sertçe fısıldar kız. – Aklını Tanrı’yla bozmuş deli, aklını Tanrı’yla bozmuş diye adam söylenir.”

Raskolnikov komodinin üzerinde bir İncil görür. Lazarus’un dirilişiyle ilgili bölümü okuması için kıza rica eder. “Eğik duran şamdanın fersiz ışığı sönmek üzereydi, bu sefalet içindeki odada

katili ve fahişeyi belli belirsiz aydınlatıyordu. Bu iki insanı ebedi kitabı okudukları sırada tuhaf bir buluşma bir araya getirmişti." Burası, romanın kilit sahnelerinden biridir. "Peki, bundan sonra ne olacak?" diye sorar Sonya. Lazarus'in hikâyesinden ve Sonya'nın derin dindarlığından Raskolnikov hiç mi hiç etkilenmez. "Ne mi yapılacak? Bütün köprüler atılacak... Özgürlük ve iktidar. Özellikle de iktidar! Titreyen bütün yaratıklar ve karınca sürüsü üzerinde hâkimiyet kurulacak! Hedef budur! Yolculuğunda sana eşlik edecek söz budur... Yarın yanına geldiğimde, Lisaveta'yı kimin öldürdüğünü söyleyeceğim. Elveda. – Sonya, onun ardından akıl hastasına bakar gibi baktı." Yan tarafta oturan Svidrigaylov, kapının arkasındaki bir odadan konuşulanların hepsini duymuştur.

Raskolnikov ertesi sabah, rehine verdiği malın kendisine iadesiyle ilgili dilekçeyi Porfiri Petroviç'e götürür. Cinayetle ilgili ifadesinin alınıp alınmayacağını usulca sorar. Porfiri konuyu değiştirir. Raskolnikov lafı uzattıkça uzatır, havadan sudan konuşur, oturduğu lojmandan, hukuki hilelerden, çok ihmal ettiği spordan ve adalet reformundan söz eder. "Hukukçu olmaya hazırlanıyorsunuz, değil mi? – Evet, hazırlanıyorum." Porfiri, işini özetler: Tutuklama, sorgu, bulgular, faillerin suçlarını kanıtlamak için çekilen sıkınıtılar: "Bütün bu hukuk kalıplarının ve kurallarının esas alınabileceği, hesaplandığı ve kitaplara yazıldığı genel vaka diye bir şey yoktur. Her bir vaka, meydana geldiği andan başlayarak kendi başına bir vakadır." Bir suçlu, o fark edinceye kadar izlenmelidir. Sonra kendiliğinden teslim olacaktır. "Hele o sinirler yok mu, onları tamamen unutunuz. Günümüzde bunların hepsi hasta, arızalı ve çok asabi. Suçlu, benim elimden *psikolojik* olarak kurtulamaz! Buna ne dersiniz? – İyi bir ders veriyor, diye düşünür Raskolnikov ve başından aşağı kaynar sular boşalır." Ancak Porfiri konuşmayı sürdürür: "Polisin yardımına doğa yetişir. Ne var ki 'bütün güçlükleri ezip geçen' keskin zekâlı gençlik bunu akıl edemez. Fail, gerçek yüzünü gizler ve tam bayram etmeye hazırlandığı sırada, küt, en ilginç noktada düşüp bayılır. Doğa, bir aynadır, üstelik olabilecek en aşikâr ayna. Neden öyle ansızın renginiz attı sizin?" Porfiri,

Raskolnikov'un gündelik yaşamından sunduğu kesitlerle onu kışkırtır: "Size şunu söyleyeyim, bütün keskin zekânıza karşın, olaylara sağlıklı bakamamaya başladınız." Porfiri sonunda bir sürprizinin olduğunu söylese de, polisin elinde kanıtlar bulunmadığından Raskolnikov emindir.

Beklenmedik bir olay Raskolnikov'un imdadına yetişir. Badanacı Nikolay getirilir, adam yaşlı kadını ve kız kardeşini öldürdüğünü sonunda itiraf etmiştir. Porfiri, rahatladığı her halinden belli olan Raskolnikov'u bırakmak zorunda kalır. Raskolnikov evine gider, sokakta ona "katil" diyen adam suçlamasını geri almak için çıkagelir, Raskolnikov iyice rahatlar. Porfiri'nin "sürprizi" bu adamdır demek ki! "Alayla ve sinsice sırıtarak, bir süre daha mücadele edeceğiz, der; aklına korkaklığı gelince utanır, kendine kızar."

Luzhin'in ertesi sabah aklı başına gelir. Dunya'yla arasını düzeltebilecektir belki. Parasını saymakla meşguldür, bir yandan da yarı aydın geveze adını taktığı komşusuyla sohbet eder. Konu, her ikisinin de davetli oldukları Marmeladov'un cenaze törenidir. Sonya'ya, evine gelmesini rica eder ve kızdan törene katılamayacağı için özür diler. Laf arasında, Raskolnikov'un cenaze töreni için gelip gelmediğini sorar, kıza on ruble verir.

Katerina İvanovna, oldukça masraflı cenaze yemeğini, "kibar bir aileden" geldiğini göstermek için düzenlemiştir. Raskolnikov dışında bütün konuklarına, özellikle de "aptal Alman" ev sahibesine alay ve aşağılamayla yaklaşır. Tepesi atar, ölmüş kocasını bağıra çağıra savunur, ev sahibesiyle alay eder, göz kamaştırıcı olduğunu söylediği geçmişini anlatır ve bir eğitim kurumu açmak istediğinden söz eder. Katerina ile "aptal Alman" arasındaki tartışma tırmanarak rezalete dönüştüğü sırada, ansızın Luzhin çıkagelir, Sonya'yı masasından yüz ruble çalmakla suçlar, kızı polise gitmekle tehdit eder. Katerina İvanovna öfkeden kudurur, üvey kızını savunur, bir yandan da kızın ceplerini karıştırırken, yere ansızın yüz rublelik banknot düşer. Konuklar emin olur – Sonya hırsızdır. Herkes kıza acır, bu arada Luzhin yüce gönüllülük göstererek, davacı olmaktan

vazgeçer. Derken, kimselere görünmeden içeri giren komşusu, Luzhin'in sahtekâr olduğunu, yüz rubleyi Sonya'nın cebine gizlice onun soktuğunu söyler. Luzhin'in, Raskolnikov ve ailesinin gözünde temize çıkma çabaları boşa gitmiştir.

Sonya, çaresizlik ve burukluk içinde töreni terk eder, Raskolnikov onun peşinden gider. Lisaveta'yı kimin öldürdüğünü kıza artık söyleme vakti gelmiştir. Lafı uzattıkça uzatır, sonunda kız, onun yaptığını anlar: "Siz kendinize nasıl bir kötülük etmişsiniz!" İkisi de aynı anda birbirlerine *sen* demeye başlarlar: "Dünyada şu an senden daha mutsuz bir insan yoktur. – Yani beni terk etmeyecek misin, Sonya? – Hayır, hayır, asla ve hiçbir zaman. Nereye gidersen git, seninle geleceğim." Sonya olanları anlamaya çalışır, nedenlerini sorar. Raskolnikov, Napolyon olmaya heveslendiğini söyler, teorisini açıklar. "Daha basit yoldan anlatın, örnekler vermeden." Raskolnikov, ailesinin yoksulluğunu, kariyerini nasıl kaçırdığını anlatır. Yepyeni, bağımsız bir yolda yürümek istemiştir. "Hayır, olamaz, o yol bu yol olamaz. – Ama sana doğruyu anlattım. – Ne biçim doğru bu böyle! – Sadece bir bit öldürdüm ben. – Nasıl yani, sen insana mı bit diyorsun?" Raskolnikov köşeye sıkışınca itiraf eder: İnsan ruhunu ve aklını felç eden sefalet içindeki odasına örümcek gibi gömülüp kalmıştır. Sonra düşler görmüştür: İktidar, kalkıp giden ve ona sahip olmaya cesaret edenindir. İnsanın cesarete kalkışması gerekmektedir. "Tanrı başınıza bela olmuş ve sizi şeytana teslim etmiş." Raskolnikov, kendisine azap veren düşüncelerden kurtulmak istemiştir oysa: "Yaşlı kadını mı öldürdüm ben? Kendimi öldürdüm ben, kadını değil. O kadını şeytan vurdu, ben değil." Sonra çaresizliğe kapılır: "Ben ne yapacağım şimdi? Söyle!" Kız, suçunu resmen itiraf etmesini, acıyı üstlenmesini, böylelikle arınacağını söyler. "Aklını Tanrı'yla bozmuş" saf kız, kusur bulmada usta olan muhatabına, mantıklı açıklaması olabilecek bir seçenek sunamaz, sadece nasıl davranabileceğine dair öneride bulunur, "Aksi halde insanlarla nasıl bir arada yaşayabileceksin?" Çünkü konuşmadan çıkan sonuç budur, iman ifade edilemez, olsa

olsa lütfuyla ruhta vuku bulur. Ancak Raskolnikov'un bununla uzaktan yakından ilişkisi yoktur.

Katerina İvanovna'nın çılgına döndüğünü duyunca kendilerini sokağa atarlar. Marmeladov'un dul eşi, yoldan geçenlere bağıra çağıra yoksulluğunu anlatmaktadır. Bir yandan da çocuklarını dans ettirir, onlara şarkılar söyletir, onları tokatlar. "Bütün yaşamı boyunca devlete sadakatle hizmet etmiş, görevi başında öldüğü söylenebilecek asil bir babanın çocuklarının dilenmek zorunda kaldıklarını herkes, bütün Petersburg görsün." Çocuklar kaçınca, kadın peşlerinden koşar, tökezler, kaldırıma düşer, ağzından kanlar fışkırır. Kadını Sonya'nın odasına taşırlar. İçeriyi bir kez daha meraklı kalabalık doldurur. "Tören bitti! Beni yatırın, bırakın hiç değilse huzurlu öleyim. Atı öldüresiye koşturdular" diye çaresizlik ve kinle bağırır kadın, sonra ölür. Svidrigaylov da gelmiştir, cenazeyi kaldıracağına ve çocukları yetimhaneye yerleştireceğine söz verir. Sonya'yı da "bataklıktan çıkaracaktır". Bunu "insanlık namına" yapacaktır, ayrıca ekler: "Bu kadın, tefecinin biri gibi bit değildi!" – gizlice dinlediği, Raskolnikov ile Sonya arasında geçen konuşmaya gönderme yapmıştır.

Raskolnikov tuhaf bir durumdadır: Sanki ansızın çöken sis, onu içinden çıkılmaz bir yalnızlığa gömmüştür. Razumihin, arkadaşının bir siyası komplocu olup olmadığını kendine sorar. Raskolnikov'u ailesini ihmal etmekle suçlar, Dunya'ya bir mektup geldiğini ve cinayet vakasının aydınlatıldığını anlatır. Katil, itiraf etmiş ve gerekli her türlü kanıtı sunmuştur. Raskolnikov, yeniden mücadele edecek gücü topladığını hisseder. Porfiri'den gerçekten kurtulmuş mudur? Evinden çıkmak üzereyken, Porfiri'yle karşılaşır. Porfiri, "izin verirseniz bir sigaralık" ziyarette bulunmak ister. Suçlamaları için özür dilemek istiyormuş gibi yapar: "Size çok acı çektirdim, Rodion Romanoviç. Ne var ki ben canavar değilim. Darda kalmış, ancak onurlu, özellikle de sabırsız bir insan için bütün bunlara katlanmanın ne demek olduğunu ben de anlıyorum. Sizi son derece asil bir insan olarak kabul ediyor ve size yakınlık duyuyorum." Raskolnikov, Porfiri'nin onu suçsuz mu bulduğu sorusuyla kıvranır.

Porfiri, kuşku yaratan anları sıralar: “Sizin üzerinize çöken ilk ben olmuştum” der, “makaleyi saçma ve muhteşem, ancak yürekli ve çaresiz bulmuştum. Her sözcük, ardında başka bir şey gizleniyormuş gibi çift anlamlıydı” der. Derken birisi çıkmış, cinayeti itiraf etmiştir: Nikolay, “cefa çekmek isteyen” bir Eski Katolik’tir.[23] Nikolay itirafını nasılsa kısa zamanda geri alacaktır. “Bu, düşsel ve gizemli, çağımızı yansıtan, insan yüreğinin karardığı bir vaka. Kabul ediyorum, fail, hasta bir ruh haliyle hareket etmiş, ne var ki cinayet işledi, kendini yine de saygın bir insan olarak görüyor, bütün insanları hor görüyor, kanatsız bir melek gibi ortalıkta dolaşıyor – hayır, bütün bunların Nikolay’la bir ilgisi olamaz.” Raskolnikov asabileşir. “Peki, ama cinayeti kim işledi? diye soluk soluğa sorar. – Ne demek, cinayeti kim işledi? Siz işlediniz Roman Rodionoviç, siz.” Porfiri’nin elinde Raskolnikov’a karşı bir delil yoktur henüz, ancak ondan gidip teslim olmasını ister. Olay dosyası açık olduğu için, böyle yaparsa ceza indirimi alabilecektir. “Yoksa halkın gözünde rezil olmaktan mı çekiniyorsunuz? Siz umutsuz, sıradan bir insan değilsiniz. Şu sıralar hava değişimine ihtiyacınız var, yani acı çekmek de iyi bir şey sayılır. Adaletin bu koşullarda sizden talep ettiğini yerine getirin. Kendi kuramınıza kendiniz inanmıyorsunuz artık, bu durumda nasıl kaçabilirsiniz? Kaçıp gideceğinizi sanmıyorum.”

Raskolnikov soluğu Svidrigaylov’un yanında alır. Ondan yeni bir şey, bir çıkış yolu mu ummaktadır? Sonya, acımasız bir hükmün, geri alınamaz bir kararın vücut bulmuş halidir. Yani ya kızın ya da Svidrigaylov’un yolunda yürüyecektir. Svidrigaylov’u saman pazarındaki adi bir lokantada bulur. Şarabını içerken bir yandan da gevezelik eden Svidrigaylov, sözü Petersburg’a, oradan da Raskolnikov’a getirir: “Petersburg’da eminim yolda yürürken kendi kendilerine konuşan yığınla insan vardır. Burası, yarı deliler kenti. İnsan ruhunda Petersburg kadar karanlık, kökten ve tuhaf etkiler bırakan başka bir yer kolay kolay bulunamaz.” Sonra kendinden söz eder: “Özel nitelikleri olan biri değilim. Gelgelelim bu durum artık canımı sıkıyor. Kimim ben? Biliyorsunuz zaten: İki yıl süvari

birliğinde görev yapmış bir asilzadeyim, sonra Petersburg'a geldim. Marfa Petrovna'yla evlenerek taşraya yerleştim. Yaşamöyküm bu kadar. – Ayrıca hilekâr kumarbaz ve etek avcısı, diye Raskolnikov ekler." Svidrigaylov, henüz o yıllarda, kendisinden yaşça epeyce büyük olan Marfa Petrovna'nın onu kefaletle hapisten çıkardığını, daha sonra Dunya'yı idareci olarak işe aldığını anlatır. Uygunsuz hareketleriyle ilgili ortalıkta henüz o yıllarda dedikodular dolaşmaktadır ve Dunya onu "kurtarma" hevesine kapılır! Ancak o Dunya'ya karşı ihtirastan başka bir şey hissetmez, kendisiyle örneğin Petersburg'a kaçması için kıza bütün parasını teklif eder. "Dunya'nın bana dayanamadığından emin misiniz? Haklısınız, beni sevmiyor, ama bir erkek ile kadın ya da bir erkek ile metresi arasında geçen şeylerle ilgili sakın her şeyi bildiğinizi söylemeye kalkmayın." Yakında genç ve yumuşak başlı bir kızla evlenecektir. Ahlaki kısıtlamaları umursamaz: "Bana bunları anlatmayın, babalık. Ben günahkâr bir adamım. Lanet olsun. Halk kafaları çekiyor, kültürlü gençlik aylaklık yüzünden düş ve hayal kurarak, bir dizi kuramlarla çürüyerek kendini tüketiyor. Bir yerlerden akın akın gelen Yahudiler para istifliyorlar, onların dışındaki herkes fuhuşa teslim olmuş durumda." Raskolnikov'un sırrını bildiği için ona bir öneride bulunur: "Acilen Amerika'nın herhangi bir yerine gidin. Kaçın, delikanlı! Belki buna vaktiniz kalmıştır. Sanırım gerekli paranız yoktur? Yolculuk için gereken miktarı ben size veririm." Ne var ki Raskolnikov bunu kabul etmez.

Svidrigaylov lokantadan ayrılır ve evinde Dunya'yla buluşur. Dunya, ağabeyinin aranılan katil olduğunu onun mektubundan öğrenmiştir. Svidrigaylov'a bunun nedenlerini sorar. Svidrigaylov, Raskolnikov'un teorilerinden, hırsından, kibrinden söz eder, Napolyon'u kendine örnek aldığını anlatır. "Ruslar genel olarak geniş insanlardır, düşsel ve düzensiz şeylere yatkındırlar." Svidrigaylov, bir kez daha kaçma önerisinde bulunur: "Ağabeyiniz hâlâ kurtulabilir. Onu hemen yurtdışına çıkarabilirim. Razumihin'i ne yapacaksınız ki? Ben de sizi onun kadar seviyorum." Kız çantasından ansızın tabanca çıkarır. "Benim silahım bu. Köyde atış

dersleri vermiştim size. Bana karşı ilgi duymaya başladığınızı ve yumuşadığınızı unuttunuz sanırım?” Dunya’yı daha önce hiç bu kadar güzel görmemiştir. Ona doğru ilerleyince kız ateş eder. Mermi kafasını sıyırıp geçer. İkinci denemesinde silah tutukluk yapar. “Beni sevmiyorsun demek? Asla sevmeyecek misin? – Asla! diye fısıldar Dunya. – Derhal terk edin burayı! Adamın yüzünde tuhaf bir gülümseme belirir, çaresizliğin zavallı, hüzünlü, dermansız gülümsemesidir bu.” Svidrigaylov tabancayı alır ve evden çıkar.

O akşamı meyhanelere girip çıkarak geçirir. Gökyüzünü bulutlar kaplar, sonra yağmur yağmaya başlar. Raskolnikov’un kentin ağır sıcağından işkence çekmesi gibi, Svidrigayov’ın son saatleri bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında geçer. Bir kez daha Sonya’yla konuşur, kıza üç bin ruble verir. “Rodion Romanoviç’in önünde iki yol var; ya kafasına bir kurşun sıkacak ya da Sibirya’ya kaçacak. Her şeyi biliyorum, ama kimseye tek söz etmem. Onun peşinden Sibirya’ya gidecek misiniz? Parayı muhafaza etmesi için Razumihin’e verin. – Nereye gideceksiniz, bakın yağmur yağıyor! – Amerika’ya gitmeyi kafaya koyan birinin yağmurdan ürkmesi olmaz.” Svidrigaylov nişanlısı ve onun ailesiyle vedalaşır, onlara yüksek miktarda para verir. Sonra sapa bir yerdeki bir motelde leş gibi eşyalarla donatılmış küçük bir oda kiralar. Çay içerken Raskolnikov’u ve kendi yaşamını aklından geçirir. Gözünün önünde düşsel görüntüler belirir. Çevresi çiçeklerle donatılmıştır, yemyeşil bir doğanın ortasındadır, Hamsin Yortusu kutlamaları vardır, geniş bir merdiven güllerle kaplıdır. Merdivenleri tırmanır, çiçeklerle süslü bir salona girer. Masanın üzerindeki tabutta cansız bir kız yatmaktadır. Kızı tanır, on dört yaşındadır, kendini suda boğarak canına kıymıştır.

Uyanır, kendine gelir, pencerenin önüne gider. Top atışı duyar, suyun yükseldiğinin habercisi, diye düşünür. Kalkar, üzerini giyinir, artık otelden ayrılacaktır. Koridorun bir köşesinde küçük bir kız bulur, ona acır, kucaklar, odasına götürür, yatağın üzerine yatırır. Ancak kız gülmeye başlar: “Bu çocuksuluktan uzak yüzde küstah ve insanı tahrik eden bir ifade vardı; kötülüktü bu; kollarını ona doğru

uzatan bir fahişenin yüzüydü bu.” Sonra benzer bir kâbus daha görür. Sabahın ilk ışıklarıyla otelden çıkar, yağmurdan ıslanmış sokaklarda yürür, itfaiye binasının önünde başına pirinçten bir kask takmış üniformalı bir adam görür. İki adam, Svidrigaylov ile küçük Aşil bakışırlar: “Kardeşim, ben yabancı bir ülkeye gidiyorum. – Yabancı bir ülkeye mi? – Amerika’ya. – Amerika’ya mı? Svidrigaylov silahını çıkarır, pimini çeker. – Burası bu tür şakaların yeri değil. – Fark etmez ki. İyi burası. Sana sorarlarsa, Amerika’ya gittiğimi söylediğimi söylersin.” Silahı şakağına dayar ve tetiği çeker.

Bu arada Raskolnikov annesini kaçınılmaz olana hazırlamakla meşguldür: “Her ne olursa olsun, hakkımda size ne söylerlerse söylesinler, beni sevmeye devam edecek misiniz? Şunu bilmelisiniz ki, oğlunuz sizi, kendinden daha çok seviyor. – Yoksa bir yerlere gitmeyi mi düşünüyorsun? – Evet, seyahate çıkıyorum.” Annesi, oğlunun hayatında korkunç bir şeyin döndüğünün uzun süredir farkındadır. Evinde Dunya onu beklemektedir. Raskolnikov kardeşine cinayeti itiraf eder, kendini Neva Nehri’ne atmak istediğini, ancak şimdi teslim olmaya hazır olduğunu söyler. Sonra usulca kendini savunmaya yeltenir: “Bu nasıl bir suç böyle? Kötü niyetli bir biti, yaşlı bir tefeciyi öldürmek suç, öyle mi? Her zaman insanlığın iyiliğini istedim. Bu aptallığı ya da talihsizliği yapmak yerine, ortaya yüzlerce, dahası binlerce yararlı eser çıkarabilirdim. İlk adıma dayanamadım, çünkü hergelenin biriyim.” Ne var ki, kararın verildiğinin bilincindedir, “şimdi her şey ikiye bölünüyor. Ben buna hazır mıyım? Bu sınava ne gerek vardı? Beni Sibirya’ya gönderme cesareti gösteremezlerse, herkes öfkeden köpürecek. Hepsinden öylesine nefret ediyorum ki!”

Sonya’ya karşı da hâlâ iğneleyici bir tavır içindedir: “Bu sersem hayvan suratlıların çevremi saracak, gözlerini açarak, aptal aptal yüzüme bakacak olmalarına ve beni sorgulayacak olmalarına sinir oluyorum.” Belki her şey düzeltilebilir? Raskolnikov, Sonya’nın, suçunu “halkın huzurunda” itiraf etme ricasını yerine getirebilmek için, saman pazarına gider: “Bir hafta, ya da bir ay sonra beni bir

hapishane arabasının içine tıkacaklar ve köprüden geçirerek bilmediğim bir yere götürecekler, o zaman bu kanalı nasıl görebileceğim? Tabelaları nasıl okuyabileceğim?” Kalabalıkla temas, onu rahatsız eder. Sonra nöbet gibi bir şey geçirir. Kendini yere atar, eğilir, kirli toprağı öper. Gelgelelim halk, hiçbir şey anlamaz: “Baksanıza nasıl zil zurna sarhoş! Kahkahalar duyulur. – Soylulardan biri bu. – Günümüzde kim soylu kim değil, ayırt etmek mümkün olmuyor.” Raskolnikov doğrulur ve karakola gider. Nöbetçi komiserin karşısına çıkar, komiser şaşırtıcı yeni haberi verir: “Bu sabah, buraya kısa bir süre önce gelen bir beyefendinin, kendini Neva kıyısında vurduğunu haber aldık. Svidrigaylov. Onu tanır mıydınız? – Evet, tanırdım. – Ölümünden kimsenin sorumlu tutulmamasını istemiş.” Raskolnikov, hiç sesini çıkarmadan karakoldan ayrılır, binanın biraz ötesinde Sonya’yı görür, kız şaşkınlıkla ona bakar. Bunun üzerine geri döner, karakola girer ve itirafta bulunur: “Memur emeklisi yaşlı kadını ve kız kardeşi Lisaveta’yı baltayla öldüren ve soyan bendim.”

“Dokuz aydan beri” sonsöz böyle başlar, “Raskolnikov bir Sibirya hapishanesindedir.” Dava sürecinde her şey itiraf etmiş, cinayete gerekçe olarak sosyal durumunu, zayıf karakterini ve hayata karşı duyduğu derin küskünlüğü göstermiştir. Soygunda edindiği paralarla kariyerini güvence altına almak istemiştir. Hafif bir ceza almıştır: Sekiz yıl kürek mahkûmiyeti. Razumihin ile Dunya evlendikten sonra Sibirya’ya yerleşeceklerdir. Sonya geçimini, hapishaneye yakın bir kasabada terzilik yaparak kazanır, Dunya ile Razumihin’e Raskolnikov’un hapishane yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgiler verir. Raskolnikov, gururunun incindiği duygusuyla hâlâ baş edememiştir. İşlediği suçu hâlâ herkesin başına gelebilecek bir hata olarak görmektedir. “Benim fikrim, dünyada uçuşup duran diğer fikirlerden ve teorilerden hangi konuda, evet hangi konuda daha aptalcaydı? Yasalar çiğnendi ve kan döküldü, o halde kanunlar uyarınca kellemi alın.” O günlerde canına kıymadığı için kıvranır. Diğer tutuklular onu horlarlar. İmansızın biridir o. Peki, neden

herkes Sonya'yı sever? Kızın *onun* peşinden geldiğini herkes bilir. Raskolnikov, Paskalya'da revirde yattığı sırada düşünde, bütün dünyayı saran tuhaf bir hastalık görür. Herkes, gerçeğin kendi elinde bulunduğuna inanmaktadır ve insanlar birbirlerini yok etme peşindedir. Yeni bir insanlık soyu yaratabilmek için sadece birkaç kişi kurtulmuştur. Ancak onları kimse görmemiş, ağızlarından çıkanları ve seslerini duymamıştır. Gördüğü bu son düş, ister teorik gerçeklerle, isterse bencilce bir şiddetle olsun, dünyanın hükmedilebilir olduğu fikriyle kesin olarak vedalaşmasına işaret eder.

Raskolnikov çalışırken gözlerini sürekli nehre, uzaklarda göçebe çadırlarının siluetlerinin göründüğü bozkıra diker: "Orada özgürlük hâkimdi ve başka insanlar yaşıyorlardı..." Günün birinde tam çalıştığı sırada Sonya ziyaretine gelir, Raskolnikov kızın ayaklarına kapanır. Kendisine neler olduğunu kavrayamaz, ancak hisseder. Yaşam onu yeniden ele geçirmiştir ve bu an geldiği için Sonya çok mutludur. "Yeni yaşamının ona çok pahalıya mal olduğunun, karşılığında suç işlemek gibi bir bedel ödediğinin bilincinde bile değildi. Burada yeni bir hikâye başlıyor, bir insanın yaşadığı yüce bir yenilenmenin tarihi ve yeni bir öykünün konusu bu. Gelgelelim mevcut hikâyemiz burada son buluyor."

22**.** Rus uzunluk ölçü birimi, 1 verst=1,066 km. (ç.n.)

23**.** "Eski Katolik" terimi, başpiskoposluğa bağlı ancak Papa'nın hükmü altında bulunmayan Katolikleri tanımlar. (ç.n.)

“Budala”

Varşova’dan Petersburg’a giden gece treninde, dış görünümleriyle birbirlerinden olabildiğince farklı iki zıt kişi karşı karşıya oturmuştur: Biri, siyah saçlı ve iriyarıdır, sırtına sıcacık, üzeri kumaş kaplı siyah bir koyun postu giymiştir. Geniş elmacıkkemikli, aşırı solgun yüzündeki küçük ateşli gözleri, delici bakışlarla çevreyi süzmektedir. Öteki zayıftır, boyu diğerininkinden biraz uzundur, saçları sarı, yüz hatları ince ve iri gözleri mavidir. Yanında kötü bir bohçadan başka bir şey yoktur, astarsız incecik paltosunun içinde üşüdüğü her halinden bellidir. Yağışlı, buz gibi kasım sabahında tren Rusya’nın başkentine yaklaşmak üzereyken, iki adam sohbete başlarlar. Sarışın genç adam Prens Lev Nikolayeviç Mişkin’dir, geçirdiği akıl hastalığı nedeniyle uzun süre İsviçre’deki bir hastanede tedavi görmüştür, şimdi bir adli işi nedeniyle Petersburg’a gitmektedir. Ayrıca General Yepançin’in ailesini ziyaret edecektir, çünkü kızlık soyadı Mişkina olan generalin eşiyle aralarında akrabalık bağları bulunduğunu düşünmektedir. Karşısında oturan tacir Parfyon Semyonoviç Rogoşin’in, Nastassya Filippovna Baraşkova isimli bir kadın yüzünden babasıyla arası açılmıştır. Bu arada adamın babası ölmüştür, o da Petersburg’da onun milyonluk mirasını üstüne geçirmeyi planlamaktadır. Sohbete üçüncü bir yolcu daha karışır; bu adam, Lukyan Lebedev isimli bir memurdur ve durumuna bakılırsa konuşmada adı geçen kişileri yakından tanımaktadır ve bu kişilerin birbirleriyle ilişkilerinden haberdardır.

Hikâyenin, merkezinde Prens Mişkin’in bulunduğu ana karakterleri böylece tanıtılmış olur. Yazar, Prens Mişkin karakteriyle birlikte “mükemmel güzellikle bir insan”ı betimlemek istemiştir. Bu güzellikten kastı, klasik beden güzelliği ya da Tanrı vergisi güzellik değildir; onun yaratmaya çalıştığı tinsel güzelliğin yansıması olan, insanın ideal karakterini, ideal olmaktan uzak modern bir dünyada

görünür kıldığı bir kahraman, İsa Peygamber ile Don Kişot arasında bir figürdür. Prens, güzel ve çelişkilerle dolu Nastassya Filippovna uğruna rakibine dönüşen işadamı Rogoşin'le, tuhaf bir düşman arkadaş ilişkisi kurar. Bu üçlü hikâye ekseninde, Petersburg üst tabakasına mensup bir dizi soylu aile toplanır. Bu aileler birbirlerinden farklı özellikleriyle 1860'lı yılların Rus toplumunu yansıtırlar: Bu aileler arasında kızları Aleksandra, Adelaida ve Aglaya ile Yepançin'ler ve hepsi de kendi yaşamlarını kurmuş olan oğulları Gavrila (Ganya), Nikolay (Kolya) ve kızları Varvara ile İvolgin'ler vardır.

Dostoyevski bu romanında, sahne çeşitliliğini ve oldukça uzun diyalogları yeğlediği için, diğer eserlerinde kullandığı öyküsel tutarlılıktan uzaklaşmıştır. Olaylar, genelde lüks döşenmiş evlerde ve dairelerde geçer. Romanın birinci bölümü bir sahne silsilesi içindedir, şöyle ki, bu birbirini izleyen süreçlerde prens, kente varır varmaz önce Yepançinlerin görkemli villasına gider, sonra İvolginlerin konağında kendine bir oda kiralar, ardından da akşamı Nastassya Filippovna'nın salonunda geçirir.

General Yepançin, Petersburg'un varlıklı orta sınıfını temsil eder. Toprak sahibidir, bunun yanı sıra sürdürdüğü para ticaretinden yüksek gelirler sağlar. Yepançin'in evindeki hizmetliler prensi karşılarken tedirgin olurlar, çünkü genç soylunun davranışları sosyal konumuyla pek bağdaşmaz. Prens henüz antredeyken Lyon'da tanık olduğu bir cinayetten söz eder ve failin muhtemel ruhsal yapısını betimler. Hizmetçi, bu adamın bir hilebaz mı yoksa ahmak mı olduğunu düşünür. Sürpriz konuğa general de mesafeli davranır. Uzak bir akraba mı? Bu, söz konusu bile değildir. General, ondan kurtulmak ister, ancak Mişkin'in samimi bakışlarını görünce ansızın fikrini değiştirir: "Eğer göründüğünüz gibi biriyseniz, sizi yakından tanımak beni mutlu edecektir!" Mişkin yaşam hikâyesini anlatır. Onu az kalsın budalaya çevirmek üzere olan hastalığının ve buna bağlı epilepsi nöbetlerinin hiçbir şekilde tedavi edilemediğini açık yüreklilikle itiraf eder. Ancak geçimini çalışarak sağlamaya hazırdır. General, Mişkin'e bir deneme yazısı yazdırır, onun hattatlık

yeteneklerinden emin olur ve ona bir iş önerir. Mişkin'e, İvolginlerin yanında kalabileceğini söyler; kendisinin az önce konuştuğu delikanlı Ganya, İvolginlerin oğludur. Ganya, generale, trende Rogoşin'in sözünü ettiği Nastassya Filippovna'nın fotoğrafını gösterir. Kız, o akşam yirmi beşinci yaş gününü kutlayacaktır ve general, Ganya'nın onunla nişanlanmasını ister. Olağanüstü güzel bir kadını gösteren fotoğrafa prens de bakar, sonra trendeki sohbeti anlatır. "Siz olsanız böyle bir kadınla evlenir miydiniz? diye Ganya sorar. – Ben kimseyle evlenemem, çünkü sağlıklı değilim. – Peki, Rogoşin onunla evlenir miydi? – Evlenmesine evlenirdi ama sanırım onu bir hafta sonra öldürürdü!"

Bu konuşmaların ardından prens, generalin eşinin huzuruna çağırılır. Anlatıcı, öncesinde ailevi koşullardan söz eder: Yepançinler, kızlarını onu rahat ettirecek biriyle evlendirmek isterler elbette, en büyük kızları Aleksandra'ya uygun bir damat adayı çıktığı için memnundurlar. Kızlarına talip olan Afanassi İvanoviç Totski, toprak sahibi ve çok varlıklı bir adamdır, kültürlüdür, ellilerinin ortasındadır ve üst tabakadan biridir. Gelgelelim geçmişinde karanlık bir nokta vardır: Totski, on sekiz yıl önce ölen komşusu Baraçkov'un on iki yaşındaki kızını yanına almış, daha sonra kız henüz reşit değilken onu baştan çıkarmış ve kendine metres tutmuştur. Şimdi yaşı ilerlediği için resmi bir evlilik yapmak istemektedir, ancak az önce adı geçen ve artık yetişkin bir genç hanım olan Nastassya Filippovna ondan intikam almak üzere Petersburg'a gelecektir. Totski, Aleksandra Yepançina'yı babasından isterken Nastassya'nın, hırslı bir genç olan Ganya İvolgin'le evlendirilmesini generalle birlikte kararlaştırır. Totski, Nastassya'ya hem bu evliliğe rıza göstermesi, hem de ziyan ettiği yaşamının bedeli olarak 75 bin ruble teklif eder. Nastassya, İvolgin ailesinin bu evliliğe karşı çıkacağını ve Ganya'nın kendisiyle olsa olsa para için evleneceğini bilse de, teklifle ilgilenir. Doğum gününün akşamında kararını bildireceğine söz verir.

Bu arada general, karısını konukları hakkında bilgilendirmiştir: Meteliksiz zavallı bir budala, ancak son derece iyi eğitilmiş ve

görgülü biri. Kadın, kızlarını yanına alır ve prensi merak içinde huzuruna kabul eder. Hanımlar emin olamazlar; karşılarındaki rol kesen anasının gözü müdür, yoksa gerçekten de budalanın biri midir? Mişkin hemen açık yüreklilikle konuşmaya başlar: İsviçre'ye gidişini, bir eşek anırıncaya kadar orada kendini ne kadar yabancı hissettiğini anlatır: "Eşek, her zaman iyi yürekli ve yararlı bir insandır." Salonda gülüşmeler olur. Mişkin, İsviçre'nin peyzajından, doğadaki yalnızlıktan, köyde sürdürdüğü gözlerden uzak yaşamından ve Lyon'daki infazdan söz eder. Hiç âşık oldu mu sorusunu "hayır"la yanıtlar: "Başka mutluluklarım oldu." İsviçre'deki köylü çocukları onu sevmiştir, özellikle de yoksul ve mutsuz olan küçük Marie; Marie, baştan çıkarıldığı için annesi dahil köyde herkes onu hor görür. Mişkin, bu kıza destek vermiştir ve ona yardım konusunda diğer çocukları da ikna etmiştir. Hastalığıyla ilgili şunları söyler: "Beni budala yerine koyduklarını anlayınca, nasıl budala olabilirim ki?" General eşi ondan büyülenmiştir: "Bence karakteriniz tıpatıp benimkine benziyor." Konu Aglaya'ya gelince, Mişkin, bu kızın neredeyse Nastassya Filippovna kadar olağanüstü bir güzelliğe sahip olduğunu söyler. Mişkin, şaşkına dönen general eşinin isteği üzerine gider ve generalin çalışma odasından fotoğrafı getirir. Adelayda, "Böylesi bir güzellik büyük bir güçtür" der.

Prens, İvolginlerin konağına gider, burada Ganya'nın kız kardeşi Varvara, erkek kardeşi Kolya, annesi ve de evin özensiz giyinmiş, sarhoş, emekli bir general olan beyiyle tanışır. General, prensi görür görmez, onun babasını tanıdığını savunur. Kocasının sarhoşluk hayallerine çoktan alışkın olan eşi, kısık bir sesle, *Mon marie se trompe*[24] der. Kadın sonra oğlu Ganya'ya gerçekten evlenmek isteyip istemediğini sorar, "kızı hiç sevmediğine göre". Derken konağın kapısı çalınır, prens gidip açar. Karşısında Nastassya Filippovna vardır. Ganya, müstakbel nişanlısını ailesiyle tanıştırır. Baba İvolgin yalan hikâyeleriyle ön plana geçer. Nastassya ortamı değerlendirdikten sonra, alayları ve iğneli sözleriyle orada bulunanları kışkırtır. Ganya, babası ve toplum içindeki itibarını

çoktan yitirmiş olan ailesi adına utanç duyar. Yeniden kapı çalınır. Tacir Rogoşin, tekinsiz ve sarhoş bir grup delikanlıyla birlikte içeriye dalar, Ganya'nın evlilik planlarına çok kızmıştır. Tutkusuna yenilerek, Nastassya'yı geri almak üzere Ganya'ya yüz bin ruble önerir. Varvara, Nastassya'ya bakarak, "Bu terbiyesiz insanı dışarı atacak biri yok mu!" diye bağırır. Herkes birbirine girer. Nastassya ve de peşindeki çeteyle birlikte Rogoşin konağı terk edince, İvolginler sakinleşirler. Ganya, prense yaşam felsefesini açar: "Para istiyorum, para! Parayı bir ele geçireyim, en ilginç insan olup çıkacağım!"

Mişkin davetli olmadığı halde akşama Nastassya'nın doğum günü partisine katılır. Ev sahibesi onu görünce çok sevinir. Nastassya'nın karar vermek üzere olduğunu bildikleri için, herkes gergindir. Bir oyun oynamaya başlarlar: Her kura çeken, başından geçen tatsız bir olayı itiraf edecektir. Sıra, yaşı ilerlemiş olan Totski'ye gelir. Totski hikâyesini anlattıktan sonra Nastassya beklenmedik bir anda oyunu böler ve prense sorar: "Evleneyim mi, evlenmeyeyim mi? Siz ne derseniz, onu yapacağım! – Kiminle evlenmeyi kastediyorsunuz? – Gavrila Ardalionoviç İvolgin'le. – Hayır, evlenmeyin!" der Mişkin usulca. Totski ile Yepançin isyan ederler: "– Bundan prense ne? – Prense mi ne? diye Nastassya karşılık verir, o hayatımda rastladığım bana gerçekten düşkün ilk insan!"

Antrede zil çalar, hizmetçi tacir Rogoşin ve beraberindekilerin geldiğini haber verir. Rogoşin, gazete kâğıda sarılı yüz bin rubleyi vaat ettiği gibi masanın üzerine bırakınca, terbiyesizliğini ve satılık biri olduğunu zafer kazanmış bir edayla gözler önüne serer; Ganya'yı para hırsından dolayı kınar ve Totski'yi onu sokak fahişesine döndürmekle suçlar. Konuklardan biri araya girer: "Prens sizi kabul ederdi! – Evet, der prens, namuslu bir eş olarak. Ben bir hiçim, siz ise ıstıraplar çekmişsiniz ve böylesi bir cehennemden tertemiz çıkmışsınız, sizi seviyorum!" Herkes şaşkınlık içindedir, konuklardan birkaçı müstehzi gülümsemelerini gizleyemezler. "Kim bilir belki günün birinde zengin oluruz" diye Mişkin sözlerini sürdürür ve bir mirastan söz edilen bir mektuptan bahseder.

Nastassya güler: “Bir buçuk milyon, yanında bir prens ve bunun da ötesinde, ne diyorlar, bir budala, insan daha ne ister?” Prens, teklifinde ısrarcıdır, ne var ki kadın onu reddeder: “Ben bu genç adamı mı felakete sürükleyeceğim? Bu, yeniyetmelere bayılan Totski’nin dişine göre bir şey olurdu! Ben bir zamanlar Totski’nin metresiydim, prens! Sana şimdi Aglaya Yepançina gerek, ben değil. Haydi gidelim, Rogoşin!” Para çıkınını yanan şömineye atar ve Ganya’ya paketi oradan çıkarmasını söyler. Kadının beden hareketleri çok gergindir, gecenin en dramatik anına gelinmiştir. Herkes şoktadır: Para gerçekten yanıp, kül mü olacaktır? Ganya bu işkenceye dayanamaz ve düşer bayılır. “Kibri, para hırsından daha güçlü” der Nastassya ve ateşten çekip çıkardığı paketi Ganya’ya verir. Sonra Rogoşin’le birlikte evden ayrılır. Prens, peşinden koşar. Diğer konuklar bu skandaldan sonra şaşkınlık içinde başlarını sallayarak salonu terk ederler.

Romanın birinci bölümü burada sona erer. Sonrasında, anlatıcı yolunu önce kaybetmiş gibidir: Mişkin, Nastassya Filippovna’nın evindeki akşamdan sonra Moskova’ya gitmiştir. Petersburg’dan uzakta kaldığı uzun aylarla ilgili kimse ayrıntılı bilgi veremez. Ortada sadece tahminler ve dedikodular vardır: Nastassya, Rogoşin’in yanından kaçarak Moskova’yı terk etmiştir, Mişkin de kayıptır. Aleksandra ile Totski’nin evlilikleri elbette gerçekleşmemiştir. Bu evlilik olmamıştır, ama Moskovalı kibar ve zengin bir soylu olan Prens Ş., Adelayda’ya talip olmuştur, damat adayının genç ve aşırı zengin bir subay olan arkadaşı Yevgeni Radomski de gönlünü Agleya’ya kaptırmıştır.

Yepançiler haziran başında Pavlovsk’taki çiftliklerine göçerler. Çok geçmeden Prens Mişkin Petersburg’a gelir ve *Terazi Motel*’e yerleşir. Zengin bir adam olarak geri dönmüştür. Şimdiye kadar olayların çevresinde varlık gösterirken, servet sahibi bir adam olarak sosyetenin ilgisini fazlasıyla çeker. Önce Lebedev’i ziyaret eder, onu muhabbet tellallığı yapmakla suçlar: Rogoşin uzun süredir Petersburg’dadır ve Lebedev ne yapmış etmiş, onu mutlaka Nastassya’yla bir araya getirmiştir! “Kadın henüz Moskova’dayken

benim yanıma kaçtı" diye Lebedev kendini savunur. Evet, burada buluşmalarını sağlamıştır, ancak hissettiği kadarıyla Nastassya, Rogoşin'le evlenme niyetinde değildir. Mişkin daha ayrıntılı bilgi alabilmek için Rogoşin'in yanına gider.

Tacir, büyük, koyu yeşile boyanmış karanlık bir evde yaşamaktadır. "Evin, bütün ailenizin fizyonomisini ve hepinizin Rogoşin usulü yaşamını yansıtıyor" der prens. "Burası ne kadar karanlık böyle!" Duvarlarda koyu renkli yağlıboya tablolar asılıdır, masanın üzerine kitaplar konmuştur. "Onunla burada mı evleneceksin? diye sorar prens. – Evet.- Yakında mı? – Sence bu bana mı bağlı? – Onu yurtdışına çıkması için ikna edeceğim. Seninle evlenirse bu ikinizin de kesin felaketi olur. Ben onu 'aşkla' değil, 'acıdığım için' seviyorum." Rogoşin kıskançlıktan çıldırır: "O kadın bu dünyada en çok benden nefret ediyor. Beni aldattı ve küçük düşürdü. – Bu durumda onunla nasıl evlenebilirsin ki? – Onu öldüreceğimi düşünüyor." Rogoşin çaresizlik içindedir: "Sen bütün bunlara ne diyorsun Lev Nikolayeviç? – Asıl sen ne düşünüyorsun? – Ben düşünebilecek durumda mıyım? – Ona duyduğun bu aşk ve çektiğin acılar yüzünden ondan ölesiye nefret edeceksin. Bu durumda seninle nasıl evlenmek isteyebilir ki? – Hayır, bu olanaksız. O, başkasına âşık. O da sensin!" Prensin aklı karışmıştır, elindeki bıçakla oynar, Rogoşin bu bıçağı pek çok kez onun elinden alır. Sonra konuğunu kapıya kadar geçirir. Kapının üzerinde Holbein'ın, cesedin aslına uygun olarak betimlendiği *Mezarındaki İsa* tablosu asılıdır. "Bu tablonun karşısında insan inancını yitirebilir." "Öyle de yitecektir, böyle de" der Rogoşin. Tanrı'ya inanıp inanmadığı sorusunu Mişkin duymazdan gelir, sonra da şöyle yanıtlar: "Dini duygu denen şey mantıkla açıklanamaz ve ebediyete kadar farklı, kendine özgü kalacaktır." Haçlarını değiş tokuş ederler; Parfyon, altın haçını verir, Mişkin'in adi bakır haçını alır. Rogoşin sonra konuğunu annesinin yanına götürür, kadın, prensi görür görmez onu kutsar. Ayrılırlarken Rogoşin prense sarılır: "O, senin olsun! Ben aranızdan çekiliyorum! Rogoşinleri unutma!"

Bu güzel ilkyaz gününün öğle sonrasında prens, Petersburg'da dolaşmaktadır. Yalnız kalma ihtiyacı içindedir, ancak gözetlendiği, Rogoşin'in gözlerinin üzerinden ayrılmadığı tedirginliğine kapılmaktan kendini alamaz. İçini ansızın, "özgüveninin zirve yaptığı" duygusu kaplar, bu "ahenk ve güzelliğin doruk noktası"dır, sanki "yaşamın doyumu ve sentezidir". Aklına, *bundan öte zaman yok*, diyen vahiy gelir. Nöbetin ilk belirtileri midir bu? Düşünceleri birbirine girer. Kaldığı motelin karanlık merdivenlerini çıktığı sırada, Rogoşin elinde bıçakla üzerine saldırır. "Parfyon, buna inanamıyorum!" Mişkin'in içinde, daha önce hiç tanımadığı, anlatılmaz bir ışık belirir ve ruhunu aydınlatır. Bunu nöbet izler: Dehşetli bir çığlık atar, bilincini yitirir, "derin bir karanlığa" gömülür. Rogoşin çekip gider.

Kolya İvolgin, Mişkin'i baygın halde bulur ve onu Lebedev'in yardımıyla Pavlovsk'a götürür. Zenginlerin villalarının ve yazlıklarının bulunduğu parklar içindeki bu cennet gibi semt, romanın devamının geçeceği ortamdır. Prensin kiraladığı çiftliğin geniş verandası, büyük tekneler içine ekilmiş portakal, limon ve yasemin ağaçlarıyla donatılmıştır. Villada generalin eşi görünür, yanında üç kızı ve Prens Ş. vardır. Çok geçmeden Ganya ile baba İvolgin gelirler. Önce herkes birbirini dinlemeden konuşur. "Sen evli değilsin, değil mi?" diye generalin eşi sorar. Baba İvolgin, Aglaya'yı çocukken kollarında taşıdığını iddia eder ve farkında olmadan doğruyu söyler. Puşkin'in *Yoksul Şövalye* baladı üzerine sohbet edilir; Aglaya, bu baladda, ideali uğruna yaşamını adamaya hazır bir insanın, temiz güzelliğin resmedildiği bir aydınlığın betimlendiğini söyler. Yoksul şövalye, bir Don Kişot'tur, hiç komik biri değildir, aksine ciddi ve trajik bir kişiliktir. Aglaya, baladı dokunaklı bir şekilde sunar, ancak sıra şövalyenin kalkanındaki yazıya gelince, özgün metne bağlı kalmaz: A(ve) M(aria) D(ei) yerine, N(astassia) F(ilippovna) B(araşkova) harflerini yerleştirir. Prensin huzuru kaçar: Yoksul şövalyeyle yoksa onu mu kastetmiştir? Niyeti onanla alay mı etmektir?

Yeni bir olay patlak vermek üzeredir. Dört genç adam, ticari bir konuda Mişkin'le görüşmek isterler. Ondan, adalet adına para isterler. Prensin yaşam hikâyesini konu alan kötü niyetli bir yazı, iğneleyici sözler içeren bir gazete makalesi durumu aydınlatır: Aristokrat bir kişi, zengin Bay P.'nin parasıyla İsviçre'de budalalık tedavisi görmüştür ve sonrasında bu adamın milyonları ona miras kalmıştır. Bir avukatın tespit ettiğine göre, merhum Bay P.'nin gayrimeşru bir oğlu vardır, adamın budala için döktüğü paraların hepsi aslında bu oğlunun hakkıdır. Soylu evlada karşı hukuken yapılacak bir şey yoktur. Bu yüzden bu konunun kamuoyuyla paylaşılması gerekmektedir. Aralarında, Bay P.'nin oğlu olduğunu iddia eden kişinin de bulunduğu dört delikanlı şimdi tazminat istemektedirler. Prens, makale içindeki savların yalan olduğunu kanıtlayabilecektir. Bu hikâyeyi, kendisinden para koparmaya çalışan açıkgöz bir avukat uydurmuştur. Para talebinde bulunan kişinin, merhum hayırseverin oğlu olmadığı belgelerle ortadadır. Mişkin yine de genç adama on bin ruble ödemeye hazırdır.

Şantaj yaptıkları ortaya çıkınca, ortalığı birbirine katan delikanlılar tedirgin olurlar ve geri adım atarlar. Aralarından sadece biri, veremli İppolit Terentyev planlarının inatla arkasında durur. Herkes onunla acıyarak alay edince, öfkeye kapılır, prense hakaretler yağdırır: "Sizden nefret ediyorum, sizi Cizvit, sizi zavallı yufka yürek, sizi budala, sizi milyoner, sizi dünyadaki herkesten çok yardımsever adam! Benim, ölmek üzere olan birinin başına bu rezaleti açtınız. Ebediyete kadar canınız cehenneme!" Oradaki kalabalık bu verip veriştirme üzerine tam verandadan ayrılacaktır ki, Nastassya, oradan geçmekte olan kaleskanın içinden Aglaya'ya âşık olan Radomski'ye seslenerek, Rogoşin'in onun senedini üstüne devraldığını söyler! Radomski şaşırır, ne bir senetten haberi vardır, ne de bu kışkırtılmanın anlamını kavramıştır. Nastassya birkaç gündür Pavlovsk'ta yaşamakta, erkeklerin akıllarını başlarından almaktadır, ayrıca öylesine bir şıklık içinde ortada dolaşmaktadır ki, bütün kadınlar onun zevkini, güzelliğini ve gösterişli konak arabasını kıskanmaktadırlar.

Ertesi günün öğle sonrasında, generalin eşi prensin ziyaretine gider. Bütün korkusu, Aglaya'nın prense yakınlık duymasıdır, çünkü herkesin de söylediği gibi prens, büyük olasılıkla Nastassya'ya âşıktır. "Yemin et, *onunla* evlenmek üzere buraya gelmediğine yemin et! Aglaya seni sevmiyor, ben de onu sana vermem zaten!" Prens, kadını yatıştırır: Nastassya evine ayak basmasını yasaklamıştır. Generalin eşi bunun üzerine, prensin onu derhal oraya götürmesini ister: "O kadının bir budalaya, tıpkı senin gibi birine ihtiyacı var!" Mişkin, gitgide çeşitli ailevi sorunlar ve para çıkarları konularının içine çekilir, bunların arkasında neler yattığını sezgileriyle çözer, gelgelelim kendini bu karmaşanın içinde konumlandıramaz. Ana eksendeki aşk hikâyesi konusunda da durum farksızdır. Mişkin, Nastassya'ya kuşkusuz ilgi duyar, ancak bu kadına karşı acımaktan başka duygular beslemediğine kıskançlıkla kıvranan Rogoşin'i inandıramaz. Diğer taraftan, Aglaya Yepançina'nın ona duyduğu ve gizlemediği ilgi aklını karıştırır.

Bu arada generalin eşi Yepançina kendi kendini yer, tez canlı yapısının ailesinin hak ettiği saygıyı görememesine yol açmış olabileceğini düşünür. "Bizler orijinaliz, ben başta olmak üzere hepimizi camekânlar içinde sergilemeleri gerekir. Sonra bu gülünç budala ortaya çıkıp, her şeyi birbirine katıyor! Tanrı'ya şükürler olsun ki, Adelayda nişanlandı, bari biri kurtuldu." Kadın, en çok da Aglaya için kaygılanır: O, tıpkı benim gibi, şeytana tutulmuş, kötü biri o, bir nihilist!"

Yepançinler, gidecekleri bir konser öncesinde o akşam verandada toplanmışlardır. Prensi de davet etmişlerdir. Rusya'da, liberal ve sosyalist görüşlerin etkisinin hızla arttığı üzerine konuşurlar. Mevcut düzene saldırı, diye Radomski söylenir. O günlerde uygulanan yargılama yöntemlerinden de söz edilir: Katiller ve şiddet suçu işleyenler beraat ediyor, diye Radomski kızar. Bunun nedeni liberal avukatların, faillerin bu suçları, örneğin yoksulluk gibi haklı gerekçelerle işlediklerini savunmalarıdır. Buna karşın Prens Ş., yeniden düzenlenen Rus hukukuna övgüler yağdırır. Mişkin ona

karşı çıkar, bir failin eskiden suçunun bilincinde olduğunu, şimdilerde ise işlediği suçu haklı göstermeye çalıştığını söyler.

Sonra hep birlikte Pavlovski istasyon konserinin verileceği meydana doğru yürürler. Prens yolda, hatalarının hoş görülmesini ister: “Ölçü nedir bilmiyorum, söylediklerim düşüncelerimi yansıtmıyor.” Herkes mahcup olmuştur, kimseden ses çıkmaz. Ancak Aglaya prense çıkışır: “Neden böyle söylüyorsunuz? Siz, herkesten daha dürüstsünüz. Hiç onurunuz yok mu sizin?” Kız, bunları söyler söylemez prensin yanından uzaklaşır. “İnsanlar bana sizin yüzünüzden neden eziyet ediyor ki? Sizinle hiçbir koşulda evlenmeyeceğim!” Mişkin kızı yatıştırır, zaten kendisiyle evlenmeyi hiç düşünmediğini söyler. Prens, kalabalıklar içinde bir yerde siyah kıvırcık saçların çevrelediği solgun bir yüz görür gibi olur. Sonra, gençlerden oluşan bir grubun içinde Nastassya Filippovna’yı fark eder. Nastassya’nın yüz ifadesinde ıstırabı çağrıştıran bir şey vardır, kaçıktır bu kadın. Nastassya doğrudan Radomski’ye doğru yürür: “Amcanın yanına gittiğini sanıyordum? Haberin yok mu? Kendini vurdu o ve devlet kasasından 350 bin ruble eksik!” Radomski’nin yanındaki subay üniformalı kişi, bu kadına binici kamçısıyla iyi bir ders verilmesi gerektiğini söyler. Nastassya ne yapar eder, delikanlılardan birinin elindeki bastonu alır ve subayın yüzüne indirir. Subay kadının üzerine saldırınca, Mişkin onun Nastassya’ya zarar vermesini önler.

Olay, Yepançinleri dehşete düşürmüştür. Aglaya prense, bir düellodan korkup korkmadığını sorar: “Silah kullanmayı biliyor musunuz? Kendinize bir tabanca satın alın ve doldurmayı öğrenin!” Ancak Mişkin bunu ciddiye almaz. Ama korkağın biri olmadığını savunur. General Yepançin dönüş yolunda prense, bu gösterinin Nastassya’nın bir entrikası olduğunu belirtir. “Ruh hastası o kadın!” diye prens fısıldar. “Ama amcası gerçekten kendini vurdu” der general. General, Nastassya’nın prens ile Aglaya’yı evlendirme peşinde olduğunu, bu yüzden saldırarak, olası damat adayı Radomski’yi Yepançinlerden uzak tutmayı planladığını düşünmektedir.

Aglaya, Mişkin’e ertesi sabah 7’ye parkta bir randevu verir ve gelmesi için yalvarır. Prens, kızın kendisine âşık olabileceği düşüncesini derhal kafasından atar. “Kendi gibi birine” âşık olunması ona göre imkânsızdır. Nastassya Filippovna, prense Rogoşin’le haber yollayarak, mutlaka evine gelmesini ister: -Nastassya seni Aglaya’yla evlendirmek istiyor, dahası kıza mektuplar yazıyor. – Yarın benim doğum günüm, der Mişkin ve Rogoşin’i birer kadeh şarap içmek için evine davet eder.

O akşam prensin verandasında doğum gününü önceden kutlamak üzere seçkin bir grup toplanmıştır, prens mutluluğun doruğundadır. Lebedev bu ortamda, konuklara felaket tellallığı yapmakla meşguldür: Halihazırda yaşanan sefaletin sorumlusu demiryolları değildir, lanetlenmesi gereken, son yüzyıllar içinde bilim ve alışkanlıkların aldıkları seyirdir. Şeytan, insanlara dünyanın sonuna dek hükmedecektir. “Yaşam kaynakları”, demiryollarının simge haline geldiği bir gelişmeyle bozulmuştur. Bu arada prensin yanına yerleşmiş olan hasta İppolit, topluluktan kendisini dinlemesini ister: Sadece bir ay kadar ömrü kalmıştır ve “son gerçeğini” herkesle paylaşmak istemektedir. Bu amaçla, bir tür itirafname okur: *Önemli gördüğüm açıklama – après moi le déluge.*[25] Rogoşin’in evinde, Holbein’ın *Mezarındaki İsa* tablosunu görmüştür, cesedin aslına uygun bu betimlemesiyle insanın dirilişle ilgili kafasındaki düşüncelerin hepsi yok olur. Doğa ona o günden beri, acımasız dev bir hayvan ya da canlıları yutan ve yok yere öğüten son model bir makine gibi görünmektedir. Bu etkiyle, “son kanaatine” ulaşmış ve gün doğarken kendini Pavlovsk’ta vurmaya karar vermiştir: İtilmiş biri olarak bu güzelliklerin ortasında ben ne yapayım? Buna, dini alçakgönüllülük demek doğru olmaz. Bu dünyanın hatalarından ben sorumlu değilim. Bu yüzden dini işin içine katmayalım. İntihar, kendi hür irademle yapabileceğim tek eylemdir: Bazen başkaldırı küçük bir eylem değildir!”

İppolit’in Tanrı’yı inkâr eden küçümseyici sözleri, kalabalığın ilgisini çekmez, ortamda soğuk bir hava eser. “Tabii ki kendini vurmayacak! Ya yaparsa?” diye Lebedev tedirgin olur, ev sahibi

odur çünkü! Grup, gitmek üzere hazırlanır. Veranda çıkışında İppolit gerçekten de tabancasını şakağına dayar ve tetiği çeker. Silah tutukluk yapar. Teatral ölüm gerçekleşmez. İppolit hırsla yere yığılır. Mişkin etkilenmiştir: Ölümün yakın olduğu bilinci, insanı yaşamın anlamı ve anlamsızlığını sorgulamaya zorlar, Lyon'da gördüğü adam da infazından önce aynen bunu yaşamıştır.

Prens, parktaki randevuya henüz sabahın 4'ünde gider, bir banka oturur ve uyuyakalır. Düşünde Nastassya'yı görür; kadın, peşinden gelmesi için el ediyordur. Tiz bir kahkahayla uyanır. Karşısında Aglaya durmaktadır, Mişkin'e açılır: "Benim gözümde dünyanın en dürüst, doğruluğu en çok seven insanısınız, aklınız da son derece yerinde. Beni sürekli birileriyle evlendirmeye kalkmalarından yoruldum, buralardan kaçmak, yabancı ülkeler görmek, Paris'te okumak, Roma'da yaşamak istiyorum, generalin cici kızı olmaktan bıktım." Kızın en büyük arzusu, onunla kaçmaktır. Derken Aglaya'nın ses tonu değişir. Kıskançlık ve sinirle Mişkin'e çıkışır: "O iğrenç kadınla birlikte yaşadığınız dönemde bana aşk mektubu yazmıştınız! Ne var ki ben sizi değil, Gavrila İvolgin'i seviyorum! – Bu gerçek olamaz! – *Yoksul Şövalye* ile sizi hem övmek hem de yermek istemiştim. Sırf o kadın yüzünden buralara geldiniz değil mi? – Evet, onun için." Ne var ki Mişkin, Nastassya'yla ilişkisi olduğunu reddeder: "Ona sadece yardım etmek istiyorum. Âşık değilim. Bu bedbaht kadın kendini suçlu ve ahlaksız biri gibi hissediyor, kendi kendini alçaltıyor, üstelik bundan haz duyuyor. Acıyorum ona. – O halde bana her gün mektup yazdığından haberiniz var mı? Size kendi âşık olduğu halde, sizinle evlenmem için bana yalvarıp yakarıyor. – Bu, onun deliliğinin kanıtı! Kendimi ona adayamam. Öyle gururlu ki, benim aşkımı mazur görmez, ikimiz birlikte mahvolur gideriz. – Bana mektup yazmasını engelleyin. Gavrila Ardalionoviç'le evleneceğim, onunla kaçacağım!" Aglaya sözlerini bitirdiğinde hâlâ öfkelidir, prensi öylece bırakır ve gider.

Prens, derin düşüncelere dalmış, akşam gezintisini yaparken, Nastassya yoluna çıkar. Prensin ayaklarının önünde diz çöker,

delirmiş gibidir: “Mutlu musun şimdi? Ona gittin, değil mi? Emrettiğin gibi yarın buradan ayrılıyorum. Elveda!” Rogoşin, Nastassya’yı arabaya götürür, kadın binmek üzereyken bir an Mişkin’e döner: “Şimdi mutlu musun, değil misin?” Prens, sonsuz bir çaresizlik içinde “Hayır” der.

Bir nokta açıklığa kavuşur: Mişkin ne İsa Peygamber’dir ne de Don Kişot, kendinden gitgide daha çok kuşku duyan zayıf karakterli biridir. Hem Petersburg sosyetesi karşısında, hem de iki kadınla sürdürdüğü tuhaf ilişkisinde edilgen ve kararsız bir kişilik tablosu çizer. Bütün bencilce çıkarlar ve entrikalar ortasında “masum” kalır, çünkü Hıristiyanlığın öngördüğü başkalarının çıkarları için kendini adama idealine sıkı sıkı tutunmuştur, insanları bağışlamaya ve servetini dağıtmaya her an için hazırdır – bu özelliğiyle, çağdaşlarının hırslı bireyselliklerine bir zıt kutup oluşturur. Okuru tekrar tekrar şaşırtan öngörü gücünü, karşısındakini sezgileriyle çözme yeteneğini belki de bu özelliğinden alır? Ancak bunları yaparken kendini bir çıkmaz sokağa sürüklemesi, Nietzsche bakış açısıyla, zayıfların felsefesinin ölümcül diyalektiğidir. Roman müsveddelerinde şunlar yazılıdır: *Budalanın gözünde her şey felakete sürüklenmiştir. Yardım edemeyecek kadar güçsüzdür.* İsa Peygamber’le benzetmenin yapıldığı yerde, şu cümle yazılıdır: *Belki de prensi her yerde sfenks olarak betimlemek gerekir?* Walter Benjamin’in “yanardağ patlaması” bu romanın sonunda kaçınılmazdır.

Dördüncü ve son bölüm, romanın başlangıçtaki akışına döner. Ganya İvolvin hırsının pençesine düşmüştür, servet kazanma ve ilginç biri olmanın ıstıraplı özlemi içindedir. Çıkar uğruna bir tefeciyle evlenen kız kardeşi, onu Aglaya’yla birleştirmeye çalışır. Kız kardeş, Yepançinlerin evinde prense Aglaya’nın nişanlısı gözüyle bakıldığını anlatır. “Kız onun teklifine resmen ‘evet’ dedi mi? – Şimdilik hayır, ama prens dışarıya karşı çok mutlu ve böyle davranırken çok komik oluyor.” Ganya’nın babası, yani baba İvolgin çok değişmiştir. Yaşlı adam günlerdir “berbat bir hastalık hastalığı krizine” tutulmuştur ve herkesi evi terk etmekle

korkutmaktadır. Lebedev, onu para çalmakla suçlamış, aristokrat ruhunu derinden yaralamıştır. Yaşlı adam itibarını yeniden kazanmak için prensi ziyaret eder ve ona baştan sona yalan, fantastik bir hikâye sunar. 1812'de, henüz on-on bir yaşında bir çocukken Moskova'da Napolyon'la karşılaşmış ve onunla konuşmuştur. İmparator onu süitine almış ve oda hizmetlisi görevine vermiştir. Prens kibarca araya girer, "Anılarınızı yazsanız eminim çok ilgi çekerdi" der. "Çoktan yazıldılar, ancak eleştirmenler üzerime çullanmasınlar diye ölümümden sonra yayımlanacaklar." Ayrıca, Napolyon'u Moskova'dan ayrılmaya ikna eden kişi odur. Napolyon bu vedayı, İvolgin'in kız kardeşinin hatıra defterinde ölümsüzleştirmiştir: *Ne mentez jamais. Napoléon, votre ami sincère.*[26] Prens durumu anlar; yaşlı adam, söylediklerine kimselerin inanmadığını hisseden, sonrasında kendi yalanlarından utanan ve incinen yalancılardandır. Prens aynı akşam bir mektup alır; İvolgin, ondan ayrılacağını, prensin merhametinin, zaten alçalmış olan onuruyla bağdaşamayacağını yazmıştır. İvolgin, ona eşlik eden oğlu Kolya'yla birlikte "utanç içinde" aileyi terk eder. Henüz birkaç adım attıktan sonra cadde ortasında yere yığılır, felç geçirir.

Prens, Aglaya'nın nişanlısı mı? Generalin eşinin huzuru kaçmıştır. İşsiz güçsüz, kafası yasak demokrasi düşünceleriyle dolu, devlet memurluğu yapmayan hasta bir budala ve ahmak mı? Aglaya'nın böyle bir kocası mı olsun istedik biz? Yine de Mişkin ile Aglaya birbirlerini sever gibidirler. Birlikte satranç ve poker oynarlar, kız "derin saygısının" simgesi olarak prense canlı bir kirpi sunar. Mişkin, bir aile toplantısına davet edilir. Aglaya prense ısrarla, kendisine talip olup olmayacağını sorar. "Ben... size talibim" diye yanıt verir prens, sersemleşmiştir. Aile, kızlarının prensi sevdiğine inanır ve Aglaya daha sonra verdiği rahatsızlıktan dolayı prensten özür diler. Ne var ki, aralarındaki düşmanlık ortadan kalktığı için Mişkin rahatlamıştır. Sadece general hâlâ kuşkuludur. Aglaya birkaç gün sonra öfkeyle ve Nastassya'ya yan yan bakarak, kimi metreslerin yerini doldurmaya asla niyeti olmadığını söyler.

Yepançinler, “sade bir törenle” prensi sosyeteye müstakbel damatları olarak tanıtmaya karar verirler, Aglaya da Mişkin’i bu geceye hazırlamaya çalışır. Aslında Aglaya bu “sosyete soytarılığından” nefret etmektedir, birilerine yaranmak gibi bir derdi yoktur, yine de prensin olumsuz yönleriyle dikkat çekmesini istemez. Bu yüzden, o modası geçmiş ölüm cezası ya da Rusya’nın iktisadi durumu türünden konulara bir kez daha girmemesi, mümkünse susması için prense rica eder. Mişkin akşam salona girdiğinde davetliler üzerinde önce çok olumlu bir etki bırakır. Orada toplanmış olan “zarif dünya”dan gözleri kamaşır, nazik davranışların büyüsü, sadelik ve sözümona açık yürekli tavırlar karşısında masalsı bir âlemdeymiş duygusuna kapılır. Ne var ki bu topluluğun yapaylığı gözünden kaçmış, bu gösterişteki kibarlığı gerçek sanmıştır. Derken içini saran hayranlığa kendini kaptırır, teklifsizce ve hiçbir maksadı olmaksızın sohbete katılır.

Konuklar arasında, Mişkin’in bir zamanlar elinden tutan hayırseverin bir akrabası da vardır. Konuk, hastalıklı delikanlıyı çok iyi anımsamaktır. Prens, “mutluluktan uçacak” gibidir, pohpohlandığını sanır: “O zamanlar tam bir budalaydım. Merhum Pavlişçev olağanüstü, yüce gönüllü bir insandı!” Davetliler bunun üzerine dikkat kesilirler. Konuklardan biri, “O günlerde bir de bir başrahip hikâyesi yok muydu?” diye araya girer. “Bir Cizvit değil miydi? Pavlişçev, Katolik dinine geçmek istemiyor muydu? Gerçekten tam vaktinde ölmüş!” Mişkin öfkelenir, babalığına arka çıkar: Pavlişçev nasıl olur da gerçek bir Hıristiyan olarak, Hıristiyanlıktan uzak bir dine geçermiş? Katolikliğin tahrif edilmiş bir İsa Peygamber’i müjdelediğini, bir Hıristiyanlık karşıtını telkin ettiğini savunur. Sonra kendini tutamaz: Papa, yeryüzü tahtını ele geçirmiştir ve ateizmin yayılmasını teşvik etmektedir. Sosyalizm de Katoliklik ruhundan gelmedir. Batı’ya karşı Doğu’nun bir savunması gelişmeli, Batı’ya Rus anlayışıyla karşı konulmalıdır: “Bizim İsamız ışık saçmalıdır!” Abartmaması için çevreden prensi yatıştırmaya çalışırlar, ama o durdurulacak gibi değildir: “Rus halkına Rus ışığını gösterin!”

Genelde ürkekliğiyle tanınan prensin bu çıkışı karşısında herkesin hayretten dili tutulmuştur. Kadınlar Mişkin’e bir akıl hastasına bakar gibi bakmaya başlarlar. Mişkin’in daha da ileri giderek, pahalı bir Çin vazosunu alıp yere fırlatması, artık büyük bir skandalın habercisidir. Prens kendini kaybetmiş gibidir. Onu yatıştırırlar, vazoyu da dert etmemesini söylerler; prens sevinir, bunun üzerine konukların gururlarını okşayıcı sözler sarf eder, “bizim üst tabakamız” dediği soyluları zarif, açık yürekli ve akıllı olmakla över, ölçülülüğün her şeyden daha önemli olduğunu savunur ancak hâlâ bir çocuk gibi davrandığını itiraf eder: “Hepimiz kurtulalım, sınıfımız yok yere karanlıklara gömülmesin diye konuşuyorum. Yönetenler olabilmemiz için, gelin önce uşak olalım. Çocuklara bakın, şafak sökerken Tanrı’nın gökyüzünü seyredin, çimen sapına bakın, size yönelen ve sizi seven gözlere bakın!” Konukların tam ortasında durduğu sırada, nöbet bastırır. Korkunç bir çığlık atar ve halının üzerine yığılır. Buna kimse hazırlıklı değildir. Kalabalık üzüntü içinde dağılır: “Rus ideolojisi tutkunu ya da benzer biri, yani tehlikeli değil!” Sonra herkes kızgınlığını dile getirir, sadece generalin eşi kararsızdır: Damat adayı olarak “imkânsız” biri, ancak insan olarak?

Nöbeti izleyen sabah, prens tanımlayamadığı bir hüzün içindedir. Sanki herkes ondan bir şey gizliyormuş duygusuna kapılır. Yepançinler ziyaretine gelirler, sağlık durumuyla ilgilenirler. Aglaya, akşama kadar evden çıkmaması için prense ailesiyle haber yollamıştır. Az sonra İppolit gelir, o akşam Aglaya ile Nastassya’nın buluşacaklarını, bu randevuyu Aglaya’nın isteği üzerine kendisinin ayarladığını bildirir. Mişkin, bir karar arifesinde olduğunu anlar. Nastassya’yı sevmekte mi, yoksa ondan nefret mi etmektedir? Şundan emindir ki, ondan korkmaktadır. Aglaya gelir, birlikte Nastassya’ya giderler, orada Rogoşin’le karşılaşırlar. İki rakibe, uluorta kavga ederler: “Siz prensi sevmiyorsunuz, diye Aglaya başlar, çünkü kibirli ve hırslısınız. Siz sadece kendi yüz karanızı ve size haksızlık edildiği fikrini sevebilen birisiniz. Ben hayatımda daha önce hiç böylesine soylu bir sadelik ve sınırsız bir güvenme

duygusuna sahip birine rastlamamıştım. Bu adamı isteyen herkes kandırabilir, ama o onu aldatanların hepsini bağışlar. Bu yüzden sevgimi kazandı... Hangi hakla bana mektuplar yazıyor, onu sevdiğinizi söylüyorsunuz? Bununla kalmayıp, arabulucu rolünü de oynuyorsunuz. Neden Rogoşin'le evlenmiyorsunuz?" "Sizinki kıskançlıktan başka bir şey değil" diye Nastassya onu tersler, "prensin beni sizden daha mı çok sevdiğini anlamaya çalışıyorsunuz, bütün derdiniz bu." İki kadın da delirmiş gibi prense bakar, ama prens tartışmanın boyutlarını kavrayamamış gibidir. Aglaya, ıstırapla ellerini yüzüne kapatır ve odayı terk eder. Prens kızın peşinden gitmek ister, ancak Nastassya onu durdurur. Bunun üzerine Rogoşin şapkasını alır ve çıkar. Yalnız kaldıklarında Mişkin, Nastassya'nın saçlarını ve yanağını okşar, onu çocuk gibi avutur.

Anlatıcı, iki hafta sonra adları geçen kahramanların durumlarının bir hayli değiştiğinden söz eder. Zaten anlatıcı da çoğu olaya anlam veremez. İyi de, kişi olayı kendi gözünde canlandıramıyor ve gelişmelerle ilgili kendi görüşünü geliştiremiyorsa, anlatmaya nasıl devam edebilir ki? Ortada sadece dedikodular ve varsayımlar vardır. Mişkin'in yeni macerası, "soylu hayat kadını" Nastassya'yla evlilik kararı binlerce farklı yorumla kente yayılır. Düğün günü, haziran başı olarak belirlenmiştir. Pek çok kez ziyaretlerine gittiği Yepançinler prensi evlerine kabul etmezler. Sosyete Mişkin'den uzaklaşmıştır, sadece Radomski onunla ilişkisini sürdürür, günün birinde ziyaretine gelir, bu arada Pavlovsk'tan ayrılmış olan Yepançin ailesinin yeniden huzura kavuştuğunu haber verir. Prensi, hem Nastassya'yla ilişkisinden dolayı hem de zerre kadar nezaket bilmemekle suçlar. Aklıselim ve biraz da psikolojik bir yaklaşımla Mişkin'e davranışlarındaki hataları açıklar: Yüce ruhlu fikirlerinden uluorta söz ederken, Nastassya'nın zalim bencilliğini ve dayanılmaz kibrini gözden kaçırmış, bu hareketiyle Aglaya'yı derinden yaralamıştır. Acımanın da sınırları olmalıdır! "Bir centilmen böyle mi davranır? O pek Hıristiyan yüreğiniz nereye gitti?" – "Bu olaylar nasıl buraya geldi, bugün hâlâ anlamış değilim" diye Mişkin kendini savunur. Nastassya'dan korkmakta ve onun akıl hastası olduğunu

düşünmektedir. Aslında sonrasında Aglaya'ya her şeyi açıklamak istemiştir. "Muhtemelen ne birine ne de ötekine âşıktınız. – Bilmiyorum, belki de öyle." Radomski başını iki yana sallayarak prensin yanından ayrılır: "Biçare budala. Ne olacak bunun hali?"

Mişkin'in çevresinde konuşulan tek konu, yaklaşan evliliktir. Lebedev, Mişkin'i Rogoşin'e karşı uyarır. Çünkü sorun henüz çözümlenmemiştir. Nastassya da, Rogoşin'in onu düğünden önce öldürmesinden korkmaktadır. Prens, kadını gerçek çocuksu bir sevgiyle sevmekte ve onun "dirilebileceğini" umut etmektedir. Kendi kaderi umurunda değil gibidir. Nikâh, akşam saat 8'de kıyılacaktır. Nastassya, önünde kalabalık bir meraklı topluluğunun biriktiği evden çıkmak üzereyken, biraz ileride duran Rogoşin'e doğru kendini ansızın merdivenlerden atar: "Kurtar beni, götür buradan!" Rogoşin kadını kucaklar, bir konak arabasına bindirir, istasyona götürür, birlikte Petersburg trenine binerler. Kilisenin önünde bekleyen prens, Nastassya'nın kaçış haberini alır, "benzersiz felsefi bir duruş" sergiler. Ertesi sabah o da Petersburg'a gider.

Soluğu önce Rogoşin'in evinde alır, ne var ki onun orada olmadığını öğrenir. Başını kaldırır, pencereye bakar, perdenin ardından Rogoşin'in yüzünü görür gibi olur. Sonra Nastassya'nın dairesine gider, ev sahibesi onu görmediğini, ayrıca evliliğin gerçekleşmediğine çok şaşırdığını söyler. Rogoşin'in evine ikinci gidişinden de sonuç alamaz. Nastassya'nın ev sahibesine bir kez daha uğrar, sonra Rogoşin'in bir zamanlar pusuya yattığı motele gider. Ancak otel odasında duramaz. Sokağa çıkar çıkmaz, Rogoşin ona seslenir: "– Lev Nikolayeviç, beni izle, kardeşim! – Nastassya Filippovna sende mi kalıyor? – Evet, bende kalıyor." Rogoşin'in evine gelirler, Mişkin, yatak odasını çalışma odasından ayıran perdenin arkasındaki yatakta birinin yattığını görür. Odada çıt yoktur. "– Bunu sen mi...? – Bunu ben..." der Rogoşin, sesi Mişkin'inki kadar alçaktır. "Peki, onu neyle... Bıçakla mı? Hani o bıçakla mı? – O bıçakla. Ancak çok az kan aktı. – İç kanama." Susarlar. Rogoşin ile Mişkin geceyi bu dairede geçirirler. Ertesi sabah kapıyı kırarak içeri girenler, katili ateşler içinde, prensi de

kendine sorulan soruları anlamaz ve kimseleri tanımaz halde bulurlar.

Okur sonsözden öğrenir ki, Rogoşin tutuklu bulunduğu sırada tedavi edilmiş ve dava sürecinde gerçekleri olduğu gibi anlatmıştır. Hafifletici nedenler göz önünde bulundurularak, Sibirya'da on beş yıl kürek cezasına çarptırılmıştır. Anlatıcının diğer kahramanları yaşamlarını alıştıkları şekilde sürdürmeye devam etmektedirler. Radomski, prensin durumunu öğrenince, İsviçre'de Profesör Schneider'in kliniğine yeniden yatırılmasını sağlamıştır. Radomski, kendini Rusya'da gereksiz hissettiği için yurtdışına gidecektir. Lebedev'in kızı Vera'ya yazdığı uzun mektuplarda, prensin umutsuz durumundan da söz eder. Mektupta Aglaya Yepançina hakkında anlattıkları ilgiyle karşılanır; Aglaya, ani bir kararla çok varlıklı Polonya göçmeni bir dükle evlenmiştir, gelgelelim kısa bir süre sonra adamın ne unvanı ne de serveti olduğu ortaya çıkmıştır. Günah çıkartan bir Katolik papazın da etkisiyle, Aglaya ailesiyle dinen de yollarını ayırmıştır. Kızın general eşi annesi, prensi İsviçre'de ziyaret etmiş, kendisini tanıyamadığını ve perişan durumunu görünce gözyaşlarına boğulmuştur. Avrupa'nın ona yaşattığı düş kırıklığı içinde derin bir tevekkülle şöyle der: “Aklımızı başımıza toplamanın vakti geldi de geçiyor. Şu dış ülkeler dedikleri hayalden başka bir şey değil ve dış ülkelerdeki bizler de hayalden başka bir şey değiliz.”

24. Eşim yanılıyor. (ç.n.)

25. Benden sonra tufan. (ç.n.)

26. Asla yalan söylemeyin, samimi dostunuz Napolyon. (ç.n.)

“Ecinniler”

Roman, gerçek bir cinayet olayına dayandırılmıştır. 21 Kasım 1869’da, bir anarşist terör grubunun lideri Sergey Neçayev, gruptan ayrılmak isteyen üniversite öğrencisi İvanov’u Moskova’da bir pusuda tuzağa düşürerek öldürür. Yazar, bu olay üzerine Rusya’daki devrimci-terörist sosyalizmle bağlarını koparır. Kendine düstur olarak cinlerin adamlardan çıkarak, domuzların içine girdiği ve bütün sürünün göle atlayarak boğuldukları benzetmesini seçer (İncil, Matta 8,32 – 36). Ne var ki yazarın içindeki sanatçı ruh, doğrudan bir alana eğilmek ve polemiklerle oyalanmakla bir türlü bağdaşamaz. Önceden hedeflediği ince kitaptan yazım sırasında gitgide uzaklaşır, ortaya, asıl konunun daralarak yarı komik bir suç hikâyesine dönüştüğü geniş bir roman çıkar. Kahramanların neredeyse hepsinin içine adeta cinler girmiş, onları delirtmiştir. Bu duruma ikinci düstur daha uygun görünmektedir: Kar fırtınasında şeytanın eşlik ettiği maceralı yolculuğu anlatan Puşkin dizeleri.

Dostoyevski’nin *Ecinniler* dışında başka hiçbir eseri drama ve tiyatroyla böylesine yakın ilişkilendirilmemiştir: Başlıca olayların yer aldığı bölümler sahneye konar gibi anlatılmış, öne çıkan canlandırma usulü olarak diyaloglar, yani kahramanların sözleri kullanılmıştır. Kahramanları, değişen ortamlarda sahne üzerindeymiş gibi algılarız. Hepsinin sahneye ayak basmadan önce duruşları, endamları, kostümleri, mimikleri sanki yönetmence denetlenir. Kahramanlar, aynı oyunda adeta bir ya da birden fazla rolü onları tanıdıklarına inanarak aynı anda canlandırırlar. Görülmez bir mekanizmaya kapılarak, sonunda bilinçli ya da bilinçsiz olarak kendilerinin de zemin hazırladıkları bir felakete sürüklenirler. Gerçekleri göremedikleri için, kendilerini yöneten şeytani dürtülerini –itibar hırsı, gözü dönmüş güç tutkusu, fanatizm, cehalet ve kontrol edemedikleri tutkularını– fark edemezler. Kendilerini

beğenmede sınır tanımayan bazıları öylesine gülünç duruma düşerler ki, yazar onları karikatür figürleri olarak betimler. Burada eksik olan, olayları birbirlerine bağlayarak romanlaştıracak unsurdur. Anlatıcı Anton Lavrentyeviç G-v, kendini şöyle tanımlar: "Kısa bir süre önce bizim burada ansızın meydana gelen ve hepimizi şaşkına çeviren eşsiz, beklenmedik ve ilginç bir hadise nakleden yazar." Ancak bir roman figürü olarak sınırlı bakış açısıyla, sadece gördüklerini ve duyduklarını aktarır. Bilmediklerini, ya da bilme şansı olmadığı şeyleri sessiz sedasız her konuya hâkim saydığı yazarın gözünden aktarır. Bunun örneği, araya sokulan ve ağırlıklarıyla bütünü çökme riskiyle karşı karşıya bırakan çok sayıdaki hikâyelerdir.

Sözü edilen eşsiz hadisenin yeri, hayal ürünü bir Rus taşra kentidir. Ana hikâye, yeni atanan Vali von Lembke ve eşi Yuliya Mihailovna'nın kente ayak basmalarıyla başlar. Olayları doğrudan tetikleyen, vali eşinin yardım şenliği düzenleme fikri olur. Vali von Lembke yeni makamında huzurla görev yapma ve gizlice yazdığı romanına devam etme peşindeyken, hırslı karısı yönetme düşleri ve gizli hayaller peşindedir: Yuliya Mihailovna aristokrasinin geleneklerini sevmekle birlikte yeni demokratik hareketlere de kendini yakın hisseder. "İnsanları mutluk etmek", bağdaşamaz gibi görünenleri bağdaştırmak ister ve kendini, uyum içinde yeni bir toplum kurma hareketinin başındaki kişi olarak görür. Bu yüzden gençleri destekler, onların modern görüşlerine ayak uydurur, çünkü amacı onları hoşgörüsüyle kazanmak ve "uçurumdan korumak"tır. İlerici düşünce tarzıyla dikkat çekebilmek için, planladığı şenliğin "kadın hakları"nı destekleme amacını güttüğünü duyurur. Elde edilecek gelir, mali durumları bozuk yerel yöneticilere tahsis edilecektir. Derhal gönüllü yardımcılar bulunur ve "yüksek tabakadan" büyük bağışlar akar. Programda gündüz edebi bir matine, akşam da balo vardır. Yuliya'nın uzaktan akrabası olan ünlü yazar Karmazinov (bu ayrıca İvan Turgenyev'e kötü niyetli bir göndermedir), vali eşine söz vermiştir, matinede *Merci* adını taşıyan "son öykü"sünü okuyacaktır.

Ne var ki zor günlerden geçilmektedir. Valinin masasına hayvanların salgın hastalıklardan öldükleri, büyük yangınlar, soygunlar ve halk arasındaki söylentilerle ilgili şikâyetler yığılmıştır. Bir subayın evinde bildiriler ve yasak kitaplar bulunmuştur. Kentin en büyük fabrikasında kolera salgını başlamıştır. İşçiler, alamadıkları maaşlarını istemekte ve işten çıkarılmayı protesto etmektedirler. Vali von Lembke, otoritesinden güç alarak göstericilere makamından seslenir: “Çıkarın başınızdaki bereleri! Diz çökün!” Kendisine bir şey açıklamak isterler, ama vali beklenmedik bir emir verir: “Kırbaçlayın!” Bir zamanlar iktidarın tüm gücüyle donatılmış olan bu taşra makamındaki adamın yüzünde şimdilerde çaresiz bir ifade vardır artık. Kalabalık şaşkına döner. Bu adam aklını mı kaybetmiştir? Anlatıcı, olayı olduğundan küçük göstermeye çalışır: Polis olsa olsa iki ya da üç kişiye kızılcık sopasıyla vurmuştur!

Yuliya Mihailovna bu olanlardan etkilenmez. Halkının sonsuz sadakatine inanmayı sürdürür. Aynı “uğursuz öğle öncesi”nde düzenlenen şenlik komitesi toplantısında, edebiyat matinesinde şampanyalı kahvaltı mı, yoksa ziyafet mi verilmesi tartışılır. Yuliya’nın kocası valinin ısrarla istediği, şenliğin iptal edilmesi söz konusu bile değildir. Giriş biletleri, bağışlar ve hanımların giyimleri gibi ağır masraflara karşın, çeşitli kentlerden akın akın konuk gelir. Para ödemekte ve karşılığında eğlenmek istemektedirler. Beklentiler çok yüksektir. Salonda herkes yerini aldıktan sonra vali ve eşi görünürler. Çift, mutlulukla gülümser. Yuliya, isteklerinin zirvesindedir şimdi. Alkış kopar, sevinç çığlıkları yükselir.

Bundan sonrası oradaki herkesi şaşkına çevirir ve inanılmazdır: Perde açılır, sahnede sarhoşun biri görünür, abuk sabuk şiirler okur. Konuklar kışkırtıldıkları duygusuna kapılırlar. Yuliya bayılmak üzeredir. Aralarında yazar Karmazinov’un da bulunduğu ilan edilmiş olan konuşmacıların sözleri öfkeli çığlıklarla kesilir. Sonunda kargaşa kaçınılmazdır. “Şenlik başkanı” olarak görevlendirilen anlatıcı, dehşet içinde salonu terk eder. Skandala dönüşen matineden sonra, ne yapacağını bilemez durumdaki

Yuliya'yı eşiyle birlikte baloya katılmaya zar zor ikna ederler. Büyütülecek bir şey olmamıştır ki! Oysa akşamki baloya sadece birkaç hanımefendi katılır. Asilzadelerden gelen olmamıştır. Büfenin çevresini karanlık şahsiyetler doldurur, bunlar belli ki başka kentlerden gelenlerdir. Uluorta Yuliya'nın hırsı ve kocasının yerinden oynamış aklı konuşulur, karıkocayla alay edilir. Davetlileri dağılmak üzereyken Lembkeler ansızın çıkagelirler; vali, kendinden geçmiş durumdadır, karısı ise hemen emekli bir generalin himayesine sığınmıştır. Anlayışlı bir adam olan Lembke, saygınlığını geri kazanmaya, kalabalığa söz geçirmeye çalışırken, karısını çekiştirerek oradan uzaklaştırır. Kalabalığın içinden bir ses yükselir: "Yangın var! Nehir kıyısındaki banliyöler yanıyor!" Herkes kapılara koşuşturur. Düzen ve ahenk gösterisi olarak büyük bir hırsla planlanan balo, küçük kent yaşamının bütün kurallarını yerle bir eden bir skandala dönüşmüştür. Öfkeli kalabalık, yangının da bu olayla ilintili olduğunu savunur. Yangın mahalline gidilir, yıkılmış bir ahşap çitin üzerinde aklı başından gitmiş vali durmakta, kimsenin umursamadığı talimatlar vermektedir. Çevresindekiler onu oradan uzaklaştırmak için boş yere çabalarlar. "Kundaklama bu!" diye bağırır vali: "Nihilizm bu! Yangın, evlerin çatısında değil, beyinlerde!" Çatıdan düşen bir kalas, valiyi yere devirir. Karanlık bir gün doğmak üzeredir. Yağmur çiselemeye başlar.

Anlatıcının sözlerine göre bu, kendi başından geçen "asıl hikâye"dir. Okur, bu skandal yaratan olayları romanın ancak üçüncü ve son bölümünde öğrenir. Öncesinde bir dizi kısa hikâyelerle karşılaşır, bunlar "planlanan kroniğe girizgâh" niteliğindedirler. Bu giriş hikâyelerinin, kasaba düzenini kaosa çeviren o görülmez mekanizmanın ne ölçüde parçaları olduklarını düşünmeye başlarız. Bütün bu olanlar, talihsiz bir rastlantı örgüsü müdür, yoksa ardında gizli bir plan mı vardır? Ortada bunca sorular olduğuna göre, biz romanın başına dönelim.

Önce, "çok saygıdeğer" Stepan Trofimoviç Verhovenski ile tanışırız; kendisi 1840'ların çoktan geçmişte kalmış romantik ve dünyadan bihaber kültürel çevrelerinin kaçık temsilcilerindendir.

Tam yaşlanmanın eşiğine geldiğinde, kendini taşrada bulmuştur. Burada küçük bir çiftliği vardır, ancak geçimini dul bir subay eşi olan, varlıklı toprak sahibesi, bir zamanlar oğluna özel öğretmenlik yaptığı arkadaşı ve "hamisi" Varvara Petrovna Stavrogina'nın lütufkâr yardımlarıyla sağlar. Stepan Trofimoviç hâlâ, öncü liberal bir düşünür olarak görüşleri nedeniyle "zulme" uğradığına inanır. Durup dinlenmeden söylenerek, bir zamanlar önemli bir şahsiyet olduğuna kendini kandırır. İsyancı genç kuşağa, onların öncüleri olduğunu anımsatmak için verdiği bütün uğraşlar sonuçsuz kalınca, kasaba belediyesinin yönetimindeki memurlardan oluşan bir grupla şarap içip, iskambil oynadığı "sessizlik yılları"na döner. Bu trajikomik, ölüm korkusu ve abartılı itibar tutkusu arasında gidip gelen figür, aslında namuslu ve de sonradan göreceğimiz gibi idrak yeteneği güçlü bir adamdır.

Stephan, yani baba Verhovenski kaderini kabullenmiş, dünya haline duyduğu acıyla duygusal nöbetler geçirdiği zamanlar dışında çevresinin sinirine dokunmayan biridir, oğlu Pyotr yurtdışındadır, yıllar önce devrimci faaliyetler gösterdiği için ülkesinden kaçmak zorunda kalmıştır. Pyotr, yakında Rusya'ya döneceğini ve babasına, miras payını üzerine devretmesini isteyeceğini bildirmiştir. "Bu kudurmuş sosyalist ve komünistler" diye baba Verhovenski düşünür, "nasıl oluyor da aynı zamanda böylesine büyük bir hırsla paraya tamah edebiliyorlar?"

Arkadaşı Varvara Petrovna'nın uzun yıllar Petersburg'da ve yurtdışında yaşamış olan oğlu da eve dönmek niyetindedir. Gelgelelim, delikanlının hakkında bilinen ve duyulanlardan da anlaşılmaktadır ki, dönüşünün nedeni özlem değildir. Muhafız kıtası subayı olan Nikolay Stavrogin'in birkaç düellodan sonra rütbesi düşürülmüş, genç adam annesinin koruyucu desteğiyle yeniden eski görevine getirilmiştir. Nikolay, annesiyle vedalaşarak Petersburg'a yerleşmiş, burada sefahat içinde yaşamıştır. Anlatıcıya göre, annesinin sürekli ricaları üzerinde günün birinde "bizim kente" çıkagelmiştir. O artık, yirmi beş yaşında, görgülü ve devasa bir fiziğe sahip zarif bir centilmendir. Nikolay zamanında

pervasızlıklarını birbiri ardına sıralamıştır: Şehir kulübünün başkanını burnundan tutup çekiştirmiş, memurlardan birinin karısıyla dans ederken kadını şehvetle dudaklarından öpmüş, onu hesap sormak için çağıran valinin kulağını ısırmıştır. Bu tuhaf şakalardan sonra doktorların önerisiyle yurtdışına gitmiştir. Yıllar sonra şimdi doğduğu kente doğru yola çıktığı sırada, ortalıkta dedikodular dolaşmaya başlamıştır; buna göre Nikolay Yüzbaşı a.D. Lebyadkin'in topal ve zekâ özürlü kız kardeşinin ırzına geçmiştir ve kızın ağabeyine şimdi tazminat ödemektedir. Varvara Petrovna oğlunun karşı cinse karşı düşkünlükte kendini dizginleyemediğini bilir, ayrıca İsviçre'de yaşadığı bir maceradan da haberi olmuştur. Evlatlığı Dasha'yı önlem amacıyla –ki ikisinin arasında bir ilişki bile geçtiğini düşünmektedir– hemen eski dostu Verhovenski'yle evlendirmeye girişir.

Stavrogin aynı zamanda, döneminin Avrupa'sının entelektüel dünyası hakkında bilgi sahibi bir düşünce adamıdır. Yurtdışında bulunduğu süre içinde, kendisiyle aynı bakış açılarına sahip bir grubu ruhsal katkılarıyla desteklemiştir. Diğerleri onu heyecanla dinlerken ve onun tinsel liderliğini kabullenirken, din, ateizm, milliyetçilik ve anarşist devrim üzerine yapılan ateşli tartışmalar Stavrogin'e artık ruhunu etkilemeyen düşünce oyunları gibi gelmeye başlar. Taraftarlarından ikisi ondan önce vatanlarına dönmüşlerdir; bunlar annesinin oda hizmetlisinin oğlu, öğrenci ve özel öğretmen İvan Şatov ve şehircilik mühendisi Aleksey Kirillov'dur, ikisi de tuhaf fikirleri olan hiçbir gruba dahil olmayan kişiliklerdir. Kirillov, Tanrı'nın, acının ve insanoğlunun ölüm korkusunun doğrudan ifadesi olduğuna inanır. “Sahtekârlık tam olarak buradadır. Ancak yaşamak ya da yaşamamak arasında ayrım yapmayan kişi, yeni insan olup çıkacaktır. Acıyı ve korkuyu yenen, Tanrı olacaktır. Ne var ki o zaman *öteki* Tanrı artık olmayacaktır. Kendini öldürme cesaretini gösteren, Tanrı'dır. Birey, eksiksiz irade özgürlüğüne ancak intiharla erişebilir!” Bu aşırı, “mantıksal intihar”a (Camus) sürükleyen bireyselliğe, Şatov ortaklaşa bir planla karşı çıkar. Bireyin kurtuluşu, Rus halkına yönelmede yatmaktadır: “Ne var ki

halkı olmayanın Tanrısı da yoktur” der inançlı ulusçu. Ona göre halktan kopmak, “itici ateistler” ve “umursamaz, ahlaksız ayaktakımı” üretir. Kirillov ile Şatov’un fikirleri, Dostoyevski’nin görüşlerinden, çelişkili olanı sürekli yansıtma eğiliminden kaynaklanır: Dünyevi mutluluk çabası ve dini kurtuluş, insanoğlunun iktidar talebi ve Tanrının mutlak kudreti. Dostoyevski’nin romancılık sanatı ise, olaylar ilerledikçe iki filozofa biçtiği kaderde gözler önüne serilir.

Buraya kadar anılan karakterler Stavroginlerin evinde bir şekilde bir araya gelirler. Anlatıcı, bu buluşmayı şu sözlerle dile getirir: “Kişisel tarihimin en önemli günlerinden biriydi; sürprizlerle dolu, gerçeklerin insanın gözüne sokulduğu, korkunç şaşkınlıkların yaşandığı bir gündü.” Orada toplanmış kişilere Nikolay Stavrogin’in geldiği haber verildiği sırada, salona yabancı bir genç adam girer: Orta boylu, sarışın, hafif sakallıdır, çok zarif olmasa da modern giyimlidir, kendinden emin, “ağzından inciler dökülür” gibi akıcı bir konuşması vardır. Baba Verhovenski, geleni hemen tanır, o, kendi oğlu Pyotr’dur. Stavrogin daha sonra salona girer. Annesinin, dedikodusunun yapıldığı gibi, topal Mariya Lebyadkina’nın resmen karısı olup olmadığı sorusunu Stavrogin doğrudan yanıtlamaz. Genç Verhovenski onun yerine, Stavrogin’in Petersburg’daki fırtınalı dönemine ait bazı hikâyeler anlatır, hepsi de masum ve eğlenceli maceralardır: Stavragin, Lebyadkin’in kız kardeşine karşı her zaman büyük saygıyla yaklaşmış, geçimini sağlamıştır, kısacası bu, “aşırı doyurulmuş bir insan deneyi”dir. Varvara Petrovna, kızı bundan böyle koruması altına alacaktır. Oğlunun yiğit bir soylu gibi davrandığına inanmak ister.

Konu değiştirilir ve herkes, baba Verhovenski’yle evlenmek üzere olan Daşa’yı tebrik eder. Pyotr da durumdan haberdardır ve ansızın babasının mektuplarında yer alan özel bilgileri açığa vurur, babası aslında evlenmek istememektedir ve oğluna “onu kurtarması için” yalvarmıştır. Varvara Petrovna arkadaşına hiddetlenir ve ona evini yasaklar. Baba Verhovenski kısık sesle oğluna ölçüyü kaçırmaması için yalvarır. Ardından beklenmedik olaylar birbirini kovalar: Önce

Şatov, Stavrogin'in önüne dikilir, yüzüne bütün gücüyle bir tokat indirir. Bunun üzerine, Stavrogin'in İsviçre'den dönen metresi Lisa bir çığlık atar ve bayılarak halının üzerine yığılır. Sanki iki oğulun dönmesiyle birlikte kenti şeytanlar ele geçirmiştir.

Varvara Petrovna'nın evinde meydana gelen bu olaylar, çok geçmeden bütün kentte ağızdan ağıza dolaşır. Öfkelenen halk, Stavrogin'e ateş püskürür. Bir tokat yüzünden yakında cinayet çıkacak dedikodusu yayılır. Bu arada genç Verhovenski, kentin gözbebeği olup çıkar. Yeni vali, Verhovenski'yi devlet memurluğu yapması için iknaya uğraşır, karısı Yuliya Mihailovna da kente yeni gelen bu genci destekler. Anlatıcı, genç adamın gizli amaçlarını o günlerde kimsenin sezemediğini belirtir.

Aynı günün akşamında Pyotr Verhovenski, Stavrogin'in çalışma odasına girer ve onu "bizimkiler"in buluşmasına davet eder. Okur öğrenir ki, kentte gizli devrimci "beşli grup" vardır ve elebaşları Verhovenski'dir. Verhovenski, garnizondaki subaylar ve fabrika işçileriyle de bağlantıya geçmiştir. Ayrıca emrinde Fedka diye biri vardır; Fedka, Sibirya'dan gelme bir hapishane kaçkınıdır, para için yapamayacağı şey yoktur. Stavrogin'i, yönetim ele geçirildikten sonra başa geçecek lider olarak görmektedir. Birlikte yurtdışında bulundukları ve arkadaşlık ettikleri yıllarda Stavrogin gerçekten de bu amacı güden bir organizasyonun kurulmasını sağlamıştır, oysa şimdi devrim ve iktidarı ele geçirme planlarından çoktan uzaklaşmıştır.

Stavrogin o gece Şatov ile Kirillov'un yanına gider. Şatov'u uyarır: Gizli örgütten çıkmak istediği için onu öldüreceklerdir. "Sizi bırakmazlar. Çok şey biliyorsunuz! – Siz de mi bu çetenin üyesisiniz? – Beni olduğumdan fazla görüyorsunuz; aslında onlarla hiçbir ilgim yok, can sıkıntısından aralarındayım, belki beni de öldürürler. – Sizi çok kolay ele geçirirler. Rusya'da da ajanları var, dahası Enternasyonal'le ilişki içindeler." Konuşmanın devamında Şatov, onu neden yumrukladığını açıklar. Kendine bir zamanlar idol bildiği kişinin bakış açısını değiştirmesi bütün hayallerini yıkmıştır Ne de olsa, Rus halkının "Tanrı'yı temsil ettiği" ve dünyayı

kurtaracağı fikirlerini onun aklına sokan Stavrogin'dir: "Tanrı'yı ve vatan sevgisini yüreğime ekerken, Kirillov'un yüreğini zehre bandırdınız. Şimdi ateist mi oldunuz? – Evet. – Bir ateistin Rus olamayacağını kendi ağzınızla söylememiş miydiniz? – Bu, Slav usulü bir yaklaşım. Peki, siz Tanrı'ya inanıyor musunuz? – Evet, inanacağım! Ama burada söz konusu olan sizsiniz, ben değil!" Şatov, Stavrogin'in, çevresine aldırmayan bir bireyci olduğunu, ancak kendini bu rol içinde hiç de iyi hissetmediğini fark eder: "Siz ateistsiniz, gelgelelim halkınızı anlamaktan vazgeçtiğiniz için iyi ile kötüyü ayırt edemiyorsunuz. Tanrı'yı çalışarak, tarlalarda çalışarak kazanmaya uğraşın!" Stavrogin'e bir öneride daha bulunur: "Siz Tihon'a, şu banliyödeki manastırın piskoposuna gitsenize!"

Stavrogin bunun üzerine Lebyadinleri nehrin karşısındaki vadide bulunan küçük ahşap evlerinde ziyaret eder. Yüzbaşı, birlikte geçirdikleri günleri anımsar: "Petersburg'u düşlerimde görüyorum ve dirilişi bekliyorum!" Stavrogin'den bunun için gerekli yardımı alacağını ummaktadır. Ancak Stavrogin, Lebyadin'in kız kardeşiyle bugüne kadar gizli sürdürdüğü evliliğini ilan etmek istediğini söyler, yüzbaşı bunu duyurmanın kendisini gelir kaynaklarından edeceğinden kaygılanır. Mariya, gizli kocasını, gecenin bir yerinde gelen konuğu selamlarken, Stavrogin ona birlikte İsviçre'ye gitmeyi önerir. "Bu inanılır gibi değil. Dağların arasında ben ne yaparım? Siz prens değil misiniz? – Hiçbir zaman olmadım. – Demek ki boşuna beklemişim. Sen, kötü bir oyuncusun. *Benim* kocam çevresine ışık saçan bir şahin ve bir prens, sense bir baykuş ve tacirsin. Sadece kendini düşünen sahtekâr seni, defol! Ben, prensimin karısıyım, senin bıçağından korkmam! – Sersem kadın, diye Stavrogin dişlerini gıcırdatır." Dönüş yolunda köprü üzerinde hapishane kaçkını Fedka'ya rastlar; baba Verhovenski Fedka'yı bir zamanlar İngiliz kulübünde kumarda kaybetmiş, o da Stavrogin'in kölelerinden biri olmuştur. Fedka, Stavrogin'den para ister ve emrine amade olduğunu söyler. Stavrogin, cüzdanındaki banknotları onun ayağının önüne savurur. Fedka, paraları çamurun içinden sızlanarak toplar.

Ertesi akşam, Stavrogin ile genç Verhovenski, Stavrogin'in "ciddiyetten ölen ahmaklar" diye tanımladığı "bizimkiler"in toplantısına giderler: "Bütün bunlar, düzenlenmeyi bekleyen malzemeden başka bir şey değil. Tüzüğü zaten siz kendiniz yazdınız. Bu durumda size bir açıklama yapmam gerekmiyor. Onları etkilemenin yolu, öncelikle üniformadır. Ben bir unvan ve makam da düşüneceğim. İkinci itici güç, duygusallıktır, o da sosyalizmde vardır. Son olarak ana güç, yani her şeyi bir arada tutan çimento, kendi fikrini geliştirme karşısındaki ürkekliktir. Merkez komite zaten sizle ikimiziz. En ideali, dört üyenin, muhbirlik yaptığı bahanesiyle beşinciyi öldürmesi olurdu. Böyle bir olay, insanları kaynaştırır. Yurtdışından gelen ve en önemli sırlara vakıf kuruculardan biri olarak karşılarına çıkın şimdi!"

Grup üyelerinden birinin karısı olan ebenin yanında buluşurlar. Ebe onlara çay ve francala ikram eder. Masada, ev sahibesi, onun kız kardeşi ve Petersburglu üniversite öğrencisi bir kız dışında sadece erkekler oturmaktadır. Aralarında Kirillov ile Şatov da vardır. Ve kimselerin bilmediği bir gerçek: Toplananların kalbini Verhovenski'nin kurduğu "Beşli grup" oluşturmaktadır. Önce kadın sorunları, ateizm ve eskiden beri süregelen önyargılar üzerine konuşulur, derken birisi artık konuya girilmesi için uyarır. "Burada toplantı mı yapılacak, yoksa öylesine buluştuk mu?" Şigalyov diye biri, kalın bir defterden kendi sosyalizm "teorilerini" okumaya başlar. Ne var ki Verhovenski onun sözünü keser: Bu teorilerin hepsi kocakarı masalı, estetik bir zaman geçirme aracından başka bir şey değildir. Sonra ansızın kalabalığa sorar: "Sizler hepiniz beşli gruba girer miydiniz? Sizlere belli bilgiler vermek üzere buradayım, ancak sizlerin fikrini bilmeden nasıl açıklamalar yapabilirim ki? Belki aramızda bir muhbir vardır? Örneğin, bir siyasi cinayet işleneceğini öğrenseniz, bunu ihbar eder miydiniz?" Kimse karşı çıkma cesareti gösteremez. Hepsi davalarının arkasında olduklarını söylerler. Bunun üzerine Şatov ayağa kalkar ve salonu terk eder. "Bu, sizin için bir yarar sağlamaz!" diye Verhovenski arkasından seslenir. "Ancak seni casus, seni alçak adam, senin için sağlar!"

Stavrogin’le Kirillov da ayağa kalkar ve dışarı çıkarlar. Verhovenski arkalarından yetişir. Reddetmemesi için Stavrogin’e yalvarır: “Bir ayaklanma yaratacağız. On grubumuz daha olsun, zafer bizim demektir! İnsanları kışkırtarak isyan çıkartacağız, ülkede huzursuzluk yaratacağız. Arkasından eşitliği sağlayacağız! Belki dünyayı Papa’ya devretmeliyiz o da Enternasyonal’le arasını düzeltmeli! Batı’da Papa, ancak bizim burada siz! Siz benim taptığımsınız. Ben sadece birinci adımı planladım. Ama siz olmadan bir hiçim! Siz, tam da ihtiyaç duyduğumuz şahsiyetsiniz. Siz güneşsiniz, ben de böcek. – Sadece siyasi hırsa kapılmış biri olmayasınız? – Herkesi eğiteceğiz! Suçu ussallaştıracağız, soylu bir başkaldırıya dönüştüreceğiz! Tabii bunun için bir ya da iki nesli ahlaken çökertmemiz gerekir. İnsanların aklına önce yıkımı sokacağız, sonra sizi başa getireceğiz, Zareviç İvan! – Ne yani, tahta başkan olarak bir sahte Zareviç mi?” Verhovenski ne yaparsa yapsın, Stavrogin’i amaçlarına alet edemez. Bir zamanlar dostlarının umut kapısı olan Stavrogin’in içi artık bomboştur, hiçbir öneri karşısında direnci kırılmaz. Oynamakta olduğu ve bir zamanlar oynadığı rollerle kendini artık özdeşleştiremez.

Şatov’un önerisi üzerine, yakınlardaki manastıra gider, orada emeklilik dönemini yaşamakta olan Piskopos Tihon’u bulur. Önce sanrılarından söz eder. “Aslında hepsi benim, sadece farklı kişilikler olarak. Yoksa sizce gördüğüm şeytan mı? Bu seçenek yaptığınız işle daha çok bağdaşmaz mı? – Sözünü ettiğiniz şeyin hastalık olma olasılığı daha yüksek. – İnsan Tanrı’ya inanmadan şeytana inanabilir mi? – Hem de nasıl! – Ve siz böyle bir inancın, hiç inanmamaktan daha takdire değer olduğunu düşünüyorsunuz, öyle mi? – Aksine, mutlak ateizm, umursamazlıktan daha takdire değerdir.” Tihon, Apokalips metninden alıntılar yapar:[27] “Sesini çok yükselttiğin ve de ne soğuk ne de sıcak olduğun için seni ağzımdan kusarak atacağım!” Dar görüşlü bir Ortodoks papaz bekleyen Stavrodin, ansızın içyüzünün ortaya döküldüğü duygusuna kapılır.

Papaza, içi yazılı kâğıtlarla dolu bir paket verir, bu kâğıtlara Petersburg’daki sefahat içindeki yaşamını dökmüştür, özellikle de

ev sahiplerinin reşit olmamış kızları Matryoşa'yı nasıl baştan çıkardığını yazmıştır: Günler sonra, sardunya yaprağı üzerine oturmuş bir kırmızı örümceği "can sıkıntısıyla ve kayıtsızca" izlerken, Matryoşa'nın kendini yandaki odaya asacağını anlamıştır. "Korkağın tekiydim ve asla ahlaklı biri olamayacağımı biliyordum. Kendi hayatımdan tiksindiğim için canıma kıymak isterken, Lebyadkin'in aksak kız kardeşiyle evlenmiştim!" Çok sonraları İsviçre'ye gitmiş ve burada âşık olmuştur, ancak ikieşli biri olmamak için kızdan kaçmıştır. Düşünde Claude Lorrain'in *Acis and Galatea* tablosunu görmüş ve bunu *Altınçağ*'ın habercisi olarak kabul etmiştir. Hem derinden etkilenmiş, hem de yüreği ummadığı bir mutlulukla dolmuştur. Derken örümcek bir kez daha belirmiştir. O günden beri Matryoşa'yı kafasından atamamıştır.

Tihon, bu metnin dürüst bir günah çıkarma olmadığını anlar; yazılanlar daha çok cinsel dürtülerine kapılmış birinin kendini beğenmiş öztanımıdır. "Keşke gerçek pişmanlık olsaydı! Siz ise, küstahça bir duruşla duygusuzluğunuzu göklere çıkarıyorsunuz. Ben sizde ne tiksinme ne de utanma gördüm! Küçük kıza yaptıklarınızdan daha korkunç bir suç elbette işlenemez. Ne var ki zaten çok çirkin olan suç, tasvirinizle olağanüstü itici bir yorum kazanmış." Tihon, Stavrogin'e, böyle bir metin yayımlanacak olsa, dehşete düşen okurların horlamalarına ve alaylarına maruz kalacağını söyler. "Bu yazdıklarınızı ve onları yayımlama fikrini bir yana bırakırsanız, her şeyin, kibrinizin ve şeytanınızın üstesinden gelirsiniz!" Stavrogin, papaza duyduğu hırsı gizleyemez ve günah çıkarma hücresini terk eder.

Şimdi yeniden kentte konuşulanlara, romanın final felaketinin öncüsü olaylara dönelim. Valinin hırslı eşi Yuliya Mihailovna bir süre sonra, çok sempatik bulduğu genç Verhovenski'nin özel ilgi alanlarının oyuncağı haline gelir. Verhovenski'nin koşulsuz sadakatine öylesine güvenir ki, genç adamı sırdaşı ve danışmanı olarak seçer. Verhovenski, valiye de öğütler verir. Von Lembke, bütün saflığı ve güveniyle genç adamla siyasi durumları tartışır, ona

bir romandan pasajlar okur, dahası özel bildiri koleksiyonunu ona ödünç verir.

Bu arada taşra sosyetesine daha önce hiç alışılmamış bir düşünce özgürlüğü, rahatlama ve yeni bir görgü anlayışı yerleşmiştir. Yuliya'nın salonunda, gençlerden bir araya gelen bir çevre oluşmuştur. Verhovenski'nin de teşvikiyle piknikler, küçük gruplar halinde akşam toplantıları ve at gezileri düzenlenir ve bu buluşmalarda "kentin sersem sakinleri" hakkında çeşitli kaba espriler yapılır. Yazar Karmazinov da genç kuşaktan hoşlanır, genç Verhovenski'yi "Rusya'da gizlice devrim adına çalışmış, herkesin söylendiği gibi lideri olmasa da, en azından Rus devriminin bütün sırlarına vâkıf ve gençlik üzerinde çok etkin biri" olarak tanımlar. Verhovenski ziyaretine geldiğinde, yakın bir zamanda yurtdışına gideceğini itiraf eder: "Avrupa benim yaşamımı mı kınayacak? Orada Babil gerçekten çökerse –ki bu büyük bir çöküş olur– o zaman bizim Rusyamızda yıkılabilecek hiçbir şey kalmaz. Burada zafer, devrimci propagandanın olur. Hem bu yaklaşık ne zaman olur?" "Gelecek yıl mayısın ilk günleri başlayarak 1 Ekim Meryem Ana Şefaat Bayramı'nda[28] sonlanmış olacak!" diye yanıtlar konuk ve içinden şöyle düşünür: "Gemiyi terk etmeye vaktin olacaktır, fare seni!"

Kentteki genel atmosferin değişmesinden en çok baba Verhovenski etkilenir. Bu arada valinin eşiyle dostluk kurmuş olan hamisi Varvara Petrovna bile, Verhovenski'yi yüzleşmek üzere Skvoreşniki'deki çiftliğine çağırdığında yeni moda üslupla konuşur. Eski dostunu çok soğuk karşılar. Verhovenski'den planlanan edebiyat matinesine destek vermesini ister, o da sanat üzerine bir konuşma yapma önerisinde bulunur. "Ne, şenlikte *Sistine Madonna*'yı mı anlatmayı düşünüyorsunuz? Bununla olsa olsa titrek ihtiyarlar ilgilenir! Anekdotlar anlatın, tarihi konulara girin bence! Bütün teorileriniz 'özgür araştırmanın ışığında' yok olup gidiyorlar! Hem yeni devletimizde yoksulluk diye bir şey de kalmayacak!" Verhovenski kendini tutamaz, "Oo, yabancı sözcükler yanardağ gibi fışkırıyor" der ve önerdiği konuda ısrar eder. Sonra artistik bir

tavırla oradan yaya olarak uzaklaşacağını, hamisinin bundan böyle hiçbir yardımını kabul etmeyeceğini ve yaşamının sonuna kadar bir tacirin yanında özel öğretmenlik yapacağını söyler.

Pyotr babasını, Stavrogina'yla ilişkisi olmakla suçlar: "Birbirinizi karşılıklı kullandınız: Kadın, bir kapitalist olarak yaptı bunu, sen de duygusal bir saray soytarısı olarak! En iyisi seni artık düşkünler evine kapattırsın! – Sen gerçekten benim oğlum musun? – Sizler gülünç insanlarsınız. Oğlunmuşum, değilmişim, umurunda mı? – Lanet olsun sana! – Elveda sana, eski çağlardan kalma adam!" Baba Verhovenski daha sonra siyasi suç işlemekle itham edilir. Anlatıcının hizmetçisi, Verhovenski'nin "evine haciz geldiğini" söyler. Evi aranmış, müsveddeleri ve kitapları el arabasıyla götürülmüştür. Dahası evinde iki tane bildiri bulunmuştur. Verhovenski kendini tehdit altında hisseder, sürgüne gönderilmeye doğru yol aldığını düşünür, gözyaşlarına boğulur: "Rezil olmaktan korkuyorum. Beni kırbaçlayacaklar!" Elbette başına bir şey gelmez ve şölende, sanat üzerine hazırladığı konuşmayı yapmasına izin verilir. Ancak gösterisi fiyaskoya dönüşür. İnsanoğlunun güzellikten yoksun olarak yaşayamayacağı tezini açıklamasıyla birlikte, salon birbirine girer. Birisi, konuşmacı, "Kölesi Fedka'yı on beş yıl önce kumarda kaybetti" diye haykırır. "Buna ne diyorsunuz, sayın estetizm temsilcisi?" Kargaşa büyümeye yüz tutunca, Stepan Trofimowiç, derin bir üzüntüye kapılır ve kulise koşar.

Oğlu Pyotr, şenliği sabote ederek kentteki düzeni yerle bir etmeyi başarmıştır. Çevresinde yönetime karşı bir komplo hazırlığının sürdüğü fikrine kendini kaptıran valinin eşi, genç Verhovenski'nin desteğiyle bu planları ortaya çıkaracağını, kocasının mesleğinde ilerlemesini sağlayacağını ve kendi şanının yürüyeceğini ummuştur. Oysa şimdi, gerçekleri görememesinin kurbanı olmuştur. Bu arada, olayları kışkırtan kişi, halinden memnundur; yaşanan felaketi kendi yorumuyla çevreye yayar, kentin önde gelenlerini eleştirir, rastlantılar ve yanlış anlamalardan söz eder, genel keyifsizliği körükler. Farkındadır, kuşkular üzerinde toplanıncaya kadar az vakti vardır. Telaşla son darbesini hazırlar. "Bizimkiler" bir kez daha

toplanırlar. Grup, olayların tedirginliği içindedir, hesap sorulmasını ister. Pyotr, yangın sırasında öldürülmüş olarak bulunan Lebadkinleri Fedka'nın öldürüldüğünü söyler. Yüzbaşı, grubu ele vermek istemiştir, cinayet aslında tam zamanında işlenmiştir. Sonra da grubu, kundaklama girişimiyle suçlar. Grup ona hatırlatır, bu tür eylemleri aslında o talep etmiştir: "Demek ki, bu sizin programınız! O halde bizi neyle suçluyorsunuz? – Sizi başınıza buyruklukla suçluyorum! Benim iznim olmadan hareket etme hakkına sahip değilsiniz. Sizi sadece kundakçı değil, aynı zamanda beşli grup olarak da tutuklarlar! Şatov hepinizi ele verir. Ondan kurtulmalıyız!" Başlarda kararsızlık gösterseler de, Şatov'u öldürme konusunda sonra fikir birliğine varırlar, ancak önce sakladığı baskı makinesini elinden alacaklardır.

Pyotr sonra Kirillov'un yanına gider ve ona verdiği bir sözü anımsatır; Kirillov, felsefi nedenlerden canına kıymadan önce yazacağı veda mektubunda, grubun "bütün alçaklıkları"nı üzerine alacaktır. Kirillov'un evinin mutfağında Fedka da vardır. Fedka, "masum kan" için –belli ki bir cinayet emridir bu– kendisine hâlâ borcu olan Verhovenski'yi görünce öfkeyle üzerine atlar: "Beni baştan beri kandırdın, ayarttın, insan kılığına bürünmüş kötülüksün, ateistsin sen!" İki adam dövüşmeye başlar, derken Fedka kaçar. Ertesi sabah, Fedka'nın kent dışında ölüsünün bulunduğu haberi yayılır.

Şatov, güzel bir sürprizle daha karşılaşır. Yıllarca ayrı kaldıktan sonra karısı Mariya ona dönmüştür. Şatov, karısının hasta olduğunu fark edince onun bütün yaptıklarını bağışlar. Komşusu Kirillov, evine dönen karısı için çayını, şekerini, semaverini ve biraz da yiyeceğini Şatov'a bırakır. Bu arada, grubun saf ve şiddete hazır yardımcısı Fähnrich Erkel gelir, Şatov'a ertesi akşam baskı makinesini teslim etmesi talimatında bulunur. Erkel gittikten sonra, Mariya Şatov'a, "hastalığını" açıklar: Kadın, doğum sancıları çekmektedir. Bir bebeği, bir oğlu olacaktır. Şatov mutluluktan uçar: "Yeni bir canlının gelişinin gizemi bu! Dünyada bundan öte bir şey

olamaz! Benim oğlum o, adı İvan olsun!” Aynı akşam Erkel ve Şatov, Skvoreşniki Parkı’ndaki buluşma yerine giderler.

“Beşli grup” oraya çoktan gelmiştir. Şatov’u öldürmeye hâlâ gerek var mıdır? Yeniden ailesine kavuşmanın mutluluğuyla ihbar etmekten belki vazgeçmiştir? Verhovenski, “herkes işini yapsın” diye ısrar eder. Aile mutluluğu Şatov’u durdurmayacaktır, ne de olsa çocuk Stavrogin’dendir. Şatov buluşma yerine gelir, baskı makinesini gömdüğü yeri gösterdikten sonra herkes üzerine çullanır, Verhovenski de onu vurur. Ayaklarına taş bağladıkları cesedi gölete atarlar. Olay planladıkları gibi tamamlanmıştır. Verhovenski zafer çığlıkları atar: “Beyler, kuşkusuz şimdi hepiniz gönüllü görevin kazandırdığı gururu yaşıyorsunuz. Her şey inanca bağlı ve umut ediyorum ki bu inanç yarından içlerinize kazınmış olacaktır. Sizler, kendi görüşlerinizdeki kişilerin oluşturduğu gönüllü bir birliğe katıldınız; amacınız zayıf düşmüş, çökmüş bir varlığı yenilemek ve her şeyin, devletin ve onun ahlakının çökmesi için çalışmaktır. Geriye sadece bizler kalacağız. Önümüzde daha binlerce Şatov var! Artık ihbarcı kalmadı.” Aynı gece Kirillov’a gider, önceden konuştukları mektubu kendi istediği gibi Kirillov’a yazdırır ve onun intihar etmesini bekler. Sonra, sabah trenine yetişmek üzere hızla oradan ayrılır.

Soruşturmayı yürüten makamlar, kentte bir komplo çetesinin olduğunu ve son günlerde meydana gelen olayların hepsiyle, skandala dönüşen şenlik, kundaklama ve cinayetlerle bağlantısının bulunduğunu çok geçmeden fark ederler. Şatov’un cesedi Skvoreşniki Parkı’ndaki göletin dibinde bulunur. Komplocular paniğe kapılarak, her şeyi, gizli örgütü, “Beşli grup”un sözümona ağını ve Verhovenski’nin rolünü itiraf ederler. Kenti tedirgin etmek amacıyla bir deneye kalkışmışlardır. Yuliya Mihaiovna’yı kullanmışlardır, Lebyadkinler Pyotr Verhovenski’nin emriyle öldürülmüşlerdir. “Beşli grup” üyeleri tutuklanarak yargılanırlar. Verhovenski’ye gelince, Petersburg üzerinden yurtdışına kaçar. Şeytani misyonunu tamamlamıştır. Tekinsiz kinizmi ve bağlanmama

dürtüsü içinde ve de mutlak inkâr prensibinin doğrudan somut bir örneği olarak geldiği hiçlik içinde kaybolup gider.

Sıra, sonsöze gelmiştir. Romanın başlarından, 1840'lı yılların romantik *Intelligenzija*'yı[29] temsil eden bir karikatür figür, dengesiz bir hayalperest, korkak ve palavracı olan baba Verhovenski –Dostoyevski'nin bir kadın arkadaşına yazdığı mektuba göre– sonlara doğru bütün olayların "mihenk taşı"na dönüşür. Elinde şemsiyesi ve bavuluyla karayoluna çıkarak hedefi belli olmayan bir yolculuğa koyulmasıyla birlikte kaderi, etkileyici bir sonla noktalanır. Sıcak yuvasını terk etmek ona son derece yürekli bir davranış gibi görünse de, "büyük düşüncenin bayrağını havaya kaldırıyor olmaktan" bir anlamda gurur duyar. Yoldan geçen köylü onu arabasına alır, gittikleri komşu köyde büyük yolculuk öncesinde başını sokacak bir yer bulur. Konakladığı yerde ona krep ve kanyak ikram edilir, meraklı gözler üzerine dikilir. Eski bir hizmetli olan Anisim, Verhovenski'yi tanır: "Bu adam, general eşi Stavrogina'nın evinden çıkma büyük bir bilgindir!" İncil satıcısı Sofya Matveyevna, Verhovenski'ye bir Yeni Ahit sunmak ister. Verhovenski, yola bu kadınla birlikte devam eder. "Korkarım pek sağlıklı değilsiniz? – Kitabınızı satın alacağım ve içindekileri halka sunacağım. Çok güzel konuşmalar yapacağım. Ama şimdi biraz kestirmek istiyorum. – Bence siz gerçek bir influenzaya[30] yakalanmışsınız!" Bir sonraki köye ulaşırlar, Verhovenski burada bir oda kıralar, öğle yemeği sipariş eder. Dokunaklı sözler ve yalancılıktaki ustalığıyla Sofya'ya yaşamını ve aşk maceralarını anlatır. Yatağa uzanınca durumu ağırlaşır. Ertesi sabah, kendini yargılama krizine tutulur, kontrolü kaybeder: "Anlattıklarımın hepsi yalandı, şan, şöhret tutkusu, caka ve boş laftı!" Ricası üzerine, Sofya hasta adama İncil'den bir bölüm okur; Apokalips meleği ve domuz sürüsünün içine giren şeytanların benzetmesiyle ilgili vahiydir bu. Verhovenski heyecanlanır: "Bizim büyük sevgili hastamız Rusya'nın içinde birikmiş olan şeytan ve küçük şeytancılar, onlar bizleriz, bizler, Petruşa ve belki de ben en önde gidiyoruz! Aklımızı yitirmiş ve kudurmuş olarak uçurumdan denize atlayacağız ve hepimiz boğulacağız. Hastaya gelince, o

iyileşecek ve "İsa'nın ayakları dibine" oturacak." Verhovenski sayıklamaya başlar, sonra da bilincini yitirir.

Anisim'den gelen haber üzerine, Varvara Petrovna birkaç gün sonra Verhovenski'nin yanına gelir. Kıskançlık duygusuna kapılarak, Sofya'yı odadan kovalar, hışımla söylenir: "Sizi utanmaz, nankör adam!" Verhovenski'nin tanınmaz durumdaki yüzüne bakınca ağır hasta olduğunu anlar. "Siz bana ömür boyu işkence ettiniz!" Ancak Verhovenski onun elini dudaklarına götürür: "*Je vous aimais!*" sözleri dökülür dudaklarından, "*toute ma vie*!"[31] Ne var ki şimdi biraz uyumak istemektedir. Varvara papazı çağırır ve anlar ki, yola gelmez bir ateist olan Verhovenski, Tanrı'ya, aşka ve yaşama kendine göre inanmıştır. Verhovenski, oğlu Petruşa dahil herkesi bir kez daha görmek ister. "İnsan, her zaman büyük bir şeyin önünde eğilmek zorundadır, yaşasın büyük fikir!" Stepan Verhovenski üç gün sonra ölür, Skvoreşniki'de gömülür.

Nikolay Stavrogin, yangın felaketinin olduğu geceyi eski metresi Lisa'yla geçirmiştir. Ertesi sabah Skvoreşniki'deki büyük salonda ona yeniden uyanan aşkını itiraf eder, onunla seyahate çıkmak istediğini söyler. Lisa'ya gelince, Stavrogin'i artık iyice tanımıştır: "Eskiden aşkınıza inanmıştım. Oysa şimdi hastabakıcılığınızı yapmaya niyetim yok. Daşa'ya gidin, sizinle nereye isterseniz gelir!" Lisa dışarı çıkar, Verhovenski gelir: "Aramızda suçlu olan yok. Sadece rastlantılar birbirini izledi. Yani hukuken suçlu bulunamazsınız. Vicdanınız da masum. Ama siz bunu istemiyorsunuz sanırım? – Yakıldılar, öldürüldüler mi? – Öldürüldüler, ama yakılmadılar, sorun da burada zaten! Ancak siz şimdi özgür bir dul olarak, güzel, varlıklı bir kızla evlenebilirsiniz." Lisa ansızın kapıdadır: "Kim öldü? – Karım, sizin ağabeyiniz Lebyadkin ve hizmetçi kadın! – Bana Tanrı huzurunda söyleyin, suçlu musunuz, değil misiniz? – Ben öldürmedim. Buna karşıydım, ne var ki öldürüleceklerini biliyordum ve durdurmak için hiçbir şey yapmadım. Beni bırakın, Lisa!" Ancak Lisa yangın mahalline doğru koşar, ölüleri görmek ister. Olay yerine ulaştığında kalabalık

haykırır: “Stavroginlerin adamı! Öldürmekle yetinmezler, bir de seyretmek isterler!” Lisa’yı döverek öldürürler.

Stavrogin’in Petersburg’a gittiğini öğreniriz. Varvara Petrovna’nın evlatlığı Daşa, birkaç gün sonra Stavrogin’den bir mektup alır. Stavrogin, şunları yazmıştır: “Gücümü her yerde sınadım, gelgelelim bu gücü kullanmama değer hiçbir şey bulamadım. İyilikten de kötülükten de aynı ölçüde tatmin oldum. Bir süre umutlarına imrendiğim isyancılar grubuyla ortak bir yönüm yoktu!” Stavrogin, Daşa’ya birlikte İsviçre’ye kaçmayı önerir, ancak önerisini hemen geri alır: “Hayır, dikkatli davranmalısınız: Benim aşkım, kendim kadar sığ kalacaktır.” Daşa mektubu Varvara Petrovna’ya gösterirken, kapıda bir uşak belirir, Nikolay Stavrogin’in az önce Skvoreşniki’ye döndüğünü haber verir. Stavrogin’in annesi korkunç bir önseziyle evin içini aramaya başlar. Oğlunu çatı katındaki bir odada bulur. Kendini asmıştır. “Kimseleri suçlamayın, sadece ben...” Doktor muayenesinden anlaşılır ki, Nikolay Vsevolodoviç şuuru açık ve aklı tamamen yerindeyken canına kıymıştır.

27**.** Apokalips, Yuhanna tarafından yazılmış, vahiy olarak bilinen, insanlığın geleceğini betimleyerek anlatan metin. (ç.n)

28**.** Ortodoks ve Bizans kiliselerinin ortak kutladıkları dini bayram. (ç.n.)

29**.** Rusya’da devrim öncesi aydınlar sınıfı. (ç.n.)

30**.** Grip. (ç.n.)

31**.** Sizi ömrüm boyunca sevdim. (ç.n.)

“Karamazov Kardeşler”

Dostoyevski, 1856’da bir arkadaşına yazdığı mektupta, “Gençken insanın üzerine fikirler adeta yağıyor, ne var ki bunları hemen kapmak ve söze dökmek hata olur. İnsanın sentezi beklemesi, düşünmesi ve bir fikri meydana getiren her bir ayrıntının bir bütünü oluşturacağı günü beklemesi gerekir” der. Dostoyevski, eserleriyle ilgili olarak, muhteşem bir fikri sık sık gerektiği gibi sahnenin içine oturtamayarak harcadığından yakınmıştır. Ancak özlemini çektiği o sentez, son romanında gerçekleşmiştir: *Karamazov Kardeşler*, külliyatın büyük finalini oluşturur.

Bir baba cinayetinin heyecan uyandıran hikâyesi, insanın iyi ve kötü arasında yaptığı benzetme formunda olağanüstü bir teknikle anlatılır. Herkes, suçluyu ve ona bu suçu işleten nedenleri bildiğini zanneder. Bulgular eksiksiz gibidir. Oysa gerçek katil çok kurnazca ve soğukkanlı davranmıştır. Suçu onun işlediği hiçbir şekilde kanıtlanamaz. Mahkeme, yanlış bir hükme varır. Ancak başka ve çok daha yüce bir düzlemde olsa da, adalet yerini bulacaktır.

BİR BABANIN ÜÇ OĞLU VARDIR. Toprak sahibi Fyodor Pavloviç Karamazov, hayvanların bir araya toplandığı yer gibi tuhaf bir adı olan *Skotoprigonevsk*’te yaşar. Hainlikte ve gülünçlükte rakip tanımayan bu adam, yoldan bir çitle ayrılan, bahçe içindeki büyük evinde “hiç kimseye yararı olmayan, sefahat içinde” bir yaşam sürer. “Fizyonomisi, çöküş dönemindeki Romalı yaşlı bir aristokrata benzeyen”, ahlaki deformasyona uğramış bir çağdaştır o. Alkolün buğulandırdığı karmakarışık bir beyinle, başarılı ticari işlere imza atar. Ayrılıkla sonuçlanan iki evlilikten üç oğlu vardır: Dimitri (Mitya), İvan ve Aleksey (Alyoşa). Masallarda nasıl en küçük oğlan çocuk genelde ahmağın biriyse ve hikâyenin sonunda canavarı öldürerek, genç kızı kurtarıyorsa, burada da küçük Karamazov, yani

Alyoşa, romanın girişinde “kendine özgü tuhaf bir insan” tanımıyla başkahraman ilan edilir.

Baba, oğullarını yok saymış, eğitimlerini rastlantılara ve ellere bırakmıştır. En büyük oğul Dimitri uçarı genç bir subaydır, mirastan payını almak umuduyla sürekli yeni borçlara girer. Ancak babası onu oyalar ve mirastan geriye metelik bırakmaz. Dimitri aldatıldığını anlayınca öfkeden deliye döner, duruma açıklık getirmek üzere doğduğu kasabaya geri döner. Anlatıcı, romanda geçen felaketlere bu durumun yol açtığından bahseder. Diğer iki oğul, Karamazov’un ikinci evliliğinden dünyaya gelmişlerdir, anneleri ölünce onları da başkaları büyütür. Kendi halinde, düşünceli ve zeki bir genç olan İvan, liseye, sonra da üniversiteye devam eder. Babasından para istemeyecek kadar gururlu olduğu için, özel dersler verir, gazetelere makaleler yazar. Hiç beklenmedik bir anda günün birinde baba evine yerleşir. Kavgada babası ile ağabeyinin arasını bulacağından söz edilir. Üçüncü oğul Alyoşa, liseyi yarıda bırakmış, annesinin mezarını ziyaret etmek için geri dönmüştür. Kasabanın yakınlarındaki manastırda münzevi bir rahip olan Starez Sossima ile tanışmıştır, onun yanında manastır müridi olarak yaşamaktadır. Üç kardeş, babalarının ahlaken yargılanmayı hak ettiği konusunda hemfikirdir. Yazar bunun dışında üç zıt karakter çizer; Dimitri şehveti, İvan aklı, Alyoşa da dengeli bir ruhsal yapıyı simgeler. Baba Karamazov bir gün şaka yollu, Starez Sossima’nın hücresinde toplanmayı ve rahibin önünde aile sorununu tartışmayı önerir. Sossima önce şaşırır (“Sizin hakeminiz olmaya beni kim tayin etti?”), ama sonra bu buluşmaya onay verir.

MANASTIRDA SKANDAL. Güzel bir ağustos gününün öğle öncesinde, baba Karamazov, oğlu İvan’la manastırda buluşur. Starez’in hücresinin önünde bir kalabalık birikmiştir, bunların hemen hepsi, rahip tarafından kutsanmayı bekleyen köylü kadınlardır. Asil konuklar için ayrılmış özel, küçük odada toprak sahibesi Hohlakova ile felçli kızı Lisa beklemektedirler. Sossima, yanında Alyoşa’yla görünür: Rahip, altmış beş yaşında, orta

boyludur, hafif kamburu vardır, dudakları ince, burnu kuş gagası gibidir. Baba Karamazov, kendini maskara olarak tanıtır: “Islah olmaz saray soytarısıyım, ta çocukluğumdan beri, ben böyle doğdum, muhterem Peder, geri zekâlı olarak dünyaya gelmek gibi bir şey benimkisi! Ya da içimde kirli bir ruh gizlenmiş olabilir, üstelik öyle çaplı bir ruh da değil!” Karamazov, gevezeliğiyle konuşmaları yönetir. O ana kadar huşuyla dolup taşmış olan oda, onun maskaralıkları ve dehşet verici gülünçlükleriyle kutsallığını yitirir.

Sossima arada bir koridora çıkar. Köylü kadınlar ona günah çıkartırlar, acılarını anlatırlar, rahip de onları kutsar. “Görgülü ve duygusal bir kadın” olan Bayan Hohlakova, kızı şifa bulduğu için Starez’e teşekkür eder, kızı da Alyoşa’ya, Dimitri’nin nişanlısı Katerina İvanovna’nın gönderdiği davetiyeyi verir. Starez hücreye geri döndüğünde Dimitri hâlâ gelmemiştir, bunun üzerine İvan’ın bir gazetede yayımlanan güncel kilise ve devlet ilişkisi üzerine yazdığı bir makalesi üzerine sohbet edilir. Yazar, Rus kilisesinin devlet içinde kaybolup gitmesinin ya da Roma Katolikliğinde olduğu gibi bir tür devlet kuruluşuna yükselmesinin yanlış olacağını, kilisenin devleti bünyesine alması gerektiğini anlatır: “Her devlet sonunda tümüyle kiliseye dönüşmelidir.” O zaman, suça bakış açısı da değişecektir: En büyük ceza, sadece İsa Peygamber’in emirlerinin bildirildiği vicdanın sesi olacaktır.

Derken, bu arada ordudan ayrılmış olan Dimitri Karamazov şık bir sivil elbise içinde çıkagelir, yapılı ve sevimli bir genç adamdır, ancak özellikle konu babasıyla kavga etmek olunca doğuştan gergin ve sinirli biridir. Gecikmeden dolayı özür diler. Tartışmaya kaldığı yerden devam edilirken, Sossima sözlerini keser; İvan’ın dürüstlüğünden kuşku duymaktadır: “Çünkü büyük olasılıkla ne ruhunuzun ölümsüzlüğüne ne de kiliseyle ilgili kendi yazdıklarınıza inanıyorsunuz!” Baba Karamazov araya girer: “İlahi Aziz Starez: Bu benim oğlum, canımdan kopma, benim en hürmetkâr Karl Moor’um, şu öteki ise oğlum Dimitri, en hürmet bilmez Franz Moor, bu durumda ben de doğal olarak hükümdarlık yapan Kont

von Moor'um!" Sossima, böyle soytarılıklara izin vermeyeceğini söyleyince, baba Karamazov, Dimitri'yi parasını orduda çarçur etmekle ve sersem kadınlarla gezerek eski komutanının kızı olan nişanlısını küçük düşürmekle suçlar. Dimitri, karşı saldırıya geçer; babası edepsiz bir şehvet düşkünü ve adi bir komedyendir, aslında kızda gözü vardır, kastı, sırf kıskandığı için öz oğlunu suçluluk duygusunun içine hapsetmektir: "Böyle biri neden yaşar?" "Duyun, ey rahipler, baba katilini duyun!" diye baba Karamazov haykırır. Seslerin yükseldiği skandalın orta yerinde Starez ansızın Dimitri'nin önünde diz çöker: "Bağışlayın, herkesi bağışlayın!" der. Konuklar keşişhaneyi telaş ve şaşkınlıkla terk ederler.

Manastırdaki öğle yemeğine giderken, Alyoşa, papazlık öğrencisi Rakitin'le konuşmaktadır, Rakitin, Sossima'nın kendini dizlerinin üzerine atmasıyla alay eder: "Bir suçun kokusunu aldı. Starez, simgesel olarak bir katile işaret etti. Karamazovların hepsi adi şehvet düşkünleri. Gruşenka denen kadın yüzünden birbirlerine düşecekler!" İki genç manastıra geldiklerinde yeni bir kavga başlamıştır. Masaya henüz oturulmuştur ki, kasabadan ayrılacağına söz veren baba Karamazov umulmadık bir anda manastıra çıkagelir; rahiplere, dahası Starez'e hakaretler yağdırır: "Siz, Aziz Pederler, halkın kanını emiyorsunuz!" Oğlunu oradan çekip alacak ve manastıra artık para bağışlamayacaktır! Yemek salonunu bağıra çağıra ve el kol hareketleri yaparak terk eder.

DİMİTRİ GÜNAH ÇIKARIR. Alyoşa, Katerina İvanovna'nın yanına giderken, yolda ağabeyi Dimitri'ye rastlar. Dimitri'nin anlaşılan keyfi çok yerindedir, bir meyve bahçesindeki kameriyeye oturmuş, Schiller'in *Sevinç Türküsü* şiirinden mısralar okumaktadır. Aslında korkunç bir ikilem içinde kıvranmaktadır: Nişanlısı Katerina'yı alçakça aldatmıştır, şimdiyse büyük bir tutkuyla Gruşenka'ya âşıktır. Güzelliğe nasıl yaklaşılmalıdır? Ruhla mı, şehvetle mi? Yoksa Azize Meryem'in kusursuzluğunun ifadesi olarak mı, ya da şehvet ve kötü huyların cisme bürünmüş hali olan Sodom kusursuzluğuyla mı? Dimitri anlatır, Katerina eski amirinin

kızıdır, ona pek yüz vermeyen, güzeller güzeli okullu genç bir hanımefendidir. Dimitri bir gün, kızın babasının zimmetine geçirdiği bir meblağı karşılaması için Katerina'ya para vermiştir. Aslında bu durumu kullanabilecek durumdadır, ancak duruşunu hiç bozmamıştır. Kız, babasının ölümünden uzunca bir süre sonra büyük bir mirasın sahibi olunca Dimitri'ye borcunu öder ve onunla evlenmek ister. Nişanlanırlar. Ne var ki Dimitri çaresizdir: Kızın belki de sadece yüce gönüllülüğünü sevmektedir? Derken, fettan Gruşenka'yla tanışır. Yıldırım çarpmış gibi bir ihtirasa kapılır: "Vücudunda öyle kıvrımlar var ki!" Gruşenka'yla Mokroye'ye giderler, sabaha kadar eğlenirler; Dimitri hesabı, Katerina'nın verdiği paradan öder. Alyoşa, parayı Katerina'ya iade etmesini önerir: "İyi de, nereden bulayım? Babamdan mı? Babamın bana hukuken borcu kalmadı, olsa olsa ahlaken hâlâ borçlu! – Ondan metelik çıkmaz. – Biliyorum, hele bundan sonra, asla. Kendisi çılgın gibi Gruşenka'ya âşık. Evinde günlerdir 3 bin ruble hazır, pembe kurdeleli bir zarfa koymuş, üzerine de şöyle yazmış: 'Meleğim Gruşenka'ya, bana gelmek isterse.' Gruşenka gerçekten yanına gidecek olsa, kan çıkar. – Kimi öldürmek niyetindesin? – İhtiyarı. Ondan nefret ediyorum, tiksiniyorum. Hayır, Gruşenka'yı öldürmem!" Dimitri babasından onun adına para istemesi için kardeşine yalvarır sonra da Katerina'ya "veda selamını" götürmesini ister.

SMERDYAKOV - DALKAVUK. Karamazovların tek katlı evinde, birçok çatı ve sandık odası, saklanmaya uygun garip yerler ve umulmadık merdivenler vardır. Buralara fareler de yerleşmiştir, ama baba Karamazov bu durumdan rahatsız değildir. Gece olunca hizmetlileri, yaşlı Grigori ile karısı Marfa'yı ve Smerdyakov'u yandaki müştemilata yollar. Bahçeye açılan kapı akşamları kilitlenir. Zekâ özürlü olduğunu bütün kasabanın bildiği "Kokmuş" Lisaveta'nın (Smerdyaşçaya) evin hamamında bir erkek çocuk dünyaya getirdiğine ve sonrasında hayatını kaybettiğine Grigori bir zamanlar tanık olmuştur. Anlatılanlara göre, çocuğun babası, baba

Karamazov’dur. Grigori çocuğu büyütmüş ve ona annesine dayandırarak Smerdyakov adını vermiştir. Kuruntulu bir kişiliğe sahip bu çocuk, küçük yaşlarda sara nöbetleri geçirmeye başlamıştır. Kedileri büyük bir zevkle asarak öldürmüş, sonrasında büyük cenaze törenleri düzenlemiştir. Kitaplara pek ilgi göstermemiş, ama temizliği ve temiz giysiler giymeyi çok sevmiştir. Artık delikanlı olmuş, evde aşçı ve ikinci uşak olarak görevlendirilmiştir.

Alyoşa eve geldiğinde öğle yemeği vakti geçmiştir. Babaları, Grigori ve Smerdyakov’un önünde İvan’la telaşlı telaşlı konuşmaktadır. Dinin gücü ve güçsüzlüğü üzerine tartışmaktadırlar. Smerdyakov, konu kendi çıkarı olunca insanın dini inkâr edebileceğini keskin zekâsıyla kanıtlar. Sonra babanın emriyle uşaklar odayı terk ederler. “Smerdyakov’un sana ilgisi nereden geliyor?” diye babası İvan’a sorar, “Nasıl etkiledin onu? – Hiçbir şey yapmadım sayılır. O, doğuştan dalkavuk. Zamanı gelince, ölmek için koşarak savaşa gidecektir! – Yerinde olsam, bu manastır işine bir son verirdim” der babası ve Alyoşa’ya döner: “Rus topraklarındaki şu bitmek tükenmek bilmeyen mistisizmi ortadan kaldırmak, kökünü kazımak gerek! O zaman darphaneye ne çok altın girerdi! – Neden kökü kazınacakmış ki? – Gerçekler su yüzüne çıksın diye! – Ama gerçekler su yüzüne çıkarsa, önce sizi soyar ve ortadan kaldırırlardı! – Bu Starez yok mu, bu Strarez” diye baba devam eder, “o, bir Rus Cizvit’i ve sefih! Onda Mephisto havası var, Tanrı’ya da zerre kadar inandığı yok!” Ancak baba Karamazov’un en sevdiği konu kadınlardır. Laf arasında, iki oğlunun annesini mistisizmden kurtarmak için, kadın yanındayken bir ikonanın önünde kustuğunu anlatır. Karısı bunun üzerine bayılmıştır. Alyoşa öfkeden kendini kaybeder.

Aynı anda öndeki odadan bir çığlık duyulur. Dimitri kendini içeri atar, Gruşenka’yı aramaktadır: “O burada!” diye haykırır, “onu köşeyi dönerken gördüm!” Babasının saçlarına yapışır, adamı yere savurur, çizmesinin topuklarıyla yüzünü çiğner: “Öldüreceğim ben bunu!” İvan, kardeşini babasının üzerinden güçlükle alır: “Bir haşarat diğerini yutacak!” diye geveler. Yara bere içinde kalan baba

Karamazov, kendisini kaldırmaya çalıştıkları sırada, ansızın Alyoşa'ya dönerek, aslında Dimitri'den çok İvan'dan korktuğunu söyler. Alyoşa evden ayrılırken, İvan, avlu kapısının önündeki bankta oturmaktadır. "Bu kadın bir hayvan!" der ve babasını korumaya söz verir.

GÜZEL KADINLAR KAVGASI. Alyoşa, Katerina İvanova'nın evine vardığında hava artık kararmıştır. Dimitri'nin veda selamını aktarırken Alyoşa biraz mahcuptur. Katerina etkilenmez ve aldatılmış olmasına karşın Dimitri'den ayrılmak istemez. Gruşenka konusunda şunları söyler: "Bu tutku, aşk değil. Kadın, Dimitri'yle evlenmeyecek. Şu kız ise bir melek, büyüleyici bir canlı!" Birisi kapının önündeki perdeyi iter. Alyoşa'nın önünde Gruşenka, İvan'ın deyişiyle "hayvan" durmaktadır şimdi. Çocuksu ve temiz yüz hatları, bu Rus güzelinin dolgun vücudu, yumuşacık beden hareketleri ve melodik konuşma tarzıyla bağdaşmaz. Katerina, Gruşenka'dan büyülenir ve kadının yaşam hikâyesini anlatmaya koyulur: Gruşenka, beş yıl önce bir subay tarafından terk edilmiştir, bu arada subayın karısı ölmüştür ve adam Gruşenka'yı mutlu etmek için ona geri dönmek üzeredir. Gruşenka, noktasız virgülsüz konuşmayı burada keser: "Zavallı Dimitri'yi, canım onunla alay etmek istediği için baştan çıkardım! Ama şimdi yeniden hoşuma gitmeye başladı. Belki de onunla kalırım? – Az önce hiç böyle konuşmuyordunuz ama!" Gruşenka, Katerina'nın öpmek için elini tutar ancak sonra aklı başına gelir: "Yok, sizin o nazik elinizi öpmeyeceğim! – Terbiyesiz sizi!" der Katerina, kendini tutamayarak: "Defolun, sizi ahlaksız yaratık, satılık kahpe sizi! – Ayıp oluyor, kibar hanımefendi. Siz, kısa bir süre önce güzelliğinizi para karşılığında satmamış mıydınız?" Gruşenka, bu imayı yaptıktan sonra evi terk eder. Katerina çıldırmış gibidir: "Bu kadını kırbaçlamalı, ayrıca darağacında cellat yapmalı bu işi, herkesin gözleri önünde!" Alyoşa sendeleyerek kendini sokağa atar, hizmetçi kızlardan birinin cebine soktuğu Lisa Hohlakova'nın mektubunu yarı bilinçli kabul eder. Manastıra giderken Dimitri yolunu keser, o

da ağabeyine konuşmaların devamını anlatır. “Bu kadın cehennemden çıkma. Bütün cehennemden çıkma kadınların kraliçesi!” der Dimitri. “Ona zimmete para geçirme hikâyesini anlatmış mıydın? – Evet, ben alçağın biriyim, bu artık kesin.” Alyoşa düşünceli düşünceli manastıra döner, geceyi keşişhanenin girişteki odasında geçirir. Yatmak üzereyken aklına mektup gelir. Lisa, onu sevdiğini, onunla evlenmek istediğini yazmıştır.

ARA BÖLÜMLER. İkinci bölümün hızla değişen sahnelerini Alyoşa’nın gözünden izleriz. Delikanlı, ölüm döşeğindeki hocası ve dostu Sossima’yı, aile kavgasında arabuluculuk yapmak üzere yalnız bırakırken çok isteksizdir. Evdeki kahvaltıda babaları iğneli bir şekilde, İvan’ın dışarı çıktığını, büyük olasılıkla Mitya’nın nişanlısını vazgeçirmeye çalışacağını söyler. Ayrıca İvan, babasının Gruşenka’yla evlenmesine karşı çıkar: “İyi de neden benimle konuşmaz? Konuştuğu zaman zaten gerçek yüzünü göstermiyor. Bu İvan, alçağın biri! [...] Sadece seninle kavgasız geçen birkaç dakikam olmuştur, onun dışında gözünüzde kötü bir adamım. – Hayır, siz kötü bir adam değilsiniz. Siz sadece bozulmuş bir adamsınız!” der Alyoşa gülümseyerek. Ancak Dimitri adına para isteyince, baba Karamazov öfkelenir.

Alyoşa, Lisa Hohlakova’nın yanına giderken, okul çocuklarının taş kavgasına karışır. Taşların hedefinde çelimsiz, hastalıklı bir çocuk vardır; üzerine atılan taşları kendince geri savurur, bunu yaparken açıkça Alyoşa’yı da hedef alır ve taşı canını yakacak şekilde isabet ettirir. Taşları atan bu kızgın çocuk kimdir? Hohlakovlar, Alyoşa’yı evlerinde beklemektedirler. Yan kapılardan birinden kaprisli Lisa yanına gelmesi için Alyoşa’ya el sallar. Karşı karşıya geldiklerinde ısrarla yazdığı aşk mektubunu geri ister ama alamaz, Alyoşa ileride kendisiyle evleneceğine söz verince sakinleşir. Bu arada ağabeylerinin aşk maceraları Alyoşa için gitgide içinden çıkılmaz olur. Katerina İvanovna gerçekte kime âşıktır? Salonda Katerina ve İvan’la karşılaşır. Katerina, Dimitri’ye sadece acıdığını, ancak ondan vazgeçmek istemediğini söyler: “Onun

taptığı Tanrısı olacağım, kendimi onun mutluluk kaynağına dönüştüreceğim!" İvan, söz arasında yakında Moskova'ya gideceğinden bahsedince, Katerina ondan kurtulacağı için rahatlamış görünür. "Bu kibirli kadın benim dostluğumu hak etmiyor!" der İvan alaylı bir gülümsemeyle. Katerina, onurunu kıran Dimitri'den intikam almak için onu kullanmıştır: "Bana, sizi şimdi bağışlayamayacağım kadar bilerek acı çektirdiniz." – "Yok, teşekkür istemem hanımefendi!" diye Alyoşa Schiller'den alıntı yapar ve vedalaşmadan evden ayrılır.

Katerina, Alyoşa'ya, emekli Yüzbaşı Snegiryov'a vereceği 200 rubleyi götürmesini rica eder. Snegiryov, baba Karamazov'un çevirdiği ticari işlerde maşalık etmiş, karşılığında Dimitri'den dayak yemiştir. Snegiryov'un oğlu, babasının aşağılanmasına tanıklık etmiştir. Taş atan çocuk budur işte! Alyoşa, yoksulluk içinde yaşayan ailenin ziyaretine gider, hastalıklı ve zekâ özürlü bir kadın, iki kız çocuğu ve perdenin arakasındaki yatakta onların küçüğü hasta oğlan İlyuşa'yla karşılaşır. Gönderilen parayı teslim eder, ancak yüzbaşı banknotları Alyoşa'nın ayaklarının dibine savurur. Onurunun satılık olmadığını söyler. Alyoşa, haklı, gururunu kıran hamilerinden nefret ediyor, diye içinden geçirir. Başka bir derdi vardır: "Ağabeylerim felakete koşuyorlar, babam da öyle." Acilen Dimitri'yi bulmalıdır, çünkü büyük bir felaketin yaklaştığından emindir. Dimitri'ye rastlayacağını umduğu kameriyenin yakınlarında bu kez Smerdyakov'la karşılaşır. Smerdyakov, genç bir kıza gitar çalıp, basit aşk şarkıları söylerken, hayat görüşlerini de açıklar: "Rusya'dan topyekûn nefret ediyorum. Keşke Napolyon bu ülkeyi mağlup etseydi. O zaman burada başka yasalar ve başka bir düzen olurdu!"

İVAN İLE ALYOŞA ÖĞLE YEMEĞİNDE. BÜYÜK ENGİZİSYONCU. İvan bu arada *Başkent* restoranına oturmuştur. Kardeşini gördüğüne sevinmiş, onu balık çorbası ve çay içmeye ve vişne kompostosu yemeye davet etmiştir. Kendiliğinden anlatmaya koyulur; kendinden, yaşama tutkusundan ve Avrupa'ya gitmeyi

planladığından söz eder. “Ama Dimitri’yle babamın durumu ne olacak? – Bana ne bundan. Ben ağabeyimin çobanı mıyım?” Katerina’yla ilişkisinin de sonuna gelmiştir. “En iyisi başka şeylerden, Tanrı’dan ve ölümsüzlükten, sosyalizm ve anarşiden söz edelim.” Genç Rusya’nın o günlerde bunlarla uğraştığını söyler. “İnsanlar Tanrı’yı kafalarından uydurmuşlar. Bu dünyadan olmayan bir şey hakkında nasıl hüküm verilebilir ki? Bu durumda Tanrı’yı kabul ediyorum, ancak onun yarattığı dünyayı kabul etmiyorum. – Dünyayı neden kabul etmediğini bana açıklar mısın?” Dünyada çok acılar vardır, özellikle masum çocukların acıları çok büyüktür. Gelgelim suçlulardan kimse hesap sormaz. “Misilleme istiyorum, ya da artık yaşamak istemiyorum! Uyum istemiyorum, insanlığa duyduğum sevgiden dolayı istemiyorum. Bu uyumun bedeli çok ağır. Benim reddettiğim Tanrı değil. Sadece dünyaya giriş biletini ona derin saygıyla iade ediyorum.” Alyoşa ona İsa’yı, bütün acılardan kurtaranı anımsatır: “Bina, *onun* üzerine kurulacak!” İvan, bu konuda bir “manzume” yazdığını söyler: “Şiirimin adı *Büyük engizisyoncu*, absürd bir hikâye, ama ben yine de anlatacağım.”

Engizisyon dönemlerinde Sevilla’da kâfirlerin debdebeli bir gösteriyle yakılmalarından sonra İsa görünür. Küçük bir kızı ölümden uyandırınca halk onu tanır ve çevresini sarar. Engizisyoncu, İsa’yı tutuklatır ve onu kutsal mahkeme sarayının zindanına attırır. Gece olunca tutukluyu ziyarete gider ve ona şunu sorar: “Neden geri döndün, bizleri yıkmak için mi? Sabah olur olmaz davana bakacağım ve seni kâfirlerin kâfiri olarak kazıklar üzerinde yaktıracağım.” Engizisyoncu, yaptığı uzun bir monologla, Hıristiyanlık felsefesine uygulanan değişiklikleri haklı çıkarmaya çalışır: “İnsanları kendilerinden koruyabilmek için; düşüncesizce açıklanmış olan din ve vicdan özgürlüğü kaldırılmış, yerine kilise iktidarı getirilmiştir. İsa, şeytanın yaptığı akıllıca önerileri benimseme fırsatını kaçırmıştır: Sen, taşları ekmeğe dönüştürmeye ve açları doyurmaya tenezzül etmiyorsun! Tanrı’nın varlığını sınamak istemediğin için tapınağın çatısından atlamadın, insanoğlunu mucize üzerinden inanca yöneltmek istemediğin için

haçtan da yere inmedin. Son olarak, bu dünyanın bütün zenginlikleri önerisini de geri çevirdin. İmparatorun kılıcını ve kaftanını kabul etmiş olsaydın, dünya egemenliğini kurar ve dünyaya barış getirirdin. Öyle ya, vicdanları ve ekmekleri ellerinde olanlar yapmazsa, insanlara kim hükmedecek?" Engizisyoncu, şeytanla işbirliği yaptığını kabul eder: "Onun elinden Roma'yı ve imparator kılıcını aldık ve de hükümdarın bizler olduğumuzu açıkladık!" Alyoşa, ağabeyinin durumunu anlar: "Engizisyon ve Cizvitler; bu, Katolikliğin kötü bir yoludur. İktidara ve dünya mallarına talip olmak, yeni bir kölelik türüdür. Senin engizisyoncu Tanrı'ya inanmıyor, onun bütün sırrı bu!" Ne var ki İvan kardeşine katılmaz: Darda kalınırsa, zayıf insanlar şeytanın öğütleri doğrultusunda aldatılabilecek, onlara hükmedilebilecektir –Engizisyoncunun dediği gibi, bu mucize, sır ve otoriteyle yapılır– çünkü amaç, bu biçare âmâların nereye götürüldüklerini anlamamalarıdır. Mutlu insanlar topluluğu ancak böyle yaratılabilecektir. Hikâyenin şaşırtıcı bir sonu vardır: İsa, hiçbir tartışmaya katılmaz, susar, Engizisyoncuyu "kanı çekilmiş, doksan yıllık dudaklarından" öper ve zindanı terk eder.

İvan eve döner, avlu kapısının önündeki bankta Smerdyakov oturmaktadır. İvan, nedenini kestiremediği bir antipatiye karşın, uşakları ve olası üvey kardeşiyle sık sık konuşmuştur. Smerdyakov'da oldum olası, incindiğine ve aşağılandığına inanmış birinin sınırsız bencilliğini sezmiştir. Smerdyakov'a gelince, o İvan'la kendini bir şekilde dayanışma içinde hissetmiştir. "Buradan neden çekip gitmiyorsunuz?" diye Smerdyakov sorar: "Efendim, eminim ki yarın uzunca bir nöbet geçireceğim, merdivenden düşebilirim, mahzene de yuvarlanabilirim. – Nöbet taklidi mi yapacaksın?" Smerdyakov, kaçamak yanıt verir: Uşak Grigori de hastadır, kanyakla tedavi edilmiştir, mutlaka birazdan derin bir uykuya dalacaktır. Gruşenka gelecek olursa, baba Karamazov'la aralarında kararlaştırdıkları şifreyle kapıyı çalacaktır. Smerdyakov ayrıca içinde üç bin rublenin bulunduğu Gruşenka için hazırlanmış zarfı da anımsatır, hem Dimitri Fyodoroviç'in şu sıralar paraya ihtiyacı vardır. "Yerinizde olsam çeker giderdim. Böyle bir olayın

içinde kalmaktansa, gitmek daha doğrudur!" İvan ansızın, ertesi sabah Moskova'ya gideceğini söyler.

İvan o gece pek uyuyamaz. Hiçbir dayanağının kalmadığı duygusuna kapılır, kendinden nefret eder. Gece sık sık kalkar, babasının alt kattaki odalarından ses gelip gelmediğini dinler. Ancak çıt çıkmaz. Ertesi sabah kendinde önce alışılmadık bir enerji hisseder. Babasına, bir daha dönmemek üzere oradan ayrılarak Moskova'ya gideceğini söyler. Yaz bitmek üzeredir, bu pırıl pırıl günde yüksek bir moralle yola koyulur. Ne var ki trene biner binmez, nedenini kestiremediği vicdan azabıyla kıvranır. Aynı akşam Smerdyakov bir nöbet geçirir ve mahzene yuvarlanır. Baba Karamazov o gece Gruşenka'yı ağırlayacaktır.

ALYOŞA MANASTIRDAN AYRILIR. Alyoşa, keşişhaneye döndüğünde, hocası ve dostu ona yakında dünyaya açılması için destek vereceği vaadinde bulunur. Çok acı çekecektir, ancak karşılığında mutlu olacaktır. Alyoşa, Sossima'nın ölümünden sonra, Starez'in anlattığı son hikâyeleri ve aralarında geçen konuşmaları aklında kaldığı kadarıyla kâğıda dökecektir: Bunlar, Starez'in arınarak rahibe dönüştüğü süreç içinde başından geçen olaylar, gerçekleşemeyen bir düello, ona bir cinayeti itiraf eden ve yerine başkasının cezaya çarptırıldığı "esrarengiz konuk" ile ilgili bölümlerdir ve hepsi de romanın ana konusunun yansımalarıymış duygusunu uyandırırlar. Sossima, "öğreti"lerinde, din kardeşleri için bir davranış modeli geliştirmiştir. Sadece inançlı olan insanın, dünyanın dışa yansımamış yapısal mantığını kavrayabileceğini belirtmiştir. "Çünkü her şey okyanus gibi, her şey akıyor ve birbirine değiyor, bir yerinde ona dokunuyorsun ve dünyanın öbür ucunda bu hissediliyor ve yankılanıyor". Sossima, büyük engizisyoncunun dünyaya hükmetme talebinin karşısına, içine insanın dahil edildiği, insanlık tarihini yansıtan evren imgesini koyar. Her şeyden sorumlu, her günahta payı olan insan, hükümdar ya da yargıç rolüyle kendini diğerlerinden üstün bir yerde konumlandırarak sesini yükseltme hakkına sahip değildir.

Starez’in ölüm haberi çabuk yayılır. Kalabalık, mucize bekler. Ancak bir süre sonra açık tabuttan ceset kokusu yayılınca haberin gerçek olduğu kavranır ve halk büyük bir öfkeye kapılır. Demek ki o aziz değildir! Zaten biliyordur onlar! Memurlar, entelektüeller, manastırdaki konuklar ve rahipler Starez’i acımasızca eleştirirler, bilgeliğini ve modernleşme adı altında getirdiği yenilikleri yerden yere vururlar. Sossima’nın ölümü, derinden sarsılan Alyoşa için hayatının dönüm noktası olur. Hocasının uğradığı haksızlık, yasını derin bir hüzne dönüştürür, keşişhaneyi terk eder. Onu yolda, bir ağacın altında bulan Rakitin, birlikte Gruşenka’ya gitmeyi önerir.

Bir papazın kızı olan Gruşenka, on sekizindeyken bir subay tarafından baştan çıkarılmış, ardından hemen terk edilmiştir, sonra bu kente gelmiş, arkadaşı ve hamisi olan yaşlı tacir Samsonov’un aracılığıyla bir daire kiralamıştır. Gruşenka, Samsonov’dan “işler çevirmeyi” öğrenir ve kendine küçük bir servet edinir. Tacir ona, olsa olsa baba Karamazov’la evlenmeyi ve adamın mal varlığının bir kısmını üzerine geçirtmeyi öğütler. Dimitri’yle evlenmek söz konusu bile edilmemelidir. Gruşenka habersiz gelen konuğunu görünce sevinir, sedire önce onun yanına, sonra kucağına oturur. Acısından perişan Alyoşa, baştan çıkarılacak durumda değildir. Gruşenka, Starez’in öldüğünü öğrenince haç çıkarır, Alyoşa’nın kucağından iner. Kadının onu ciddiye alması ve ona acıması delikanlıyı rahatlatır. Bu arada ulak arabayla gelir, Gruşenka’yı Mokroye’ye, subayının yanına götürecektir. Alyoşa karanlıkta tek başına tarlalardan geçerek manastıra döner.

Alyoşa, merhum papazın günah çıkarma hücresinde dua etmek üzere diz çöktüğünde büyük bir yorgunluk hisseder. Çok uzaklardan Peder Paissi’nin sesini duyar gibi olur; Peder, Yeni Ahit’ten Kana Düğünü’nü okumaktadır. Derken hücre genişler ve Alyoşa kendini düğünün ortasında bulur. Sossima ona doğru gelir: “Neşelenelim, yeni, büyük sevincin şarabını içelim. Görüyor musun, ne kadar çok konuk gelmiş? Başla sevgili oğlum, görevine başla!” Alyoşa, bu “öteki dünyayla mistik temas”tan acı ve heyecan duyar. Ayılır ve kendini açık havaya atar. Şiddetli bir darbe yemiş gibi yere

yuvarlanır, sonra kalkar ve kendini ansızın yaşama karşı hazır hisseder. Üç gün sonra manastırı bir daha dönmemek üzere terk eder.

DİMİTRİ'NİN ÖFKEDEN GÖZÜ DÖNER. Sossima'nın ölümü ve Alyoşa'nın dünyaya açılmasıyla birlikte, üçüncü bölümde manastır dünyası romanda yer almaz. Anlatıcı, kıskançlıktan gözü dönen Dimitri'ye yönelir. Gruşenka, parası uğruna babasının kollarına mı atılacaktır? Oysa ona, Dimitri'ye gelse, onunla dünyanın sonuna kadar gitmeye hazırdır. İyi de bunun için parayı nereden bulacaktır? O güne kadar sadece para harcamıştır. Ama nasıl kazanıldığı konusunda hiçbir fikri yoktur. Gruşenka'nın finansörü Samsonov'a gider, Çermaşnya çiftliğindeki en az 25 bin ruble değerindeki payını adamın üzerine geçirmeyi önerir, Samsonov'dan karşılığında 3 bin ruble ödemesini ister. Samsonov bu öneriyi telaşla geri çevirir. Dimitri tabancasını bir ahbabına rehine verir; Katya'yı İvan'la evlendirmek istediğini ve kendisinden nefret ettiğini bildiği Bayan Hohlakova'ya gider. Belki ondan kurtulmak isteyen bu kadın, ihtiyacı olan parayı ona verecektir? Kadın Dimitri'yi aşırı bir coşkuyla karşılar, ona şansını deneyebileceği Sibirya altın madenlerinden söz eder, gelgelelim verebilecek 3 bin rublesi yoktur. Dimitri evden çıkar, durup dinlenmeden deliler gibi eliyle göğsünü yumruklar, bu hareketin anlamını okur daha sonra öğrenecektir. Gruşenka'ya koşar, ancak onu evinde bulamaz. Mokroye'de nişanlısının yanında mıdır acaba? Ya da Dimitri'nin babasının? Cebine madeni bir çubuk sokar. Karanlıkta çitten atlar, ışığın yandığı bir pencereye gizlice sokulur ve babasının nefret ettiği yüzünü görür. İçini dayanılmaz bir öfke kaplar, cebindeki çubuğu çekip çıkarır. Film burada kopar. Metinde boş bir sayfa belirir.

Grigori uyanmış, bahçede kontrol turu atarken yanından birinin koşarak geçtiğini fark eder. Bahçeye gizlice giren kişiyi tanır: "Canavar, baba katili!" diye bağırır, ancak başına aldığı darbeyle kanlar içinde yere yığılır. Dimitri, "Tanrım, ben bunu neden

yaptım?” diye dövünür, çubuğu rasgele elinden atar, kaygıyla uşağın üzerine eğilir, sonra çitten atlar ve uzaklaşır. Üzeri kanlar içinde ve elinde yüzer rublelik banknot destesiyle tabancasını geri almak üzere ahbabına gider. “Altın madeni mi buldunuz? – Ya, evet, altın madeni! – Ceketiniz kan içinde! Yoksa birini mi öldürdünüz?” Dimitri mezeciye şarap ve şekerleme sipariş eder. Artık doğru Mokroye’ye gidecektir. Atlı kızakla yaptığı çılgın gibi yolculuk, heyecanlı ruh haline işaret eder. Yaşlı uşağı gerçekten öldürmüş müdür? “Tanrım, beni mahkemenle sınama!” Gruşenka’yı bir kez daha görmek ve diğer adama gitmesi için yolunu açmak istemektedir. Mokroye’deki motelde ışıklar henüz sönmemiştir. Büyük misafir salonunda birkaç toprak sahibi, Polonyalı “damat”, bir arkadaşı ve Gruşenka oturmaktadır. Gruşenka, Dimitri’yi görünce çok sevinir. Dimitri’nin çağırdığı Yahudi müzisyenler, kızlar korosu ve Çingenelerle çılgın bir içki âlemi başlar. Gruşenka sarhoşken de olsa Dimitri’ye aşkını itiraf eder. Kadının uykusu gelince, Dimitri onu perdenin arkasındaki yatağa yatırır ve o da itirafta bulunur: “Seni, sadece seviyorum! Seni Sibirya’da da seveceğim, sonsuza kadar!” Ev ansızın ölüm sessizliğine bürünür. Mitya gider, ortalığı yoklar. Oda, tıka basa insan doludur, aralarında bölge komiseri, savcı yardımcısı, komiser muavini ve de Dimitri’ye şunları söyleyen sorgu yargıcı vardır: “Bu gece, babanız Fyodor Pavloviç Karamazov’u öldürmüş olmakla suçlanıyorsunuz!”

İLK SORGULAR. Cesedi, yaralı uşak Grigori’nin karısı Marfa bulmuş ve Komiser Makarov’a haber vermiştir; yürütme erkine bağlı memurların büyük bir kısmı o akşam komiserin yanında toplanmışlardır. Birlikte olay yerine gidilir. Bölge hekimi, baba Karamazov’un kafatasının kırıldığını tespit eder. Cinayet silahı olduğu tahmin edilen demir çubukla, içinde daha önce Gruşenka’nın parasının bulunduğu zarf boş olarak bulunur. Evin bahçeye açılan kapısı, ardına yaslanmıştır. Memurlar durum değerlendirmesi sonrasında hemfikirdirler. Sabah 5’te Mokroye’ye gelirler.

Dimitri sorguda, babasını öldürmediğini söyler. Grigori'nin sadece yaralı olduğunu öğrenince rahatlar. Ona, kadın uğruna yapılan kavga sorulur. 3 bin rubleye neden ihtiyaç duymuştur, demir çubuğu yanına almasının nedeni nedir? Olay yerinde bulunmasını nasıl açıklamaktadır ve ansızın sahip olduğu para nereden gelmiştir? Dimitri'nin yanıtları kopuk ve genelde tutarsızdır. Sonra ceplerini boşaltması ve soyunması istenir. Kişiliğine yöneltilen aşağılanmanın şokundadır, ancak masum olduğuna dair ısrarını sürdürür. Parayı Katerina İvanovna'dan aldığını itiraf eder. Yarısını, o tarihlerde Gruşenka'yla harcamıştır; kalan yarısını saklamış, bir bezin içine dikmiş ve muska gibi boynunda taşımıştır, şimdi de kullanmak üzere çıkarmıştır. Peki, tanıklar önünde sık sık 3 bin rubleden söz etmiş olmasına ne diyecektir? Parayı sözümona içine diktiği kumaş parçasını neden tarif edememektedir? Dimitri dinlenme molası ister ve pencere önüne geçer. Dışarıda yağan yağmur, derme çatma kulübelere daha da karanlık ve hüzünlü bir görüntü vermektedir. Dimitri yorgunluktan uyuyakalır, düşünde, yanıp kül olmuş bir köy ve yol kenarında ağlayarak dilenen kadınlar görür. "Neden?" diye arabacıya sorar. "Çünkü 'yavrucak' aç ve üşüyor. – Peki, neden böyle?" diye Mitya sorar. "Çünkü yoksullar, her yer yandı ve yiyecek ekmekleri yok!" Dimitri uyanınca tutanağı imzalaması istenir. Birazdan kente götürülecektir. Gruşenka üzerine doğru eğilir: "Seni nereye yollarlarsa yollasınlar, sonsuza kadar yanında olacağım! – Gruşa, seni felakete sürüklediğim için beni bağışla!"

ALYOŞA VE ÇOCUKLAR. Dördüncü ve son bölümün başında, anlatıcı okuru çocukların dünyasına götürür. İvan bile, masum çocukların ıstırabını yaradılış karşısında tartışma konusu etmiştir. Alyoşa, küçük Snegiryov'un çaresizliğini, babasının aşağılanması üzerine öğrenmiştir; Dimitri düşünde, açlıktan kıvranan "yavrucak" görmüştür. Ancak çocuklar aynı zamanda gelecek, dünyanın yenilenmesinin bir yolu demektir.

Dimitri'nin Mokroye için siparişler verdiği meze dükkânının yakınlarındaki bir evde, dul memur eşi Krassotkin oğlu Kolya ile

birlikte yaşamaktadır. Kolya, İlyuşa Snegiryov'un okul arkadaşıdır.

Alyoşa bu arada, babası dayak yediği için İlyuşa'yla alay eden mahalle çocuklarının ondan özür dilemelerini, sonra da onu evinde ziyaret etmelerini sağlamıştır. Hırslı bir çocuk olan Kolya Krassotkin bir gün Snegiryovlara gelir, Alyoşa'nın gözünde sivrilmeye çalışır, kendi modern görüşlerini göklere çıkarır: Bilime inanmaktadır, sevgili Tanrı ise uydurmadan başka bir şey değildir: "Ben sosyalistim, Karamazov! Şimdi beni hor mu göreceksiniz? – Nedenmiş o? Sizin gibi gösterişli birinin böyle bir saçmalık içinde çürüyüp gitmiş olmasına üzüldüm!" Kolya, suçüstü yakalandığını hisseder. Hatasını düzeltmeye çalışır, komik duruma düşmekten sürekli korktuğunu itiraf eder. "Komik duruma düşme korkusu, yaygın olan bir akıl hastalığıdır" der Alyoşa. "Şeytan, bu kibrin içinde barınır!" Bayan Hohlakova'nın çağırdığı, Moskova'daki hekimler düzeyindeki doktor, bu arada İlyuşa'yı muayene etmiştir. Çocuğun babasına doğru eğilerek, "Her şeye hazırlıklı olun" der ve İlyuşa'yı Siraküza'daki hastaneye, karısını ise Parisli bir psikiyatra göndermesini önerir. Alyoşa, bir kez daha Hohlakovalara gider. Evin annesinin dava seyriyle ilgili yüzeysel gevezeliklerine katlandıktan sonra, Lisa'nın odasına girmeyi başarır. Can sıkıntısıyla kıvranan şımarık kız her şeyden şikâyetçidir. Kibri, sahte öfkesi ve kendini yargılamasıyla Kolya Krassotkin'i andırır: Kız, yetişkinlik yolunda bir yeniyetmedir.

İVAN'IN KUŞKULARI VE SANRILARI. Gruşenka, İvan ve Katerina, Moskova'nın ünlü avukatı Fetyukoviç'i hep birlikte dava vekili seçmişlerdir. Dimitri hapishanede erkek kardeşine, Rakitin'in onun hakkında bir makale yazdığını anlatır. Rakitin, ortamı sorumlu tutar: "Öldürmemesi olanaksızdı. Onu bunu yapmaya çevresindeki koşullar zorladı." Rakitin, Dimitri'ye insanın sinirleri sayesinde yaşadığını da söylemiştir: "İnsanoğlu bir ruha sahip olduğu için değil, sinirlerin kuyrukları olduğu ve bunlar yerinde duramadıkları için! Kimya, kardeşim, fen! Yeni bir insan tekâmül etmektedir!" Alyoşa onu kendine getirir: "Yarın senin için Tanrı'nın hükmü

verilecek ve sen kalkmış nelerden konuşuyorsun! – İvan, Gruşenka'yla Amerika'ya kaçmamı öğütlüyor. Bunu kafasında kurmuş, gerekli parayı bile verecek. Sibirya'da nikâh kıymak mümkün müdür acaba? – Önce hükmü beklemeli, sonra karar vermelisin!" Alyoşa sonra, İvan'ın yanına gider; İvan, Dimitri'nin bu suçu işlediğine inanmaktadır. Ortada kanıtlar vardır. "Olamaz" der Alyoşa, sonra kehanette bulunurcasına konuşur: "Bildiğim tek şey var: Babamızı öldüren sen değilsin! Tanrı, sana bunu söylemem için beni gönderdi!"

İvan, karın lapa lapa yağdığı, buz gibi soğuk bir hava ve sert bir ayazda Smerdyakov'a gider, onu o güne kadar pek çok kez sorgulamıştır. Smerdyakov sonunda cinayeti itiraf eder, ancak İvan'ı suçlar: "Asıl katil sizsiniz, ben size sadece el verdim, sadık uşağınız oldum. Bu işi sizin isteğiniz üzerine yaptım!" Baba Karamazov'u, Grigori dışarıda yaralı halde yerde yatarken ve Dimitri kaçtıktan sonra bir mektup ağırlığını başına vurarak öldürmüştür. İvan'a çaldığı parayı, "hepi topu 3 bin ruble"yi, aziz tablosunun arkasında saklı durduğu yerinde gösterir. Bu yeri ondan başka kimse bilmemektedir. Olay gecesi evin kapısı kapalıdır. Grigori yanılmıştır. Onun yanlış ifadesi yüzünden tamamen masum olan Dimitri cezalandırılacaktır! İvan, Smerdyakov'u mahkeme önüne çıkartmakla ve kendini de ihbar etmekle tehdit eder. Smerdyakov aldırmaz. Üvey kardeşinin bu kadar cesaretli olabileceğini sanmamaktadır.

İvan evde Smerdyakov'un itirafını gözden geçirirken, bir şey fark ederek dehşete kapılır: Kanepede biri oturmaktadır! Bu, düş müdür? Sanrı mıdır? Hekimler onu uyarmıştır. Gece konuğu kendini şeytan olarak tanıtır: "*Satanas sum et nihil humanum a me alienum puto*".[32] Ne var ki bu şeytan, Goethe'nin Mephisto'suna kıyasla daha bir insanidir. İvan kuşkuya düşer: Karşısında gerçekten şeytan mı oturmaktadır, yoksa bu görüntü sanrı mıdır? Konuk, bunun önemli olmadığını söyler, önemli olan, İvan'ın duyduğu kuşkudur: "Bu bocalama, bu kuşku, huzursuzluk, inançla inançsızlığın birbirleriyle boğuşması, bu öylesine bir ıstıraptır ki, insanın kendini asıp

kurtulası gelir.” Oysa her şey çok basittir: “Tanrı fikri insanlığın içinden çekip alınsa, her şey arzuya göre gelişir. O zaman ‘insan Tanrı’ doğar ve ‘eski uşak insanlara’ aldırmaz. Bu yeni Tanrı için yasa diye bir şey yoktur. Her şey serbesttir, o kadar!” İvan, konuğun üzerine öfkeyle bir çay bardağı fırlatır. “Bu adam Luther’in mürekkep hokkasını anımsadı! Beni düş sanıyor, üzerime çay bardakları atıyor!” Evin kapısı çalınır. İvan yerinden fırlar. Çay bardağı dokunulmadan yerinde duruyordur, karşı duvarın önünde oturan da yoktur. Alyoşa seslenir: “Smerdyakov bir saat önce kendini astı!” İvan düşünür, Smerdyakov öldüğüne göre onu ihbar etmenin ne yararı olabilir? Elinde kanıtı olmadığına göre ona kimse inanmayacaktır.

ADLİ HATA. SAVCININ KONUŞMASI. Duruşma günü gelmiştir. Bu, kasaba için büyük bir olaydır. Çeşitli kentlerden büyük kalabalıklar gelmiştir. Giriş biletleri tükenmiş, duruşma salonu tıka basa dolmuştur. İzleyenlerin yarısı kadındır, “isterik bir merakla” hem sanığın beraat etmesini hem de soylu Katerina’nın, “sosyete fahişesi” Gruşenka’yla karşılaşmasını beklerler. Erkeklerin başlıca ilgisi, Moskovalı ünlü avukat Fetyukoviç ile yerel savcı arasında geçecek düellodadır. Mübaşir, Dimitri’yi içeriye alır. İddianamenin okunmasından sonra sorguya geçilir: Suçunuzu kabul ediyor musunuz? Dimitri, her türlü yasadışı davranışını kabul eder, ancak babasını öldürmediğini temin eder. Sıra, tanıkların dinlenmesine gelmiştir. Alyoşa, babalarını Smerdyakov’un öldürdüğünü savunur, gelgelelim elinde kanıtları yoktur. Sonra Katerina İvanovna, sanıkla arasındaki ilişkiyi açıklar, dokunaklı bir dille o eski hikâyeyi, Dimitri’ye gitmesini, ondan para almasını anlatır. Kızın açıksözlülüğünden herkes etkilenir. Sanık ansızın yüce gönüllü, baba katili olamayacak ve onun parasını çalamayacak bir insan izlenimi uyandırır. Gruşenka da Dimitri’nin masum olduğunu, ona inandığını söyler. Ona göre bütün bunların tek sorumlusu Katerina İvanovna’dır – bu, sonuçları ağır olacak bir savdır. Tanık sandalyesine geçen İvan, hasta olduğunu, özel bir şey

anlatamayacağını açıklar. Sonra ansızın Smerdyakov'un para paketini masanın üzerine bırakır ve onu cinayetle suçlar: "Babamızı o öldürdü, ama ona öldürmeyi ben öğrettim! Babasının ölmesini kim istemez? Herkes babasının ölmesini ister. Baba katilliği diye bir şey olmasa, herkes öfke ve sinirden dağılıp giderdi!" Polis, İvan'ı dışarı çıkarırken, salonda kargaşa başlar. Katerina sinir krizi geçirir, bağırarak, bir açıklama daha yapmak istediğini söyler. Kırılan onuru, intikam duygusu ve de Gruşenka'nın çirkin suçlamasıyla tahrik olan Katerina, duruşmada adı geçen ve Dimitri'nin cinayeti önceden haber verdiği mektubunu mahkemeye sunarak Dimitri'yi ifşa eder. Sorgu sona erer. Verilen aradan sonra, mahkeme başkanı, sözü savcıya bırakır.

İppolit Kirilloviç, sanığın suçlu olduğuna tamamen inanmıştır. Önce "hastalıklı" Rus toplumuna saldırır, sinizmini, son zamanlarda artan cinayet ve intihar eğilimini eleştirir. Karamazov ailesi tablosunda –davaya böyle geçiş yapar– halihazırdaki toplumun temel unsurlarını saptamıştır: Uğursuz baba, dönemin sık rastlanan baba modeline benzemektedir. Büyük oğul şimdi sanık sandalyesinde oturmaktadır. Kusursuz bir eğitim almış, keskin bir zekâya sahip genç bir adam olan ortanca oğul inançsızdır, üstelik babasının hastalıklı bir ahmak olan, şimdi de canına kıyan gayri meşru oğlunu fikirleriyle zehirlemiştir. Küçük oğul henüz delikanlılık çağındadır, ateist ağabeyinin aksine dindar, alçakgönüllüdür. Savcı sonra sanığa yönelir, o günün Rusya'sını herkesten çok onun çelişkili kişiliği yansıtır: Bir yanıyla iyiliksever ve dürüsttür, öbür yanıyla çabuk parlayan, saldırgan, anlık duygularının peşinden giden biridir. Onu bu cinayeti işlemeye, babasına karşı duyduğu hiddet ve ölçüsüz kıskançlık itmiştir. Bu, taammüden işlenmiş bir cinayettir! Bunu anlamak için, sanığın babasının evine kadar süren başarısız para arayışlarını izlemek, cebindeki çubuğu dikkate almak yeterlidir. Terbiyeli terbiyeli pencereden kaçmıştır, öyle mi? Bu şuursuz, kendi üzerindeki her türlü kontrolü kaybetmiş adamın suçu, kuşku götürmeyecek kadar aşikârdır. Avrupa standartlarına uyarlanmış yeni Rus hukukunun

temsilcisi İppolit Kirilloviç, vakayı sistematiğine uygun kusursuz bir şekilde açıklamış, veriler ve bulgulardan mantıklı, psikolojik tutarlılığa sahip gibi görünen bir bütün oluşturmuştur. Gelgelelim, salonu dolduranlar onun konuşmasına tepki göstermezler. Herkes, savunmanın yanıtını bekler.

ADLİ HATA. SÖZ SAVUNMANIN. Fetyukoviç, sanığın kuşkusuz zapt edilmesi güç bir insan olduğunu söyleyerek savunmasına başlar. Ancak orada hazır bulunan topluluk, cinayetten önce sanığı gönüllü olarak aralarına almıştır. Dimitri, davacının evine bile her zaman istekle kabul edilmiştir! Ayrıca savcı, kendisi muhtemelen kibar bir psikologdur, vakadan açıkça bir roman kurgulamaya çalışmaktadır. Elbette bir dizi ipuçları vardır, ancak kanıt yoktur. Baştan beri ortaya konulan veriler tamamen farklı şekillerde de yorumlanabilir. Örneğin: Sanık ve sözümona katil, cinayet silahı olan demir çubuğu neden görünür bir yerde bırakmıştır? Bir an önce ortadan kaybolması gerekirken, neden yaraladığı uşak Grigori'nin durumuyla ilgilenmiştir? Çünkü babasını *öldürmemiştir.* Avukat, gösterilen kanıtların sözümona mantığını madde madde çürütür ve savcının "ince psikoloji"sini yerle bir eder. Fetyukoviç, gizli kalmış ipucu zincirini sistematik şekilde ortaya çıkarmadaki kriminalistik yöntemin büyüsünü bozar. Onun gözünde fail, Smerdyakov'dan başkası değildir. Dimitri gittikten sonra cinayeti o işlemiştir. Avukat, müvekkilinin suçsuzluğunu savunur, beraatını talep eder ve heyeti adli bir hata yapmak üzere oldukları konusunda uyarır. Dinleyiciler arasında bir heyecan fırtınası kopar. Son söz, sanığındır: "Benim saatim geldi, Tanrı'nın elini üzerimde hissediyorum. Ne var ki cinayeti ben işlemedim. Beni yanlıştan koruyun!" Ancak jüri onu suçlu bulur.

EPİLOG. Dava karara bağlanmıştır, ancak Karamazov kardeşlerin kaderi için aynı şey söylenemez. Katerina İvanovna, hastalanan İvan'ın bakımını ve tıbbi tedavisini üstlenmiştir. Ne var ki İvan kısa zamanda iyileşecek gibi değildir. Sibirya'da kürek cezasına

çarptırılan Dimitri, kaçış planlarına başlamıştır bile. Bu arada sinir krizi geçirmiştir, kasaba hastanesinin tutuklulara ayrılan servisinde yatmaktadır. Alyoşa da ona kaçmasını öğütler: “Sen, Sibirya’ya hazır biri değilsin, hem bu yükü üzerine alma! Seni asla yargılamayacağım! – Elbette kaçacağım, mutlaka. Ama ben kendimi yine de yargılıyorum! Amerika, benim için ‘diğer sürgün’ olurdu. Gruşenka sence Amerikalı mı?” Burada Katya ortaya çıkar, birbirlerine karşı bir zamanlar duydukları, ancak çoktan bitmiş olan aşklarını itiraf ederler. Beklenmedik bir anda odaya Gruşenka da girer. “Beni bağışlayın, diye Katya yalvarır. – Dimitri’yi kurtar, o zaman sana ömrüm boyunca tapacağım!” Ne var ki kadınların barışması gerçekleşemez.

Aile dramından sadece en küçük kardeşleri yara almadan çıkmıştır ve yaşam artık önündedir. Alyoşa’nın dünyaya açılması bir yoksul cenazesiyle başlar. Hayata veda eden İlyuşa’nın çiçeklerle donatılmış küçük tabutu Snegiryovların evinden alınarak, mezarlığa getirilir; cenaze ayini eski, metruk bir kilisede yapılır. Sakin, havanın açık olduğu bir gündür, hafif bir buzlanma vardır. Yoksulluğun ve çaresizliğin yansıtıldığı sahne, Dostoyevski’nin ilk romanı *İnsancıklar*’da üniversite öğrencisi Pokrovski’nin cenaze törenini anımsatır.

Alyoşa çocuklarla birlikte bir patikada yürüyerek, İlyuşa’nın o çok sevdiği taşa kadar ilerler, sonra çocuklara bir veda konuşması yapar: “Bu kasabayı yakında terk edeceğim, ancak burada birbirimizi hiç unutmayacağımıza söz verelim. Çocukluktan, baba evinden kalma iyi bir anıdan daha yüce ve değerli başka bir şey yoktur.” – “Var ol Karamazov!” diye Kolya Krassotkin seslenir. “Bir de merhum yavrucağı ‘ebediyen anmak’tan” diye Alyoşa ekler. “Mutlaka bir gün dirilecek ve yeniden buluşacağız. Ama şimdi konuşmayı keselim ve cenaze yemeğine gidelim. Bu, atalarımızın çok eski bir geleneğidir!”

32**.** Ben şeytanım, insana dair hiçbir şey bana yabancı değildir . (ç.n.)

Ekler

İnsanoğlunun ne yapacağının kestirilemezliği üzerine

Yazar ve diplomat Vicomte Melchior de Vogüé, 1878'de Petersburg'daki bir galeride tanıştığı Dostoyevski'yi büyük eseri *Le roman russe*'ta (1886) şöyle anlatır: "Fizyonomisi, insana romanlarının ana sahnelerini anımsatır; o sahnelere bir kez tanık olan, onları asla unutamaz. Bir insanın dış görünümü eserlerini ve yaşamını bu kadar mı yansıtır! Kısa boylu, çelimsiz, son derece gergindi, yıpranmış ve kederli altmış yıllık sefaletiyle yaşlanmış değil, daha çok çökmüş görünüyordu [...]. Daha önce hiçbir insanın yüzünde böylesine birikmiş acı görmemiştim. Ruhunun ve bedeninin yaşadığı bütün sıkıntıların izleri bu yüze kazınmıştı. Bu yüzde, eserlerinden çok daha fazla 'Ölü Evinden' anılar, uzun korku süreçleri, kuşku ve ıstırap okumak mümkündü [...]. Fikirler üzerine yapılan sohbetler sırasında ne zaman heyecanlansa ya da sinirlense, ister mahkeme heyeti önünde sanık sandalyesinde, ister yolları hapishane kapılarına bağlanan serseriler arasında olsun, bu yüzü daha önce bir yerlerde gördüğünüze yemin edebilirdiniz. Aziz ikonalarının simgesi olan o hüzünlü uysallık, Dostoyevski'nin yüzünden hiç eksilmemiştir. Bu adam, her şeyini halktan almıştır; anlatılması güç o kabalık, kılı kırk yarma ve incelikten meydana gelen karışım, Rus köylüsünün yaygın bir özelliğidir. Tarifi güç bir tedirginlik yaratan şey, yoğun düşüncelerin eseri olan yüz ifadesinin bu emekçi maskesine dönüşümüdür belki de. Bu kimlik önceleri itici olsa da, zamanla kendine özgü büyüsü etkisini göstermeye başlamıştır." Anlaşılacağı gibi, ünlü romancıyı silik ve çekingen kişiliğiyle bağdaştırmak insana oldukça güç gelir. Vogüé'nin köylü, emekçi, suça karışmış serseri ve aziz kıyaslamaları abartılmış gibi görünse de, o yıllardaki Rusya ve Ruslarla ilgili geleneksel görüşleri yansıtmaktadır. Şu kesindir ki, Dostoyevski, Avrupai yaşam tarzlarıyla öne çıkan sosyetenin içinde yer almamıştır.

Henüz yaşarken Rus edebiyatının münzevisi kabul edilen Dostoyevski, günümüzde hâlâ üzerinde tartışılan, çok saygın ancak pek sevilmeyen bir yazar olarak kalmıştır. Olağanüstü hayranlık, sert bir reddetmeyle; yazara yapılan coşkulu övgüler kişiliğine karşı açıkça gösterilen ihtiyatla iç içe geçer. Biyografisindeki felaketlerle dolu köklü değişiklikler ve dönüm noktaları, cinayet ve skandal olaylarından geçilmeyen romanları kadar tedirgin edicidir. Eserlerinin tarih boyunca yarattığı edebi ve felsefi etkilerde, çelişkili yorumlar ve doğrudan yargılamalar dikkat çeker: Dostoyevski “zor okunan” bir yazardır (Meier – Graefe), eserlerinde “edebi sığlığın keşmekeşi” vardır (Nabokov), her türlü sanatsal formdan yoksundur (Nikolay Berdyayev). Thomas Mann, onu Nietzsche ile kıyaslar ve derin saygısına karşın mesafesini metaforik bir açımlamayla hissettirir: “Ürkekliğim, derin, mistik, beni susturan ürkekliğim, lanetlenmiş olanın dini yüceliği huzurunda başlar; azizle suçlunun içinde *yekvücut* olduğu hastalık formundaki dâhinin ve dâhi formundaki hastalığın, mahvedilmiş ve şeytana tutulmuş şahsın huzurunda başlar.” Sigmund Freud, *Karamazov Kardeşler*’in “gelmiş geçmiş en mükemmel roman”, büyük engizisyoncu bölümünün “dünya edebiyatının en yüksek başarısı” olduğunu söyler, ancak nevrotik Dostoyevski’yi pek sevmediğini itiraf eder.

Dostoyevski’nin eserlerinin kendisinden sonraki Avrupa kuşaklarında çelişkili etkiler yaratmasının başlıca nedeni büyük olasılıkla, eleştirmenlerin, yazarın üslubunu kişiliğinin ifadesi kabul etmeleri ve edebi figürleri genelde yazarın kopyası olarak çözümleme eğilimlerinden kaynaklanır. Bu bağlamda, Dostoyevski’nin stilinin ilk bakışta kolayca çözülememesi edebi çevrelerde düş kırıklığı yaratmış ve topluma karışmamış münzeviler, ruhsal bozukluğu olan katiller, mazoşistler ya da kurnaz budalalar gibi bir dizi ayakları yere basmayan kişilerle karşı karşıya kalma duygusunu beraberinde getirmiştir. Bu bakış açısından değerlendirildiğinde, dışarıdan bakanın kurguladığı yazar kişiliği, genelde pek gönül okşayıcı olmazdı. Ancak artık biliyoruz ki, Dostoyevski’nin romanları üslup açısından olağanüstü bir kurguya

sahiptir ve hal böyle olunca, bunlardan yola çıkarak yazarın ruh durumuyla ilgili çıkarımlar yapmak çok kolay değildir.

Dostoyevski’nin eserlerinin edebi olarak konumlandırılmalarıyla ilgili ortada yanıttan çok soru vardır: Dostoyevski, fantastik bir realist midir? Romanları tür olarak daha çok drama değil midir? Dostoyevski kriminal konularıyla ikinci sınıf moda yazarlara dayandırılan, bir ucuz roman yazarı mıdır yoksa? Ya da, önce sosyal ezilmiş ve dışlanmışlara destek vermesi, sonra çağının sosyalist hareketine saldırması, son olarak da Panslavizm ve Ortodoks Hıristiyanlığın sesi olmasıyla, onun edebiyatı güncel akımlara göre mi yön bulmaktadır? Bunların çoğu doğru olabilir, ancak her defasında kısmendir. Gerçek olan şudur ki, metinlerindeki açıklık ve çok anlamlılık, onun çağının roman edebiyatçılığıyla pek bağdaşmaz.

Dostoyevski’nin konuları ve motifleriyle, son dönem XIX. yüzyıl romantik-gerçekçi edebiyatını temsil etmektedir. Romanlarının büyük bir kısmı, modern çağın öngörüleridir. Bu özelliğiyle yazar olarak çağlar arası bir yerdedir. O, yıldız sisteminin merkezi, ya da Voltaire, Goethe ya da Tolstoy gibi ulusal bir yazar değildir, daha çok Rousseau ya da Schiller ile kıyaslanabilir. Dostoyevski ayrıca yaşadığı dönem olan Avrupalılaşmaya geçiş döneminin bir insanıdır ve bu süreci Rus bakış açısıyla eserlerine yansıtmıştır. İyi de, yaşamdaki ve toplum şuurundaki geçiş dönemleri edebiyata nasıl yansıtılabilir? Bu sorun, Dostoyevski’yi yaşamı boyunca yormuştur. 1868 yılında Cenevre’de bulunduğu sırada şunları yazmıştır: “Akla yatkın bir anlatımı seçersek –ki tinsel gelişimimizin son on yılında bu hepimizin, biz Rusların başına geldi– realistler bunun hayal ürünü olduğunu bas bas bağırmaz mı?” Daha sonraları, *Bir Yazarın Günlüğü*’nde, kritik bir durumda olduğunu düşündüğü Rus toplumuna bir kez daha değinir: “Bu çöküşün ve yeniden yapılanmanın kanunlarını ucundan kenarından bile olsa belirlemeye ve bunları dile getirmeye kim cesaret gösterebilir? Ve bu keşmekeş içinde normal bir kanun ve ipucu bulunamıyorsa, Shakespeare düzeyinde bir sanatçı bile bunu bulamıyorsa, o zaman bir ipucunu

hayal etmesi bile yasakken, bu keşmekeşin hiç olmazsa bir bölümüne kim ışık tutacak?" Yazar arkadaşı Gonçarov'la bir sohbet sırasında, konularını, çağının bolca var olan olaylarından aldığını savunsa da, bunun kesin bir şekilde ortaya koymak yine de çok mümkün değildir.

Dostoyevski, Petersburg'un XVIII. yüzyıl asalet kültürü etkisindeki başkentten, içinde barındırdığı yoksulluk, sefalet, alkolizm, fuhuş ve suça eğilim gibi sosyal sorunlarla dolu bir metropole dönüşmesine tanıklık eder. Bu gelişimi, yoksulluk sınırındaki koşullarıyla her türlü tehlikeye açık bir kişi olarak yaşar. Petersburg savaş bakanlığında teknik ressam olarak çalıştığı işinden, yazarlık yapmak üzere 1844'te istifa eder ve tamamen parasız kalır. Tolstoy ve Turgenyev'in aksine, ne soylu bir kökene, ne de geniş topraklara sahiptir. Geride, yoksulluk içinde geçen çocukluk ve gençlik bırakmıştır: Annesiyle babasını küçük yaşta kaybetmiştir, kısıtlı miras kısa zamanda tükenmiştir, Petersburg askeri akademisindeki mühendislik okulunda eğitim görmüş ve teknik ressam olarak işe girmiştir. İşinden ayrıldıktan sonra, ayakta kalabilmek için Fransızcadan Balzac ve George Sand'ın eserlerini çevirir. Hayranlıkla beslenen bir coşkuyla tarihi konu eden romantik dramalar yazar ve kardeşi Mihail'le birlikte Schiller'in Rusçaya çevrilmiş eserlerini yayımlamayı planlar. Gece gündüz demeden çalışma masasının başında oturur, kalemini sadece kitap okumak için bırakır; çevresiyle pek ilişkisi bulunmayan gerçek bir yazardır artık. Başlarda kendini romantik bir hayalperest ve idealist olarak görür: "Gizemi her şeyden çok seviyorum. Ben bir hayalci ve sufiyim ve şunu kabul ediyorum ki, nedenini bilmesem de Petersburg'un benim gözümde her zaman gizemli bir yanı olmuştur." Kent kış gecelerinde, "hemen kaybolacakmış ve buharlaşarak lacivert göğe yükselecekmiş gibi duran fantastik, büyülü bir düşe" benzemektedir. Ne var ki, düşsel dünya uçup gider, Schiller'e duyduğu hayranlığın yerini gündelik yaşamdan sahneler alır. Dostoyevski ansızın "Don Carlos ya da Posa ile ilgisi olmayan,

gerçek, bazen de fantastik devlet memurlarından oluşan, şiirsellikten uzak tuhaf kişiler" görür.

İlk edebi çalışması olan mektup-roman formatındaki *İnsancıklar* (1846), ona olağanüstü bir başarı kazandırır: "Sanırım ünüm böylesi bir zirveye bir daha ulaşamayacaktır." Övgülerde kısmen yanlış anlama da vardır. Roman, her şeyin ötesinde acı bir sosyal eleştiri olarak yorumlanır. Kişilik bölünmesinin düşsel bir hikâyesinin anlatıldığı bir sonraki öyküsü *Öteki,* eleştirmenleri rahatsız eder ve okurlar tarafından önceleri olumsuz karşılanır.

Bu arada Petersburg'un özel eğitim ve kültür çevrelerinde Proudhon, Cabet, Fourier ve Robert Owen'in eserleri tartışılır olmuştur. Köleliğin adaletsizliğinden öfkeyle söz edilir, toplumsal hoşnutsuzluğu giderecek sosyal bir alternatif üzerinde çalışılır. Dostoyevski 1847 yılından başlayarak, genç bir toprak sahibi ve içişleri bakanlığında memur olan Mihail Petraşevski'nin cuma toplantılarına katılır. Aslında siyasi anlamda etkin olmayan grup 1848'de tespit edilir, üyeleri hakkında darbe hazırlama iddiasıyla davalar açılır. Önce verilen ölüm cezaları kalebentliğe, en sonunda da sürgün cezalarına dönüştürülür. Dostoyevski Omsk kalesinde dört yıl geçirir. Hapis hayatının üzerinde yarattığı şokun etkisinden uzun süre kurtulamaz. Tablo şudur: Başarılı genç yazar, Petersburg'dan Sibirya'ya ceza infazının bilinmezliğine gönderilmiştir. Doktorlar ona burada hastalığın kendini iyice belli etmesiyle ilk kez sara teşhisi koyarlar. Dostoyevski'yi en çok kederlendiren noktalar, tutuklularla iç içe yaşamak, kitaplardan ve kaleminden ayrı düşmektir. Yine de hakkında verilen karardan yakınmaz. Aksine, daha sonra bunu yazacaktır, Omsk'ta halkla doğrudan teması sayesinde ideolojisi değişir. Dünyayı değiştirmek üzere hazırlanan teorik planlara artık kuşkuyla yaklaşır. Cezasını tamamladıktan sonra, er rütbesiyle Semipalatinsk'e gönderilir, burada subaylığa kadar yükselir ve ilk, ancak mutluluğu bulamadığı evliliğini yapar.

1859 yılında sağlık nedenleriyle Petersburg'a dönmesine izin verilir, ne var ki kaybedilen Kırım Savaşı ve tahtta meydana gelen değişiklikten sonra başkent çok değişmiştir. 1861'de, II. Aleksandr

yönetiminde kölelik kaldırılır. Ülkede reform havası esmeye başlar. Sansür koşulları biraz rahatlar ve Dostoyevski kendini bütün gücüyle edebiyata verir, kendi dergilerini çıkarır, yayıncı olarak eleştirmenlerin arasına karışır, halkın huzurunda yapılan tartışmalarda yer alır, düşünce özgürlüğü ve halkın bilinçlendirilmesi için çalışır. Savunduğu *kök salma* fikrinin reform sürecinde alt ve üst tabaka arasında ulusal barışa hizmet etmesini ister. Bu arada yeni eserleri yayımlanır: *Stepançikovo Köyü ve Sakinleri* (1859), *Ezilmiş ve Aşağılanmışlar* ve *Ölü Evinden Anılar (1861).*

Derken olaylar üst üste gelir. Dostoyevski, yurtdışına yaptığı birçok gezi sırasında Avrupa'da kumara olan zaafını keşfeder, sonra mutsuz biten bir aşk macerası yaşar. Erkek kardeşi Mihail ile birlikte çıkardıkları dergilerini, siyasi ve ekonomik nedenlerle kapatmak zorunda kalırlar. 1864'te hem karısını, hem erkek kardeşini kaybeder. Ödeyemeyeceği kadar büyük bir borç yükünün altındayken, bir de akrabalarının borçlarını üstlenir. Eski bir arkadaşına yazdığı mektupta şunları anlatır: "Böylece yapayalnız kalmıştım, berbat durumdaydım. Yaşamım bir anda ortadan ikiye bölünmüştü. Geride bıraktığım yarıda, uğrunda yaşadığım her şey vardı, diğer, hiç bilmediğim yarıda ise her şey yabancı ve yeniydi."

Yaşamında çöküşe geçtiğinin belirtilerinden biri, tacir ve yayımcı Stellovski'yle yaptığı tehlikeli anlaşmadır: Dostoyevski, borçlarını kapatabilmek için 1 Temmuz 1865'te bir sözleşme imzalar, sözleşmeye göre 3 bin ruble karşılığında bir kitabının haklarını Stellovski'ye devretmektedir ve yazacağı bu yeni romanı 1 Kasım 1866'da teslim edecektir. Sözleşme koşullarının yerine getirilmemesi durumunda, Stellovski ödeme yapmadan yazarın o güne kadar yazdığı ve gelecekte yazacağı bütün eserlerini yayımlama hakkına sahip olacaktır. Dostoyevski aldığı avansla borçlarını kapatır, 1865 Temmuzunda yurtdışına çıkarak Wiesbaden'e gider, kalan parasını rulette kaybeder.

Heyelan gibi üzerine çöken bu kriz sırasında, yazarlık bilincinin ideoloji ve üslupla ilgili ana hatları belirlenir; sonraki büyük

romanlarında bu ana hatları esas alacaktır: Avrupa'da gelişmekte olan burjuva toplumu ve bu toplumun ahlakı üzerine temel eleştirileri (*Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları*) ve derin ruh çözümlemelerine eğilimi (*Yeraltından Notlar)*. En üst yorum mercii olan anlatıcı, gitgide uzaklaştırılır ve olayın değerlendirilmesi kahramanlara bırakılır; bu, gelişmelere çeşitli bakış açıları gerektiren ve anlatılan gerçeği karmakarışık gösteren bir yöntemdir. Kısa bir süre önce yayıncılık çalışmalarıyla ortaya koyduğu bilinçlendirme hevesi artık geri plandadır. Artık bütün düşüncelerinin hedefi, insan hayatıyla ilgili bütün tahminlerin mantık, normallik ve realizm ("Realizm kitlelerin mantığıyla örtüşür") yapısı üzerine kurulmasıdır; bu yapı bizim gerçekte nasıl davranacağı kestirilemeyen, kendinden geçmiş yapımızın üzerinin örtülmesini sağlar. İnsanoğlu kendi değişken, zayıf yapısına ancak metafiziksel ve dini bir dayanak, yani bir "felsefe" geliştirilmesi halinde dayanabilir.

"Suç ve Ceza" fikri, Wiesbaden'de doğar; bu, ona dünya çapında ün kazandıracak bir roman olacaktır. Ne var ki, 1866 yazına kadar Stellovski için tek bir satır bile yazmamıştır. 4 Ekim'de stenograf Anna Grigoryevna Snitkina, iş görüşmesine gelir. Yirmi altı gün boyunca Dostoyevski söyler, Anna yazar ve *Kumarbaz* romanı ortaya çıkar. Dostoyevski böylece verdiği sözü yerine getirmiş olur. Birkaç ay sonra Anna Grigoryevna'yla evlenir ve bu arada hamile kalan karısıyla birlikte Nisan 1867'de yeniden yurtdışına çıkar.

Avrupa'daki yıllar sıkıntılı geçer. Baden-Baden kentindeki kumarhanede yeniden büyük paralar kaybetmesiyle, eski borçların üzerine yenileri eklenir. Yazmaya pek fırsat bulamaz. En temel ihtiyaçları için bile sürekli para aramak zorundadır. Ağustos 1867'de çift, Basel üzerinden Cenevre'ye gider, Dostoyevski o sırada *Budala* romanı üzerinde çalışmaya başlamıştır. Yolculuk sonbaharda İtalya'ya doğru devam eder, önce Milano üzerinden Floransa'ya geçerler. Romanın son bölümünü "Rus Ulak"a[1] gönderdikten sonra Venedik'ten Bologna'ya, Temmuz 1869'da da Trieste, Prag ve Viyana üzerinden Dresden'e giderler.

Dostoyevski, Rusya’ya yabancılaşmakla kalmaz, yurtdışında yaşayan Rus göçmen, yazar ve devrimcilerle de yakınlaşamaz: “Nerede yaşadığımın, Dresden’de mi, yoksa başka bir yerde mi olduğumun *hiç fark etmediğini* açıkça anlamak çok acı, her yer yabancı bir ülke, her yerde zincirinden koparılmış bir halkayım.” Günün Avrupa’sına duyduğu ilgi azalmış, dikkati Rönesans ve Barok dönemi mimarisi ve resim sanatına yönelmiştir. Çoğu yurttaşı gibi “eski Avrupa”dan söz eder, Rusların da “vatan” bildikleri ortak kültürel hafızadan uzaklaşır. Galerilerdeki kimi tablolardan çok etkilenir: Basel’de Holbein’ın *Mezarındaki İsa*’sı, Bologna’da Raffael’in *Azize Cäcilie*’si, Dresden’de Lorrain’in *Acis and Galatea*’sı ve Raffael’in *Sistine Madonna*’sı; bunların hepsi daha sonraki romanlarında derin simgesel anlamlar taşıyacak olan tablolardır.

Dresden’de Kasım 1869’da gazetelerden bir sansasyonu haber alır: Rus anarşist Sergey Neçayev, onun devrimci hücresi “Halkın İntikamı Komitesi” üyelerinden birini Moskova’da öldürtmüştür. Olay ve ardından Petersburg’da görülen dava, dünya basınını meşgul eder. Dostoyevski, bu cinayetle çağının en önemli konusunu; sosyalizm, devrimci terörizm ve orta sınıf ideolojisiyle ilgili fikirler arasındaki bağlantıyı bulduğuna inanır. O tarihlerde Marx da durumu yaklaşık bu şekilde değerlendirmektedir. Şubat 1870’te *Ecinniler* romanını yazmaya başlar.

Eserlerinin gerçeklik ilişkisi çok özgündür. Dostoyevski sürgün sonrası kendini yazarlıkla, özellikle de belgesel romanı *Ölü Evinden Anılar*’la tedavi eder; bu eser, Omsk’taki kürek mahkûmiyeti dönemini anlatır (“Benim *Ölü Evim* kelimenin tam anlamıyla sansasyon yarattı, ben de onun sayesinde edebi ünümü tazelemiş oldum”). *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları*’nda ilk Avrupa seyahatini anlatır. Ancak derdi Omsk, Paris ya da Londra’daki gerçekler değildir. O, olayları anlatan bir yazar değildir. Betimleyici nesnellikle işi yoktur. O, yaşananın algılandığı ve düşünce düzleminde yansıtıldığı formlar üzerinde durur: “Onlar, (realistler,

Klaus Städtke) ‘gerçeklik olduğu gibi yansıtılmalıdır’ derler, oysa böyle bir gerçeklik yoktur; çünkü nesnelerin ruhu insana açık değildir, insanoğlu doğayı, duygularından geçerek fikirlerine yansıdığı kadarıyla kavrayabilir.” Her algı, duygusal bir renk taşır. Saf gerçeklik aslında yanılsamadır. Sosyal rollerde bile farklı bakış açıları açığa çıkar. Dostoyevski, yaşamı boyunca memur, hükümlü, Avrupa gezgini olarak, bireyselliğini pek çok kez görünmeyen oyun kurallarına, davranış modellerine ve dil klişelerine teslim etmek zorunda kalır ve bunu yaparken dış dünyaya kıyasla doğallığından vazgeçtiğini fark eder.

Çeşitli algı düzlemlerinde meydana gelen kırılma ve yansımalarla, dünya imajı belirsiz bir kimliğe bürünür. Dostoyevski’nin roman kahramanları dünyayı çoğunlukla “düşsel”, “fantastik” ya da “ihtimal dışı” olarak yaşarlar. Arızalı konuşmaları ve kötü üslupları, başlarından geçen olayları bulanık bir öznellikle anlattıkları sırada dilsel bilinçte hissettikleri tutukluklarını yansıtır.

Kişi kim olduğunu bile bilmeden dünyayı nasıl fark edebilir? Dostoyevski bu sorusunu *Yeraltından Notlar*’da (1864) ben dilinde anlatan kahramanına aktarır. Anlatıcı, Petersburg’daki bodrum katı dairesinde, kendine özgü bir kişiye uygun niteliklerle kendini tanımlamaya çalışır. Ne var ki ne içinde ne de kendi dışında güvenli bir dayanak bulabilir. Bu duruma sinirlenir, ani bir kararla her türlü bilimden, “güzel ve ulu”nun estetiğinden, dünyayı düzeltebilecek bütün ussal teorilerden vazgeçer ve sonunda yaşamı “akla yatkın bir zemine” oturtacak her türlü olasılığı reddeder. Avrupa’dan gelen pekişmiş kimlik formülü “Düşünüyorum, o halde varım” da bir dayanak oluşturmaz. Sosyal rol dağılımları kaçınılmaz olarak bilinci deforme ederken, diğer taraftan tekbenci bir reddetme taktiği olan kendini tecrit etme, kişiyi ardı arkası kesilmeyen yansımaların uçurumuna sürüklemektedir. Bu uçurumun derinlerinde kötünün ayartmaları; saldırganlık, suç, sapkınlık, her türlü şiddet ve iktidar imgelemleri pusu kurmuş beklemektedir. Dünyada olup bitenlerden ve kendi içinde acı çeken bilinç, son derece tutarsız ve kurtuluşun olanaksız gibi gözüktüğü bir realite düzleminde esir kalır.

Nietzsche, 1887 Şubatı'nda Franz Overbeck'e şunları yazar: "Birkaç hafta öncesine kadar Dostoyevski'nin adını bile bilmezdim [...] Fransızcaya çevrilmiş eseri *L'esprit souterrain*[2] ile bir kitapçıda rastlantısal olarak tanıştım.[...]. Akrabalık içgüdüsü (ya da başka nasıl adlandırayım?) hemen dile geldi, mutluluğum olağanüstüydü." Nietzsche'nin Dostoyevski'de ilgisini çeken nokta, köklerden mutlak uzaklaştırılmanın psikolojik betimlemesidir. "*Ölü Evi*"nden büyülenmiştir, "gelmiş geçmiş romanların en iyilerinden biri" diye söz eder, çünkü burada suç, "kötü koşullardaki güçlü insanın imgesi" olarak anlatılır. Nietzsche, "yeraltındaki" anlatıcıyla içsel bir akrabalık duyumsar, özellikle de şu klasik 'kendini tanı' sözüyle "korkunç bir şekilde alay edilmesi"nden etkilenir. Ancak Dostoyevski'ye yakınlığı gerçek değildir, insanı çözümlemenin tedavi edici değil, teşhis koyucu yönüyle ilgilidir.

Dostoyevski *Suç ve Ceza*'da o güne kadar sürdürdüğü çabalarının sınırlarını yeni bir yöne kaydırır. Konu genişletilir. O güne kadar kahramanları "diğerlerinin" karşısında tek başlarına durmuşken, şimdi karma bir kahraman topluluğu ve dal budak saran konularla karşı karşıyayızdır. Olayların merkezinde ilk kez bir cinayet vakası vardır. İdeolojik antitez de yenidir: Yazar, "Cinayet fikri", "Hıristiyan – Ortodoks görüler", "dünyevi kanunlar" ve "Tanrı gerçeği" kavramlarını, yayımcıya yazdığı mektupta ısrarla vurgular ve romanın gerilim çatısı inşa edilmiş olur. Ateist katil Raskolnikov, dindar Sonya Marmeladova ile karşı karşıya gelir. Yeraltı insanına yolunu şaşırtan içsel kimlik arayışı, karşıt Hıristiyan görüşleriyle yakalanarak doğru yola yönlendirilir.

Dostoyevski'nin dinle ilişkisi çelişkilidir. Çok ileri yaşlara kadar bu konudaki kararsızlığıyla kıvranır. Ancak roman kurgusuna dinsel boyutu taşımasının edebiyat dışı nedenleri de vardır. 1861'de köleliğin kaldırılmasıyla başlayan reform süreci 1860'lı yılların ortalarında sona erer. Sınıflara bölünmüş toplumdan çözülme sürecinde, yabancı yatırımlar desteğiyle Rusya "kapitalizm serası"na dönüşür. Büyük kentlerde varlıklı ve liberal düşünen yeni bir üst tabaka oluşurken, taşra ve köylerdeki halkın büyük bir kısmı

yoksullaşır. Ayrıca, çar rejimi ve devrimci hareket arasında siyasi gerilla savaşı başlar. 1866'da *Suç ve Ceza*'nın yayımlandığı sırada II. Aleksandr'a ilk suikast düzenlenir.

I. Petro'dan bu yana Ortodoks Hıristiyanlık, toplumdaki etkisini kaybetmeye başlamış ve ideolojik savaşlara zemin hazırlamıştır. Resmi politikalar, dinin kaybolmakta olan otoritesini, geleneksel kilise ve devlet ittifakıyla yeniden canlandırmaya çalışırlar. Ortodoks dinbilimi, dünyevi konularda görüş bildirmekten genelde kaçındığı için, basın ve edebiyat, dini görüş alanını istedikleri gibi kullanırlar; Slavlar ve Batılılarla, mutluluk vaatleri yine de dini boyut kazanan monarşist ve devrimci ateistler arasındaki kavgada taraf olurlar. Dostoyevski; dini tartışmaların bir yanda sosyal adalet fikirleriyle diğer yanda dizginlenemez siyasi - muhafazakâr iktidar hayalleriyle tuhaf bir şekilde kaynaşmasını romanlarında işler. Onun gözünde Rus adalet anlayışı –kilise boyutu değil, tinsel gücüyle– ulusal bir geçiş dönemi işlevine sahiptir: Bu anlayış; Çar ile halkı, birey ile toplumu, dahası bütün Slav halkları birbirlerine yakınlaştırmakta ve Rusya'yı Katoliklik ve Batı uygarlığından korumaktadır. Dostoyevski'nin buradaki figürü ıstırap çeken merhametli İsa'dır; onu dogmatik öncü ya da ruhani güç sembolü olarak değil, metafiziksel bir olgu ve aynı zamanda insan bilincinin kaçış ve dayanak noktası olarak imgeler. İsa Peygamber ve ölümsüzlük fikri olmazsa insanoğlu, "akan" varlığı sonunda hiçe karışan "geçici bir olgu" olarak kalmaya mahkûmdur. Ancak metafiziksel kesinlik ile kararsız insan bilinci arasındaki bağlantı, sadece kişisel inanç yoluyla kazanılan deneyimle kurulabilir.

Dostoyevski romanlarında, *Suç ve Ceza*'dan başlayarak, ideal insan varlığının inandırıcı bir canlandırılması yoluyla Hıristiyan dininin betimlenebilirliğini göstermeye çalışmıştır. Oysa inancın, olsa olsa teveccühle ruhta şekillendiğini, topluma bulaştırılamayacağını, hele zorla dayatılamayacağını çok iyi bilmektedir. Hıristiyanlık ilkelerine bağlı bir yaşam tarzının, tümüyle güncel olaylara dayalı olan roman dünyasına aktarılması bu yüzden risklidir. Dostoyevski'nin inançlı bütün kahramanlarında,

inançlarını yaşadıklarını ancak bunu duyuramadıklarını görürüz. Bu kişiler gerçek dünyayla kurdukları ilişkilerinde silik, saf, gülünç ve de alıktırlar. Buna karşın, yazarın ateist başkahramanları ihtiraslarını ve dürtülerini gönüllerince yaşarlar, suça karışırlar, içlerini kemiren kuşkuyla tutarsız davranışlar sergilerler ve bu duygulardan genelde intiharla kurtulurlar. Dostoyevski'nin anlatıcıları hangi tarafta bulunurlarsa bulunsunlar, her zaman sınırda, pro ve contra, inanç ve ateizm arasındaki çelişki düzleminde hareket ederler. Romanlarda doğrudan mutlu bir yaşamın tarifine rastlayamayız. İsa Peygamber bile kesinleşmiş bir ululuk arz etmez. Dostoyevski 1854'te şöyle yazar: "İsa'nın gerçeğin ötesinde olduğunu ve gerçeğin hakikaten İsa'nın dışında olduğunu biri bana kanıtlayabilse, o zaman gerçeğin değil, İsa'nın yanında yer alırdım." Ussal gerçeklik düşüncesi, dini felsefeyi hayal etme ve onu amaçlama olasılığı lehine uzaklaştırılır. Dostoyevski'nin inançlı kahramanlarının bütün silikleri ve saflıklarına karşın ihtiraslı ve sorunlu karakterler karşısındaki üstünlükleri; dünyevi olayları mistik denebilecek bir yaklaşımla kavrayışları, her türlü yalan ve entrika karşısındaki şaşkınlık verici sezgileri, "ötekinin" ruhunu okumak gibi psikolojik yetileridir.

Başkahramanların bilinçlerindeki inanç ve inançsızlık zıtlığının, Dostoyevski'nin modernleşme çağını açıklamak için yararlandığı bir yöntem olduğunu anlarız. Bu, ideolojilerimizin sürekli değişkenlik gösterdiği çağda, "her şey adeta kendi zıddına gebedir" (Marx), yükünü hafifletme, rahatlama ve güvence arayışında olan insanoğlu da kaderine boyun eğdiği bir tür sinizmden etkilenmeden edemez.

1871'de yurtdışından döndükten sonra, Dostoyevski'nin dalgalanmalarla dolu yaşamı artık geride kalmıştır. Kumar tutkusundan sıyrılmıştır, artık para işlerini de yöneten kendisinden yaşça epeyce küçük karısıyla mutlu bir evliliği vardır. Aile, Petersburg yakınlarındaki Staraya Russa'da bir yazlık ev kiralar. Sayılı dostlarının arasında, din felsefecisi Vladimir Solovyov ile aralarındaki görüş ayrılıklarına karşın, kutsal kilise meclisinin başprokuroru Konstantin Pobedonoszev de vardır. 1873 yılından

başlayarak tek başına çıkardığı *Bir Yazarın Güncesi* dergisinde, milli ve Panslavizm ile ilgili genelde Yahudi düşmanlığı içeren görüşlerine içinden geldiği gibi yer verir; dahası, yakında bütün Slavların başkenti olacağını söylediği Konstantinopol'ün Ruslar tarafından işgalinden söz eder. Aynı zamanda Rus toplumunun durağanlığını sakınmadan eleştirir ve genç kuşağın devrimci ruhundan duyduğu üzüntüyü dile getirir. Yine de gençleri yargılamaz, onları anlamaya çalıştığını söyler.

Dostoyevski, yazar arkadaşlarıyla yakın dostluklar kuramamıştır. Aksine, Turgenyev ve Tolstoy'un romancılıklarını, tarihsel hatalar içeren, üst orta sınıfın ayrıcalıklı gündelik yaşamını yansıtan ve yerini yakında edebiyatın "yeni sözlerine" bırakmak zorunda kalacak "toprak sahibi edebiyatı" olarak görmüştür. Yazar olarak öne çıkan yönü, toplumun doğal ve değiştirilemez gibi gördüğü olaylara bir realistin eleştirel penceresinden bakmak değil, gerçeği baştan sona sorgulamak, gerçeği algılamadaki hızla değişen yaklaşımların geçiciliğini görmektir. İnsanoğlunun yeryüzünde yönünü belirleyebilmesi, sadece Hıristiyan felsefesine ve gelecekte kendini gerçekleştirme şansını yakalayacağına dair sağlam bir inançla mümkündür. Böylelikle Rusya ve Rus halkı da dünya için oluşturdukları tarihi değerlerini onun "Rus fikri" doğrultusunda ancak gelecekte anlayabilecektir; Dostoyevski'ye göre halkın halihazırdaki durumu, kendi deneysel gerçekliği içinde örnek model olmaktan çok uzaktır.

Son büyük romanı *Karamazov Kardeşler* (1881), dünyanın iki farklı ucunu yapısal prensip anlamında bir kez daha gözler önüne serer: Taşrada geçen sağlam bir cinayet hikâyesinin karşısına, yazar, din adamı Sossima'nın ideal kimliğini koyar. Konunun, "Tanrı hakkında ileri geri konuşma ve bunun çürütülmesi" olarak değerlendirilmesini ister. Kahramanların bilincinde çeşitli şekillerde kırılan, içkinlik ve aşkınlığın zıtlıklarla dolu işbirliği, yazarın gözünde olayların sürekli olarak farklı değerlendirilmesini sağlayan karakteristik bir atmosfer yaratır. Böylelikle, Dostoyevski'nin romanlarında sıklıkla görüldüğü gibi, anlamlı bir işlevin yerine

getirilmesi, iç içe geçmiş düşler, araştırmalar ve benzetmelerle karşılaşırız. Araya sokulan "büyük Engizisyoncu" efsanesi, romanın, dahası yazarın bütün eserlerinin ana noktası olarak kabul edilebilir. Engizisyoncu, hitabet açısından mükemmel bir monologla kilisenin, vicdanın bireysel özgürlüğü karşısındaki gücünü haklı çıkarır ve bir din kurucusu olarak İsa'nın başarısız olduğunu açıklar. İsa ise buna "sadece" sessiz bir duruşla karşılık verir. Peter Sloterdijk bu "efsane"yi modern düşünce tarihine yerleştirmiş ve metni, hayali bir benzetme ve "antropolojinin teolojiyle, yönetimin özgürleşmeyle, kurumun bireyle evrensel hesaplaşması" olarak nitelemiştir.

Dostoyevski'nin yaşamındaki son zirve, Puşkin anıtının açılışı sırasında 8 Haziran 1880'de Moskova'da yaptığı konuşmadır; konuşmasında, İncil'in kanunlarının buyurduğu doğrultuda, Rus ruhunda yatan Avrupa kaynaklı bütün çelişkilerin bağışlanması çağrısında bulunmuştur. Çağdaşlarının ifadelerine göre, onu dinleyenler anlık bile olsa çok etkilenmişlerdir. Kısa bir süre sonra Çar II. Aleksandr, "Halkın İradesi" adlı terör organizasyonun düzenlediği bombalı suikast saldırısıyla öldürülür. Dostoyevski ise suikasttan kısa bir süre önce hayatını kaybetmiştir.

1. Muhafazakâr dergi. (ç.n.)

2. Yeraltından Notlar. (ç.n.)

Kronoloji

1821

Fyodor Mihailoviç Dostoyevski, 30 Ekim'de yoksulların doktoru Mihail Andreyeviç Dostoyevski ve karısı Maria Fyodorovna'nın (kızlık soyadı Neçayeva) oğulları olarak Moskova'da dünyaya geldi. Çocukluğunda evde özel dersler aldı, özel yatılı okula devam etti.

1837

Annesinin ölümü. Dostoyevski, üniversite eğitimine hazırlanmak üzere erkek kardeşi Mihail'le birlikte Sen Petersburg'a yerleşti.

1838-1843

Sen Petersburg Askeri Akademisi'nde mühendislik okuluna devam etti. İlk edebi çalışmalarına burada başladı.

1839

Babası, 1834'te satın aldığı çiftliğinde kendi köleleri köylüler tarafından öldürüldü.

1843

Subay unvanıyla üniversite eğitimini tamamladı. Savaş bakanlığında teknik ressam olarak göreve başladı. Balzac'ın *Eugénie Grandet* eserini çevirdi.

1844

Serbest yazar olarak çalışabilmek için görevinden istifa etti; *İnsancıklar* romanı üzerine çalışmalara başladı.

1845

İvan Turgenyev, şair Nikolay Nekrassov ve eleştirmen Vissarion Belinski'yle tanıştı.

1846-1847

İlk romanı *İnsancıklar* ile büyük başarı kazandı. *Öteki* ve diğer öyküleri yayımlandı. Petraşevski çevreleriyle ilk temaslar. Dostoyevski'nin okuduğu yazarlar: Fourier, Cabet, Helvétius, Saint-Simon.

1848

Aralarında *Beyaz Geceler* ve *Bir Yufka Yürekli*'nin de bulunduğu eski öyküleri yayımlandı.

1849

Petraşevski çevrelerinde sözümona devlet düşmanlığına yönelik faaliyetlerde bulunduğu iddiasıyla tutuklanarak ölüm cezasına çarptırıldı. I. Nikolay tarafından affedildi, dört yıl kürek cezası ve dört yıl Sibirya'da er rütbesiyle askerlik cezası aldı.

1850-1854

Şubat ortası: Sibirya Omsk'ta kalebentlik cezası. İlk ağır sara nöbetlerini burada geçirdi.

1854-1856

Semipalatinsk'teki piyade taburunda er olarak görev yaptı. *Ölü Evinden Anılar* üzerinde çalışmaya başladı. 1856'da subaylık rütbesine yükseltildi.

1857

Marya Dimitriyevna İssayeva'yla 6 Şubat'ta evlendi.

1859

Ordudaki görevine sağlık nedenleriyle son verildi, Petersburg'a döndü, polis gözetimine alındı; *Amcanın Rüyası*

ve *Stepançikovo Köyü ve Sakinleri*'ni yazdı.

1860

İlk eseri iki cilt olarak yayımlandı. Erkek kardeşi Mihail ve eleştirmenler Nikolay Strahov ve Apollon Grigoryev ile birlikte çıkardıkları *Zaman* dergisi kuruldu.

1861

Ezilmiş ve Aşağılanmışlar romanı *Zaman* dergisinde tefrika edildi, *Ölü Evinden Anılar* yayımlandı.

1862

İlk Avrupa seyahati: Berlin, Dresden, Köln ve Paris'e gitti, Londra'daki uluslararası sergiye katıldı, Cenevre, İtalya ve Viyana üzerinden Rusya'ya döndü (Haziran-Eylül arası).

1863

İkinci Avrupa seyahati (Ağustos-Ekim sonu arası). Yolculuğun bir kısmını, kadın hakları savunucusu ve *Zaman*'da birlikte çalıştıkları Apollinaria (Polina) Suslova'yla birlikte yaptı. Dostoyevski Baden-Baden ve Bad Hamburg'da kumara olan düşkünlüğünü keşfetti. *Zaman*'da, *Yaz İzlenimleri Üzerine Kış Notları* yayımlandı. "Yurtseverlik aleyhtarı" bulunan bir makale yüzünden *Zaman* yasaklandı.

1864

Dostoyevski kardeşlerin yönettiği yeni dergi *Çağ* yayın hayatına başladı. Dostoyevski, ilk karısını ve kardeşi Mihail'i kaybetti. *Çağ*'da, *Yeraltından Notlar* yayımlandı.

1865

Çağ'ın yayımı, maddi nedenlerle durduruldu. Üçüncü Avrupa seyahati (Temmuz-Ekim), Wiesbaden'de kumarda ağır kayıplar; *Suç ve Ceza*'nın ilk taslakları.

1866

Dostoyevski, genç stenograf Anna Grigoryevna Snitkina'ya yirmi altı günde (Ekim) *Kumarbaz*'ı dikte etti. Başyapıtlarından sayılan *Suç ve Ceza* yayımlandı.

1867

Anna Snitkina ile evlendi. Dostoyevski, yüklü borçları nedeniyle karısıyla birlikte kaçarcasına yurtdışına gitti. Baden-Baden'de ziyaret ettiği Turgenyev'le arası açıldı. *Kumarbaz* yayımlandı. Basel'deki sanat müzesinde Hans Holbein'in *Mezarındaki İsa* tablosundan çok etkilendi; Cenevre'de *Budala*'nın ilk taslakları oluşmaya başladı (Ekim).

1868

Mihail Katkov'un çıkardığı *Rus Ulak* adlı muhafazakâr dergide, *Budala* tefrika edilmeye başladı. Dostoyevski, Cenevre'den Vevey'e taşındı, oradan İtalya'ya, Milano ve Floransa'ya geçti (Eylül). Kızı Sonya Cenevre'de doğdu ve öldü.

1869

Yılın sonlarına doğru *Budala* yayımlandı. Dostoyevskiler İtalya'dan ayrılarak, Prag üzerinden Dresden'e gittiler. *Büyük Bir Günahkârın Hayatı* adlı romanı üzerindeki ilk çalışmalara başladı. Kızı Lyubov Dresden'de doğdu.

1870

Büyük Bir Günahkârın Hayatı ve *Ecinniler* üzerinde çalışmalarını sürdürdü. *Ebedi Koca* romanı yayımlandı.

1871

Ailenin Petersburg'a dönüşü. *Ecinniler*'in bazı bölümleri *Rus Ulak*'ta yayımlandı. Oğulları Fyodor dünyaya geldi.

1872

Sen Petersburg'un güneyinde kalan Staraya Russa'da kiraladığı evde *Ecinniler* üzerinde çalışmaya devam etti. Nikolay Leskov'la tanıştı. Genç filozof Vladimir Solovyov'la aralarında bir dostluk gelişti.

1873

Ecinniler romanı yayımlandı. *Bir Yazarın Günlüğü* romanının ilk bölümlerinin basıldığı muhafazakâr dergi *Vatandaş*'ta redaktörlük yaptı.

1874

Kendini tümüyle edebiyat çalışmalarına verebilmek için redaktörlüğü bıraktı. Amfizem tedavisi için Bad Ems'e gitti (Haziran). Kızı Sonya'nın Cenevre'deki mezarını ziyaret etti (Ağustos).

1875

Staraya Russa'da çalışmalar. Bad Ems'te tedavi (Mayıs-Temmuz). İkinci oğlu Alyoşa'nın doğumu. *Delikanlı* romanı yayımlandı.

1876

Bad Ems'te tedavi (Temmuz). *Bir Yazarın Günlüğü* kendi yayınevinde yayımlandı. Romanda Georg Sand'a bir gönderme ve *Uysal Bir Ruh* gibi öyküleri de yer aldı. *Uysal Bir Ruh*, Alexander Herzen'in kızı Lisa'nın intiharına bir tepkidir.

1877

Bir Yazarın Günlüğü'nü yazdığı sırada siyasi ve sosyal uğraşları yoğunlaşmıştı, aynı kitapta *Gülünç Bir Adamın Düşü* öyküsü de yer aldı.

1878

İmparatorluk Bilim Akademisi’ne üye oldu; oğlu Alyoşa öldü (16 Mayıs); Vladimir Solovyov’la birlikte Optina Pustin Manastırı’na gitti ve Solovyov’a orada *Karamazov Kardeşler* taslağından söz etti.

1879

Badm Ems’te tedavi (Temmuz-Eylül). *Karamazov Kardeşler, Rus Ulak* dergisinde tefrika edildi. Dostoyevski üniversitelerde konferanslar verdi, Sen Petersburg’da edebiyat matinelerine katıldı, burada 30 Aralık’ta *Büyük Engizisyoncu*’yu okudu.

1880

8 Haziran’da Moskova’da düzenlenen Puşkin töreninde konuşma yaptı. *Karamazov Kardeşler* yayımlandı.

1881

Puşkin konuşması, *Bir Yazarın Günlüğü*’nde yer aldı. Ocak ortalarında akciğer embolisine bağlı kanama geçirdi, 28 Ocak’ta hayatını kaybetti. 31 Ocak’ta on binlerin katıldığı bir cenaze töreniyle Sen Petersburg’da bulunan Aleksandr Nevski Manastırı’nın Tihvin Mezarlığı’nda toprağa verildi.